

KVĚTEN 2023

Bezpečnost a udržitelnost ČR: Hrozby, výzvy, dilemata

Marek Baroň

Ondřej Kolínský

Romana Jungwirth Březovská

Evropská unie
Evropský sociální fond
Operační program Zaměstnanost

Analýza vznikla v rámci projektu Mechanismy prosazování principů udržitelného rozvoje
ve státní správě, reg. č. CZ.03.4.74/0.0/0.0/15_019/00014042

Ministerstvo životního prostředí

AMO.CZ

Shrnutí	4
Doporučení k rámování a uchopení témat	5
Doporučení ke konkrétním postupům a politikám ..	7
A. Úvod a cíl studie	9
B. Metodologie	9
C. Prolínání bezpečnosti a udržitelnosti ve strategických dokumentech ČR a vybraných mezivládních organizací.....	10
I. Strategický rámec ČR 2030 a jeho vztah k hrozbám a rizikům	10
II. Pojetí udržitelnosti v českých bezpečnostních politikách	10
III. Vazba na vybrané strategie a dokumenty EU a NATO	15
D. Průřezová témata: dilemata a odolnost.....	20
I. Dilemata.....	20
II. Odolnost.....	22
E. Klíčová témata nexu bezpečnost–udržitelnost vycházející z přehledu literatury	25
I. Ekonomické zájmy.....	25
II. Klimatická změna a ozbrojený konflikt	28
III. Energetická a surovinová bezpečnost.....	30
IV. Extrémní meteorologické jevy, zranitelné skupiny a pomalé násilí	34
V. Migrace a její důsledky pro ČR a EU	36
VI. Kriminalita, radikalizace a zvyšující se teploty	38
VII. Hrozby agregované, kaskádové a složené povahy	40
F. Sekuritizace a související rizika	42
I. Sekuritizace	42
II. Měnicí se bezpečnostní klima	44
III. Zelená transformace v kontextu energetiky a udržitelných řetězců	46
IV. Sekuritizace vybraných technologií	48
G. Závěr	49
H. Poděkování	49
I. Přílohy	50
Příloha 1: Přehled systematicky revidovaných akademických žurnálů a think tanků	50
Příloha 2: Mapa konceptů na základě ČR 2030 – zájmy státu, hrozby a souvislosti	51
Příloha 3: Analýza dilemat a synergií	52
Příloha 4: Tři typy odolnosti, Moser et al. (2019)	53
Příloha 5: Tři typy moci, Lucke (2020)	53
J. BIBLIOGRAFIE	54

Shrnutí

Bezpečnost a udržitelnost byly dlouho studovány a operacionalizovány odděleně a na základě odlišných východisek uvažování o strategických zájmech nebo modelech spolupráce. Ačkoli se různá pojetí dosud vyjevují v některých pasážích českých strategických dokumentů, s postupujícím časem je jasně patrná konvergence a snaha o holistické uchopení těchto témat. Tato studie nabízí východiska pro další propojování obou oblastí na základě analýzy současného stavu a rešerše související akademické literatury posledních let.

Výchozím bodem je systémový přístup Strategického rámce ČR 2030. Na základě zmapování jím identifikovaných hrozeb a souvisejících provazeb jsou do analytického rámce přidávány další relevantní jevy a nově zjištěné kauzality diskutované v odborné literatuře. Z těchto vztahů pak vystupují synergie (synergies), dilemata (trade-offs) a zpětnovazební smyčky (feedback loops). Vedle propojení udržitelnosti a bezpečnosti prostřednictvím konkrétních vybraných oblastí je v této studii přiblížena rovněž problematika sekuritizace vztahů mezi nimi a potenciální rizika, která přináší. Jako odpověď na složitost těchto vztahů a nemožnost zcela předcházet jednotlivým hrozbám se v akademické i politické diskuzi stále častěji objevuje koncept odolnost (resilience). Studie ho pojímá zejména na základě kategorií vlastnosti, procesu a výsledku. Tento přístup následně pomáhá rozlišovat různé typy odolnosti podle uchopení ve stávajících strategických dokumentech a doplňuje je doporučeními z literatury.

Doporučení k rámování a uchopení témat

Vztahy mezi fungováním hospodářství, zájmy domácích firem, lidským blahobytem a stabilitou státu nejsou automaticky synergické. Hrozí, že **zájmy na spravedlivém rozdělení blahobytu nebo dekarbonizaci budou podprezentovány** vzhledem k dobře kvantifikovatelným a etablovaným ukazatelům ekonomického růstu a výkonu domácích firem. Odpovědi mohou být lepší data, institucionální podpora těchto zájmů a jasné určení priorit v případě zjištěných dilemat.

Zájmy domácích firem a dlouhodobé zájmy státu se nemusejí překrývat, což může být rizikem pro úspěch zelené transformace. **Kritická diskuze o mocenských hegemoniích a dominantním ekonomickém diskurzu** je sama o sobě důležitou součástí transformace i krokem k posílení strategické autonomie státu.

Ekonomický růst často směšuje žádoucí a nežádoucí jevy. Vzhledem k probíhající kritické diskuzi o jeho roli v udržitelnosti a vytváření blahobytu je třeba **nadresortně a důkladně vyhodnocovat případná dilemata**. Dlouhodobě dává smysl klást v kontextu hospodářství větší důraz právě na ukazatele zohledňující kvalitu života nebo životního prostředí.

Strategické plánování by se mělo zaměřit na podrobnější **analýzu dopadů změny klimatu na jednotlivé zájmy ČR** v rámci globální spolupráce a nespokojit se s obecným konstatováním, že změna klimatu může amplifikovat hrozby, které již známe (*threat multiplier*).

Dopad environmentálních konfliktů na národní i globální úrovni poroste. Soustavná snaha o ochranu marginalizovaných komunit před dopady extraktivismu a znečištění a jejich vyloučení z rozhodování o vlastním okolí bude zásadní nejen pro důvěryhodnost státu, nýbrž i pro odolnost společnosti a ekonomiky.

Surovinové závislosti a související geopolitická pnutí nemizí s fosilními palivy, zároveň ale nedochází k pouhé tranzici od ropy a plynu k lithiu a vzácným zeminám. Konflikty doprovázející extrakční a výrobní procesy se v rostoucí míře lokalizují a velkou roli v nich hrají místní hnutí i konkrétní řešení na úrovni projektu. Politika surovinové nezávislosti by v duchu Strategického rámce ČR 2030 měla **dbát na etické a udržitelné podmínky těžby surovin a výroby energie jak v zahraničí, tak v tuzemsku**.

Uchopení zelené transformace nebo transformační konkurenceschopnosti jako hry s nulovým součtem hrozí přenést disproporční část negativních dopadů na globální Jih. Ačkoli se to z krátkodobého hlediska může pro ČR jevit jako výhodné, dlouhodobě takový přístup brání naplnění Agendy 2030 a podřívá globální bezpečnost, na níž je ČR závislá. **Ekologická diplomacie, která klade větší důraz na odolnost, představuje vyváženější rámec než surovinová bezpečnost a zelená konkurenceschopnost.**

→ Důvěryhodnost je zásadní. **ČR by měla být zodpovědným partnerem** v kontextu plnění vlastních klimatických cílů, cílů rozvojové spolupráce a příspěvků do multilaterálních klimatických fondů (např. Zeleného klimatického fondu).

→ Odolnost celé společnosti bude v případě extrémních událostí nebo pohrom **ohrožena nedostatečnou odolností těch nejslabších nebo nejohroženějších**. Zdůraznění tohoto principu, spíše než individualizace odpovědnosti za odolnost nebo připisování pohrom externím přírodním silám, samo o sobě pomáhá budovat odolnost.

→ Je třeba věnovat dostatek pozornosti diskurzivnímu rámování fenoménu migrace napříč různými institucemi. Literatura zkoumající dlouhodobé efekty imigrace do států OECD naznačuje, že převaha sekuritizačního narativu může paradoxně stimulovat negativní bezpečnostní dopady migrace skrze marginalizaci přichozích komunit. **Pojetí klimatické migrace jako nástroje adaptace, spíše než krize klimatických uprchlíků**, může přehnaně sekuritizaci předejít.

→ Ve strategickém plánování migrační politiky je třeba zohlednit **koncept klimatické pasti**. Ten bude v následujících letech pravděpodobně v rostoucí míře ovlivňovat typ imigrace a lidí imigrujících do Evropy, stejně jako priority zahraniční a rozvojové spolupráce.

→ Je vhodné provést rozsáhlejší **výzkum vlivu zvyšujících se teplot na kriminalitu a psychickou odolnost, jehož výsledky by následně měly zohlednit jak** bezpečnostní strategie, tak budoucí iterace Strategického rámce ČR 2030 a položit základy odpovídajících adaptačních opatření.

→ Rizikem vyplývajícím ze sekuritizace otázek klimatické a energetické bezpečnosti je jejich projednávání v omezeném kruhu aktérů. Navrhovaná řešení pak mohou odrážet pouze takové zájmy, které jsou pro tyto aktéry relevantní. Přenesení odpovědnosti na ně může vést k oslabení jejich primární role a také k řešením, která nebudou odrážet dlouhodobý celospolečenský zájem. Cílem správy by proto měla být **podpora otevřené, nejednosměrné komunikace s veřejností**.

→ **Narativy zdůrazňující pouze určitý druh bezpečnosti mohou být zavádějící**. Je proto nezbytné prostřednictvím odborné nadresortní analytické jednotky umět vyhodnotit odborné poklady jednotlivých ministerstev a naplánovat kroky směrem k naplnění strategického zájmu společnosti, navzdory hlasitým soukromým zájmům.

→ Důležitost odolnosti dodavatelských řetězců pro nízkoemisní transformaci je neoddiskutovatelná. **Možnou cestou k jejímu dosažení je reflexe potřeb partnerských států**, a to jak v kontextu rozvojovém, tak obchodním.

Doporučení ke konkrétním postupům a politikám

→ **Participativní a deliberativní prvky mohou sloužit jako protiváha dobře organizovaným zájmům nebo nedostatku dat** v určitých oblastech. Ačkoli nejsou vždy snadno implementovatelné do stávajícího politického systému, všechny diskurzy udržitelnosti s nimi do budoucna počítají a má smysl s nimi experimentovat a hledat vhodná využití.

→ **Sociální inovace představují způsob, jak přetvářet hospodářství a společnost nebo snižovat mocenské nerovnosti.** V kontextu zelené transformace jde o důležitý prvek a má smysl ho cíleně podporovat stejně jako inovace technologické.

→ V místech působení mezinárodní pomoci je třeba, aby zainteresované instituce – s expertní podporou Ministerstva životního prostředí – vynaložily **zvláštní úsilí k provedení kvalitativních analýz vlivu změny klimatu na konkrétní konflikty a vysídlení.** Tato potřeba pramení z faktu, že vztah mezi změnou klimatu a ozbrojeným konfliktem je nezpochybnitelný, ale velice závisí na kontextuálních a proměnných faktorech.

→ Zelené technologie mohou snižovat emise skleníkových plynů za cenu vytváření jiných problémů v tuzemsku nebo v zahraničí. Pro lepší pochopení těchto problémů je třeba kromě emisí **sledovat i další ukazatele (půdní, vodní, materiálovou stopu) a lokální kontext konkrétních projektů (sociální dopady, znečištění, dopad na biodiverzitu).** Jedním z nástrojů mohou být kvalitní dopadové analýzy.

→ Odolnost vůči pohromám není ve společnosti distribuována rovnoměrně, závisí na stávajících nerovnostech a jejich intersekcionalitě. **Perspektiva ohrožených nebo podprezentovaných skupin (starší lidé, ženy, menšiny, lidé ohrožení chudobou) by se měla prolínat analýzou rizik a dostupnosti služeb i sběrem dat a zjišťováním potřeb.**

→ Odolnost by měla být budována na horizontálním mezioborovém půdorysu s místně zaměřenými programy a zahrnutím místních komunit. **Je třeba soustředit se na prevenci spíše než krizové řízení** (které v ČR funguje dobře) a rozšířit společenskovední uchopení problému na úkor technicistního.

→ **Snižující se odolnost krajiny podtrhuje nerovnosti,** pokud ji způsobuje neudržitelné využívání nebo extrakce ze strany firem, zatímco dopady nesou lidé na této krajině závislí. Je třeba klást větší důraz na posílení její odolnosti, ať už to znamená přísnější regulace, důsledné vyšetřování a trestání havárií, zpoplatnění lokálních externalit, rekultivace, nebo povinnost podílet se na adaptaci krajiny na změnu klimatu.

→ **Kvalita integrace, nikoli původ imigrujících určuje, do jaké míry imigrace vytváří či umocňuje hrozby občanům ČR.** Meziřesortní spolupráce je klíčovým faktorem v tom, nakolik bude migrace hrozbou či naopak nástrojem odolnosti vůči demografickým výkyvům.

→ **Pokusy měřit proaktivní a reaktivní imigraci** v souvislosti se změnou klimatu mohou sloužit jednak jako indikátor rozsahu potřeby úsilí státních institucí pro úspěšnou integraci jednotlivých imigrujících a jednak jako reflexe intenzity humanitárních krizí vyvolaných klimatickou změnou a nasměrování rozvojové spolupráce.

→ Složité problémy vzdorující přímým kauzálním vysvětlením ukazují na nutnost přehodnocení současných vzdělávacích systémů. V těch jsou účastníci a účastnice spíše vnějšími pozorovateli než aktéry pohybujícími se uvnitř komplexních systémů. **Nové způsoby tvorby znalostí (např. jejich spoluvytváření mezi sférou akademickou a neakademickou) a jejich uplatnění by měly být více kooperativní, otevřené, rozmanité, sociálně spravedlivé a schopné pracovat s hodnotami a systémovými otázkami.**

→ **Rizikem sekuritizace je zaměření pouze na akutní aspekty problému, ale nikoli na jeho základní příčiny.** Řešením je vhodné nastavení komunikace jednotlivých zapojených aktérů, jejich spolupráce, vzájemných vztahů i odpovědnosti, koordinace a rozvíjení jejich kapacit. Jedním z příkladů tohoto nastavení mohou být nové modely vládnutí, které problematiku lokalizují, a tím posilují místní soudržnost a zájem na řešení problému.

→ V kontextu nových technologií je nezbytné uvést do praxe řadu opatření na úrovni národní a mezinárodní, a to s využitím celé škály existujících nástrojů (sankce, finanční pobídky, diplomacie apod.).

A. Úvod a cíl studie

Plnění Cílů udržitelného rozvoje OSN se globálně nedaří, přičemž v současné době polykrize vstupují do socioekonomické a socioekologické dynamiky samotného klimatického systému i nedokonalé politiky mířené na zmírnění hrozeb. To vede ke vzniku nových dlouhodobých, nelineárních rizik s řadou zpětnovazebných smyček, posilujících se napříč oblastmi, státy i systémy. Tato rizika, včetně bodů zvratu, přitom není možné s přesností kvantifikovat (Bolton et al., 2020).

Následující studie má dva konkrétní související cíle. Prvním je zachycení jednak existujícího a jednak očekávaného překryvu ve smýšlení o nexu bezpečnosti a udržitelného rozvoje mezi ministerstvem životního prostředí, ministerstvem obrany, a ministerstvem vnitra. Tato sekce představuje přehled okamžitých bodů pro další diskuzi mezi těmito resorty na základě platných strategií České republiky (ČR), stejně jako kontextualizaci tohoto nexu strategickými dokumenty mezivládních organizací, které se pravděpodobně projeví i v české úpravě. Druhým a rozsáhlejším cílem je zmapování akademického poznání posledních deseti let, ze kterého pramení klíčová doporučení jak pro budoucí výzkum, tak pro formulaci českých strategických dokumentů. Zvláštní důraz je kladen na koncepční přístupy, kterými jsou dilemata (trade-offs) a odolnost (resilience) a také sekuritizace. Zaměření na téma bezpečnosti může totiž svádět k sekuritizaci problémů, v jejímž rámci dochází ke změně povahy veřejné debaty a jejímu omezování, což s sebou přináší nová rizika.

B. Metodologie

Bezpečnost a bezpečnostní témata jsou v tomto dokumentu chápána jako soubor hrozeb a z nich vyplývajících rizik s potenciálem poškodit životní, strategické a okrajově i významné zájmy ČR (viz níže). Z tohoto důvodu sem implicitně spadá jak civilní ochrana obyvatelstva, tak obrana státu (*Civilní ochrana – Ministerstvo vnitra České republiky*, b.r.). Udržitelnost je definována v souladu se Strategickým rámcem ČR 2030 a širěji s Agendou 2030. I na základě posunu diskuze v posledních šesti letech je nicméně věnována zvláštní pozornost i přímo *klimatické změně* a dalším *planetárním mezím a socioekonomické transformaci*, která sice není v rozporu s původním významem sousloví „udržitelný rozvoj“, ale používá se pro větší přesnost ve vztahu k jeho požadavkům.

Vzhledem k rozsahu a širokospektrální povaze témat udržitelnosti a bezpečnosti byl přehled akademické literatury namísto prostřednictvím vyhledávání klíčových slov zpracován metodou systematické revize akademických žurnálů. Na základě hodnocení Scimago Journal and Country Ranking bylo vybráno tři až pět tematicky nejrelevantnějších žurnálů z dvaceti nejlépe hodnocených v pěti kombinacích oblast/kategorie, což vyústilo v seznam 23 akademických žurnálů (viz Příloha 1). Všechna čísla za minimálně poslední tři roky každého žurnálu byla manuálně prozkoumána, a články relevantní pro zkoumaný nexus byly zaznamenány v pomocné databázi. Proces a charakteristiky, na jejichž základě byly jednotlivé články hodnoceny jako významné, byly iterativně validovány navzájem v rámci autorského týmu, aby se zajistila dostatečná míra harmonizace a předešlo zaujetí. Na základě finálního přehledu relevantních článků byla následně vybrána témata rozebrána v sekcích D a E, selektivně obohacená o reference zmíněné v klíčových člancích a meta studiích. Podobně bylo na základě indexu McGanna (2020 global think tanks) vybráno 10 nejlepších institucí a důležité české ústavy a jejich publikace systematicky hodnoceny na základě relevance pro zadání. Kombinace těchto přístupů byla vyhodnocena jako nejefektivnější protíváha potenciálního zkreslení poznatků předchozími znalostmi autorského týmu.

Během bibliografické analýzy bylo také provedeno deset polostrukturovaných rozhovorů s expertkami a experty na žádanou problematiku, které sloužily

k navigaci literaturou či institucionálními perspektivami a jako „reality checks“ probíhajících procesů a předběžných závěrů.

Mapa konceptů vytvořená pro tuto studii (viz Příloha 2) uvádí následující životní a strategické zájmy ČR:

- Demokratické uspořádání země
- Absence násilí na občanech
- Územní celistvost
- Veřejná infrastruktura
- Ekosystémy a biodiverzita
- Uspokojování lidských potřeb
- Rostoucí a konkurenceschopná ekonomika

Toto rozdělení neodráží názory autorského týmu, ale spíše analytickou syntézu pojetí těchto zájmů v českých bezpečnostních dokumentech zmíněných v sekci C. Zájem o „ekosystémy a biodiverzita“ nevychází z bezpečnostních dokumentů, nýbrž z Konceptce environmentální bezpečnosti, která představuje funkční ekosystémy jako základní podmínku fungování státních institucí. Ve stejném duchu jsou také zahrnuty položky „veřejná infrastruktura“ a „konkurenceschopná ekonomika“, které Bezpečnostní strategie uvádí rovněž jako vnitřní a vnější podmínky národní bezpečnosti. Životní zájem ochrany základních lidských práv a svobod obyvatel je rozdělen na dvě části, a to „absence násilí na občanech“ a „uspokojování lidských potřeb“. Většina následujícího textu je aplikovatelná pro území ČR, zatímco externí strategické zájmy, jako je například zvýšení efektivity OSN, jsou zmíněny pouze okrajově. Ukotvení každého tématu ve vztahu k bezpečnosti skrze životní či strategické zájmy je, pokud je to zapotřebí, popsáno na začátku každé sekce.

C. Prolínání bezpečnosti a udržitelnosti ve strategických dokumentech ČR a vybraných mezivládních organizací

I. Strategický rámec ČR 2030 a jeho vztah k hrozbám a rizikům

Strategický rámec ČR 2030 (Úřad vlády, 2017) je především dokumentem udávajícím směr udržitelného rozvoje ČR. Hrozby zde proto nevystupují ve stejném smyslu jako v bezpečnostních strategiích, ale spíše jako překážky, slepé uličky nebo možnosti selhání. Toto pojetí se ukázalo jako velmi prozíravé, protože v současném světě začínají environmentální, sociální a ekonomické hrozby skutečně splývat do hyperobjektů ohrožujících společnost několika způsoby najednou, včetně ozbrojených konfliktů, jak si Evropa připomněla na jaře 2022.

Ve snaze zmapovat hrozby z textu Strategického rámce ČR 2030 a explicitně je propojit se zájmy, ke kterým se (mnohdy nepřímě) vztahují, byla vytvořena matice hrozeb. Ta shrnuje všechny hrozby uvedené ve SWOT analýzách jednotlivých klíčových oblastí. Samotné hrozby se ovšem liší v míře konkrétnosti a blízkosti k zájmům státu, resp. počtem zprostředkování skrz jiné hrozby nebo děje. Pro zobecnění těchto vazeb na jednotnou úroveň, ilustraci vzdáleností a zahrnutí komplexní sítě vztahů, byla proto zhotovena mapa konceptů. Je uvedena jako Příloha 2 a byla využita jako analytický nástroj pro mapování dilemat. Výřezy z ní doplňují sekce, kde je systémové hledisko významné.

II. Pojetí udržitelnosti v českých bezpečnostních politikách

Od vydání poslední Bílé knihy o obraně (dále Bílá kniha) v roce 2011 se témata spadající pod hlavičku udržitelného rozvoje postupně propracovávala blíže k jádru

bezpečnostních dokumentů ČR, společně s rostoucí prominencí tematiky udržitelnosti na mezinárodní scéně a zásadními trendy v hrozbách, které poukázaly na neoddelitelnost bezpečnosti od společenského a ekonomického rozvoje. Zatímco Bílá kniha byla formulována v atmosféře doznívající krize na Balkánu a války proti terorismu, strategické prostředí ČR se v posledních 12 letech vyvíjelo hlavně v duchu hrozeb původem nevojenských, ale se zásadními bezpečnostními důsledky. Mezi klíčové události patřilo Arabské jaro a následná několikaletá uprchlická vlna, rostoucí naléhavost hybridních hrozeb využívajících dezinformační kanály k prohlubování již existujících společenských svárů, a to zejména od ruské invaze na Ukrajině, pandemie COVID-19 a potřeba mobilizace armádních zdrojů k zvládnutí krize nevojenského charakteru a v neposlední řadě také energetická krize v roce 2022.

Následující část hodnotí, do jaké míry klíčové bezpečnostní strategické dokumenty ČR od vydání Bílé knihy posuzují význam témat udržitelného rozvoje pro bezpečnost republiky.¹ Hlavní sdělení této sekce je dvojí; zaprvé, **zatímco problematiku globálního udržitelného rozvoje jako nezbytnosti pro mezinárodní stabilitu se českým bezpečnostním strategiím s jistým úspěchem daří zohledňovat již od vydání Bílé knihy, vnitrostátní pohled na propojení otázek bezpečnosti a udržitelnosti zůstává značně omezen.** Zadruhé, vzhledem k novodobým hrozbám zohledňují české bezpečnostní dokumenty primárně témata, která ve Strategickém rámci ČR 2030 odpovídají klíčovému oblastem Dobré vládnutí, Lidé a společnost, Globální rozvoj a do jisté míry také Hospodářský model. Města a obce, stejně jako téma odolných ekosystémů, jež zahrnuje také klimatickou změnu, jsou v bezpečnostních dokumentech zmíněny jen okrajově, často pouze v kontextu změn počasí a přírodních katastrof (kromě Koncepce environmentální bezpečnosti od Ministerstva životního prostředí). Přesto strategické dokumenty vykazují s časem rostoucí míru uznání, že prakticky každodenní politické, sociální, ekonomické nebo environmentální aktivity občanů a občanek ČR i třetích zemí mohou nabrat bezpečnostní rozměr a ohrozit životní či strategické zájmy republiky. Tento posun v chápání je sice poměrně nenápadný, ale patrný ze sekcí jednotlivých dokumentů, které popisují strategické prostředí ČR.

Obrázky 1 a 2 zachycují tento vývoj vizuálně a ve zjednodušené formě znázorňují, nakolik se jednotlivé bezpečnostní dokumenty zabývají tématy spojenými se Strategickým rámcem ČR 2030.

BÍLÁ KNIHA O OBRANĚ (MINISTERSTVO OBRANY, 2011)

V momentech, kdy Bílá kniha rozebírá témata spojená s udržitelným rozvojem, je většina z nich popsána jako důležitá pro bezpečnost, avšak jen jakožto nástroj předcházení rizik pramenících ze třetích zemí (vně ČR) a následné destabilizace operačního prostředí. Úvodem Bílá kniha potvrzuje, že nekonvenční hrozby převažují nad těmi konvenčními, a tedy že přímá vojenská konfrontace s jinými státními aktéry není primárním rizikem. Vedle nárůstu moci a vojenské síly nových globálních aktérů jsou mezi hlavními hrozbami s konfliktním potenciálem zmíněny „slabé a hroutící se státy, posilování nestátních aktérů, bezpečnostní dopady degradace životního prostředí, geograficky nevyvážený demografický vývoj a vyčerpávání přírodních zdrojů“ (Ministerstvo obrany, 2011, s. 35), stejně jako radikalismus a vysoká hospodářská propojenost ČR s dalšími státy. Degradaci životního prostředí tento dokument rámuje jako problematickou vzhledem k tomu, že způsobuje pokles schopnosti rozvojových zemí uživit své populace, z čehož pramení humanitární krize, radikalismus a migrační tlaky. Nekonrolovatelná migrace je pak také hlavním důsledkem populační exploze a nerovnoměrného globálního socioekonomického rozvoje. Jak růst světové populace, tak hospodářská propojenost ČR s okolními státy podle Bílé knihy vytváří rostoucí tlaky a následná rizika pro surovinovou

¹ Mezi analyzované strategie patří takové, které se věnují tématu bezpečnosti a udržitelnosti co možná nejvíce holisticky a nejsou zaměřené pouze na konkrétní téma (jako např. na hybridní působení, vyzbrojování a podporu rozvoje obranného průmyslu ČR apod.).

a energetickou bezpečnost ČR. Přírodní pohromy jsou zmíněny pouze mimoděk a jako neměnné riziko. K problematice změny klimatu se dokument přímo nevyjadřuje.

Z textu Bílé knihy je zjevné, že její **autoři a autorky si uvědomují propojení novodobých hrozeb s některými tématy udržitelného rozvoje, ale chápou jej jako fenomén ovlivňující prakticky jen vnější strategické prostředí, nikoli jako vnitrostátní podmínku bezpečnosti a obranyschopnosti.** Toto pravděpodobně částečně plyne z mandátu autorského týmu Ministerstva obrany, avšak nehledě na důvod je výsledná strategie z dnešního pohledu nekompletní. Další strategické dokumenty – včetně těch od stejného resortu – se tento nedostatek snaží napravit (viz níže).

BEZPEČNOSTNÍ STRATEGIE ČESKÉ REPUBLIKY (VLÁDA ČR, 2015)

Obsah dokumentu Vlády ČR Bezpečnostní strategie České republiky (dále Bezpečnostní strategie) ve velké míře opakuje závěry Bílé knihy, ale některé nekonvenční hrozby a faktory strategického prostředí obohacuje buď o vnitrostátní perspektivu nebo o rozsáhlejší analýzu jejich socioekonomických, politických a environmentálních provazeb s dílčími bezpečnostními otázkami. Toto je nejpatrnější v konceptualizaci radikalismu. Zatímco Bílá kniha nepopisuje proces společenské radikalizace a pouze uvádí její potenciální důsledky (např. terorismus či organizovaný zločin), Bezpečnostní strategie propojuje radikalizaci s chudobou, sociálním vyloučením a nedostatečným plněním základních lidských potřeb. Poprvé se objevují koncepty „*dezinformace*“ a „*hybridního válčení*“, i když pouze okrajově a opět jen ve vztahu k vnějšímu strategickému prostředí a hrozbě „*oslabování mechanismu kooperativní bezpečnosti*“ (Vláda ČR, 2015, s. 11). Bezpečnostní strategie mimo jiné předpokládá rostoucí počet přírodních pohrom, odůvodnění tohoto očekávání však chybí. Narozdíl od Bílé knihy zmiňuje problematiku klimatické změny, ale jen jako faktor, jehož důsledky pro budoucí schopnost ČR zajistit bezpečnost na svém území jsou neprobádané. Samotné obavy z měnícího se klimatu nicméně podle Bezpečnostní strategie mají potenciál vyústit v konflikt, humanitární krize a regionální nestabilitu ve třetích zemích.

Bezpečnostní strategie ve srovnání s Bílou knihou sice sporadicky, ale uceleněji zmiňuje otázku odolnosti ČR vůči hrozbám. Zatímco Bílá kniha věnuje odolnosti jednu zmínku v kontextu potřeby zvyšovat (fyzickou) odolnost kritické infrastruktury a zajistit funkčnost státních institucí po útocích nebo přírodních katastrofách, **Bezpečnostní strategie odolnost zmiňuje jako zaštiťující cíl tzv. dalších významných zájmů ČR.** V tomto kontextu uvádí, že „*účelem prosazování dalších významných zájmů je přispět k zajištění životních a strategických zájmů a zvyšovat odolnost společnosti vůči bezpečnostním hrozbám*“ (Vláda ČR, 2015, s. 7). Odolnost se zde objevuje jako jeden z cílů společného úsilí Vlády ČR a občanů a jako systémová vlastnost, která má redukovat dopady uskutečněných bezpečnostních hrozeb.

AUDIT NÁRODNÍ BEZPEČNOSTI (MINISTERSTVO VNITRA, 2016)

Skutečně znatelný posun v chápání vnitrostátního udržitelného rozvoje jako zásadního faktoru pro bezpečnostní otázky přichází v Auditě národní bezpečnosti (dále Audit) od Ministerstva vnitra dva roky po ruské invazi na Ukrajinu, která vnesla na světlo úzké propojení mezi válečným úsilím, digitalizací společnosti a sociopolitickou soudržností v napadených státech (Mckew, 2020).

Většina hrozeb identifikovaných v Auditě je obsahově více méně shodná s předchozími bezpečnostními dokumenty, nebo nejsou z pohledu udržitelného rozvoje zásadní. Změny však přicházejí v sekcích rozebírajících přírodní a antropogenní katastrofy, založených na Analýze hrozeb pro ČR (Vláda ČR), a také v konceptualizaci hrozby působení cizí moci a hybridního válčení, která dává do rovnice náchylnost ČR k hybridnímu napadení a několik prvků udržitelného rozvoje.

Audit stále považuje přímé napadení ČR za krajně nepravděpodobné. Otevřená i skrytá vojenská konfrontace je ovšem považována za pouze jednu z několika metod, jakými státy vedou konflikt ve 21. století. Při konfliktech státy nyní využívají „*nástroje z celého spektra dimenzí moci*“ a značná část konfrontace se odehrává v šedé zóně a prostřednictvím nevojenského nátlaku, který je z pohledu mezinárodního práva na hranici přípustnosti a cílí na celospolečenskou destabilizaci. Hybridní prostředky využívají „*různých rozvratných činností útočících na hodnotové, právní a další aspekty společenského uspořádání, např. podněcování nepokojů v napadené zemi s využitím etnických, náboženských či sociálních dělících linií ve společnosti*“ (Ministerstvo vnitra, 2016, s. 128). Tyto jevy nejsou nové, jejich působení je ale usnadněno megatrendy 21. století, jako je rostoucí přístup k informacím, zvyšující se dostupnost technologií nebo vyhrocená soutěž o zdroje. Zatímco Bílá kniha a Bezpečnostní strategie věnují pozornost hlavně rizikům pocházejícím ze zahraničí a nekonvenčním hrozbám nestátních aktérů, **Audit takto znovu vnáší do popředí hrozbu přímého působení cizí moci na území ČR. To je navíc do velké míry usnadněno právě nedostatečným výkonem státu v oblasti udržitelného rozvoje uvnitř ČR, obzvláště v souvislosti s dobrým vládnutím a socioekonomickými nerovnostmi.** Dezinformace jsou uvedeny jako klíčový element nevojenských projevů hybridních kampaní. Výsledkem je snížení důvěry občanů v demokratické státní zřízení a potenciálně také ohrožení samotné politické nezávislosti ČR. Specifikem hybridních prostředků přitom je, že jsou často těžko odlišitelné od legálních aktivit různých subjektů, a stát si tak dlouho nemusí být vědom toho, že se stal cílem hybridní kampaně.

Za zmínku stojí i skutečnost, že Audit je prvním dokumentem, jenž zmiňuje kauzální vztah mezi změnou klimatu a vyšší četností a rozsahem dopadů přírodních pohrom.

OSTATNÍ STRATEGICKÉ DOKUMENTY (OBRANNÁ STRATEGIE ČR, DLOUHODOBÝ VÝHLED PRO OBRANU, KONCEPCE OCHRANY OBYVATELSTVA DO ROKU 2025, KONCEPCE ENVIRONMENTÁLNÍ BEZPEČNOSTI ČR)

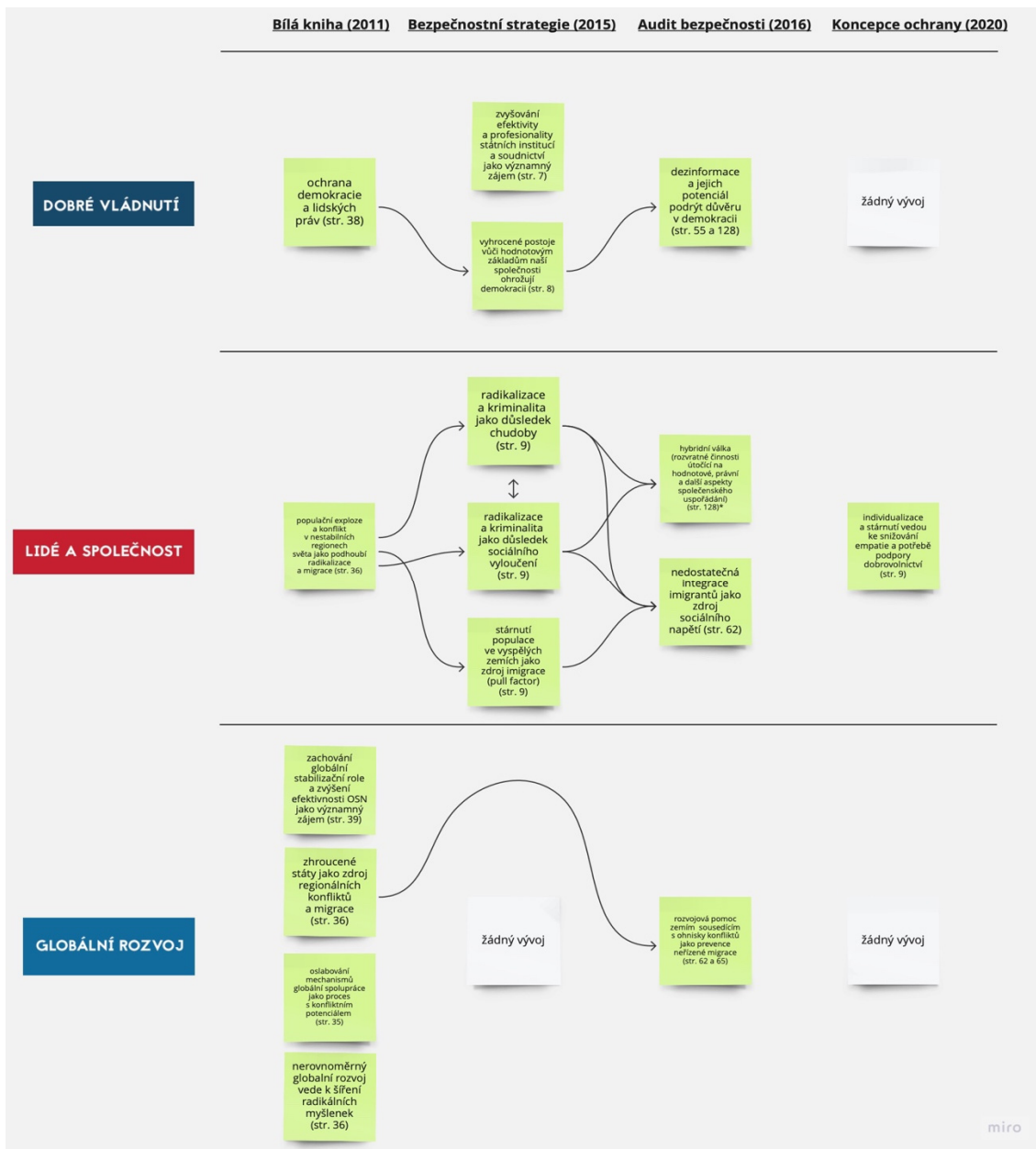
Obranná strategie (Ministerstvo obrany, 2017) stručně aktualizuje náhled ministerstva na strategické prostředí způsobem, který ve velké míře odpovídá závěrům Auditu Ministerstva vnitra. Hybridní hrozby, včetně problematiky dezinformací, jsou zmíněny jako jedno z nejvýznamnějších rizik pro soudržnost a stabilitu ČR, a to v přímé souvislosti s aktivitami Ruské federace. Dlouhodobý výhled pro obranu 2035 je prvním strategickým dokumentem Ministerstva obrany, jenž zmiňuje problematiku změny klimatu (narozdíl od specifičtější „*degradace přírodního prostředí*“) a její potenciál vyvolat spolu s nerovnoměrným technologickým a demokratickým vývojem konfliktů ve státech sousedících s EU.

Dokumenty Koncepce ochrany obyvatelstva do roku 2025 (HZS, 2020, dále Koncepce ochrany) a Koncepce environmentální bezpečnosti (Ministerstvo životního prostředí, 2020) pak představují nejnovější příspěvky do ekosystému českých bezpečnostních dokumentů, které jsou tentokrát vystaveny na prolínání témat udržitelného rozvoje a bezpečnosti. Koncepce ochrany například popisuje strategické prostředí skrze globální megatrendy, které reflektují konceptualizaci udržitelného rozvoje v ČR 2030, jako je stárnutí populace, prohlubování nerovnosti, individualizace, suburbanizace a klimatická změna. Koncepce environmentální bezpečnosti z dílny MŽP vedle detailního rozboru antropogenních a přírodních hrozeb životnímu prostředí **zdůrazňuje propojení stavu životního prostředí s kvalitou života občanů a občanek ČR a funkčnosti státních institucí: „Bezpečnost ekosystémů a jejich základních funkcí (tj. poskytování ekosystémových služeb) je jednou z hlavních bezpečnostních otázek v rámci dlouhodobého udržení kvality lidského života. Závažné poškození životního prostředí může představovat ve svém důsledku ohrožení základních funkcí státu (...)**“ (Ministerstvo životního prostředí, 2020, s. 1). Jak naznačují předchozí odstavce, míra integrace těchto narativů do explicitně bezpečnostních

strategických dokumentů Vlády ČR, Ministerstva vnitra a Ministerstva obrany je však omezená, přičemž namísto systematické analýzy nexu udržitelnosti a bezpečnosti se autorské týmy většiny dokumentů věnují pouze vybraným prvkům udržitelného rozvoje, což vede ke vzniku mnoha slepých míst.

Obrázek 1: Přehled překryvu tématik mezi Strategickým rámcem ČR 2030 a vybranými bezpečnostními strategickými dokumenty ČR – 1/2.

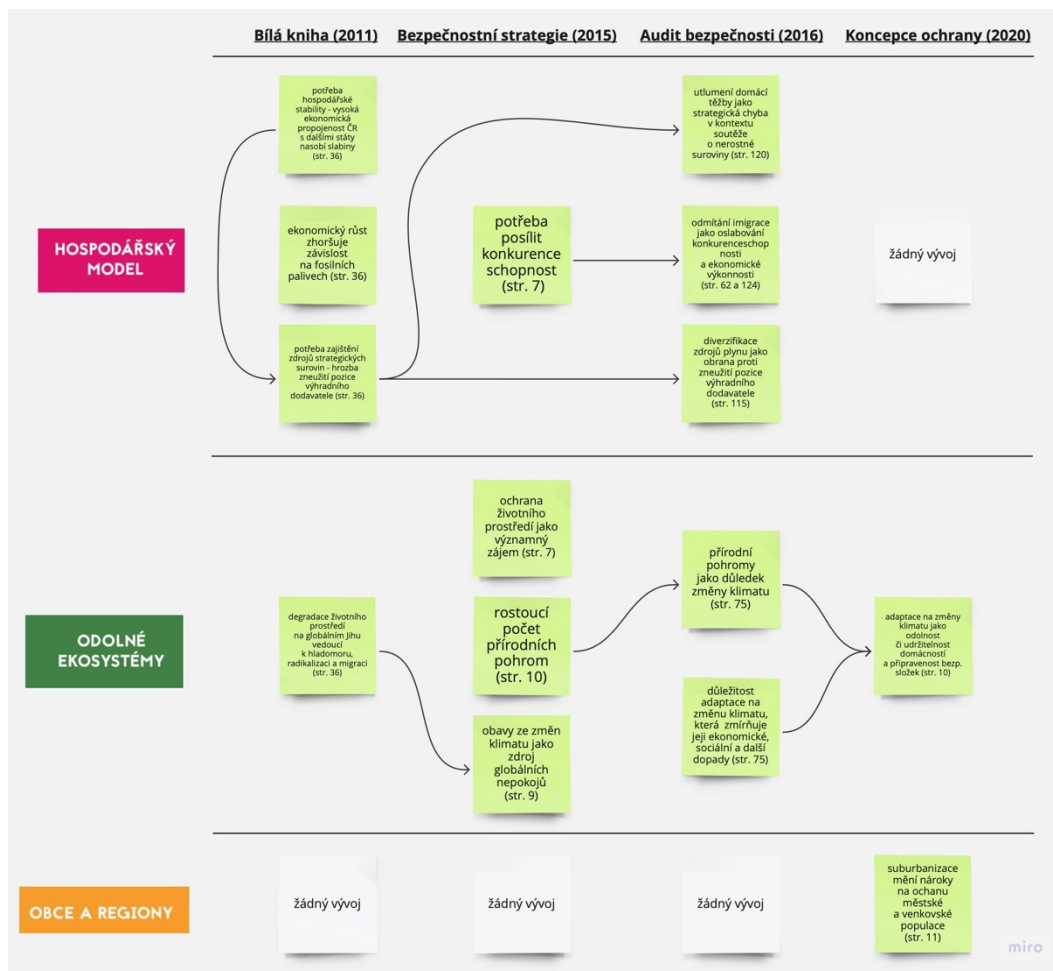

*Zařazení hybridní války do kategorie „Lidé a společnost“ je arbitrární, protože hybridita se z podstaty týká i jiných kategorií.

Zdroj: autoři

Obrázek 2: Přehled překryvu tématik mezi Strategickým rámcem ČR 2030 a vybranými bezpečnostními strategickými dokumenty ČR - 2/2

Zdroj: autoři

III. Vazba na vybrané strategie a dokumenty EU a NATO

ZELENÁ DOHODA PRO EVROPU (EVROPSKÁ KOMISE, 2019)

Klíčovou strategií propojující udržitelnost a bezpečnost na úrovni Evropské unie je Zelená dohoda pro Evropu (Evropská komise, 2019), soubor politických iniciativ s cílem nasměrovat EU na cestu ekologické transformace a dosáhnout klimatické neutrality do roku 2050. Jednotlivé politické iniciativy propojují problematiku bezpečnosti, odolnosti a udržitelnosti v rámci vybraných témat – od nízkoemisní energetiky přes udržitelné zemědělství a odolné ekosystémy po konkurenceschopný průmysl. Zásadní význam má balíček Fit for 55. Ten prostřednictvím řady revizí právních předpisů EU (např. systému EU ETS pro obchodování s emisemi nebo nařízení o sdílení úsilí týkajícího se cílů členských států v oblasti snižování emisí v odvětvích mimo EU ETS) cílí na snížení emisí skleníkových plynů do roku 2030 o 55 % či na spravedlivou a sociálně vyváženou transformaci. Na související problematiku energetické bezpečnosti v měnící se geopolitické realitě navazuje po ruské invazi na Ukrajinu v únoru 2022 plán RepowerEU (Evropská komise, 2022a) zaměřený na diverzifikaci dodávek energie, energetické úspory a výrobu čisté energie. Reakcí na bezpečnostní aspekt energetické transformace byl dále evropský plán na snížení poptávky po plynu, nařízení Bezpečná zima díky úsporám plynu z června 2022 (Evropská komise, 2022b). Čím dál skloňovanějším termínem je v této

souvislosti energetická chudoba, která postihuje rostoucí počet českých i evropských domácností, zejména nízkopříjmové rodiny s dětmi, samoživitelky a samoživitele a důchodce a důchodkyně. V problematice energetické bezpečnosti jde o další citlivý socioekonomický rozměr. V kontextu kapitoly Globální rozvoj Strategického rámce Česká republika 2030 došlo v důsledku polykrize a sekuritizace energetické bezpečnosti k dominanci řešení, která nejsou zcela v souladu s udržitelným rozvojem.

Jednou z dalších relevantních součástí Zelené dohody pro Evropu je Adaptační strategie EU (Evropská komise, 2021), dle které se má Unie stát do roku 2050 odolnou vůči změně klimatu. Jedním z jejích obecných cílů je „*předcházet tomu, čemu se nelze přizpůsobit, a přizpůsobit se tomu, čemu nelze předcházet*“ (Evropská komise, 2021, s. 1). Strategie z roku 2022 navazuje na strategii z roku 2013, volá po rychlejších přizpůsobování se změně klimatu (adaptaci) a zasazuje jej do kontextu dalších klíčových témat (potravinové zabezpečení, body zvratu, ochrany bezpečnosti dodávek energie v EU před dopady změny klimatu, bezpečná a výkonná infrastruktura, opětovné využívání vody a bezpečné zásobování apod.). Zohledňuje skutečnost, že ekonomické ztráty vyplývající z častějšího výskytu extrémních událostí souvisejících s klimatem se zvyšují – v EU tyto ztráty činí v průměru více než 12 miliard eur ročně. Rovněž by EU a její členské státy měly začleňovat průřezové téma adaptace do mezinárodní spolupráce v oblasti migrace, obchodu, zemědělství a bezpečnosti s ohledem na to, že změna klimatu znásobuje hrozby a zesiluje existující napětí a nestabilitu. Globální adaptační cíl je zároveň důležitou součástí Pařížské dohody (Evropská komise, 2021). Počátkem března 2022 také Rada EU přijala závěry (Evropská rada/Rada EU, 2022), v nichž vyzývá k přizpůsobení systémů civilní ochrany v reakci na extrémní povětrnostní jevy vyplývající ze změny klimatu. Členské státy EU podle nich mají investovat do výzkumu a inovací s cílem předvídat klimatická rizika a zlepšovat kapacity civilní ochrany.

GLOBÁLNÍ STRATEGIE PRO ZAHRANIČNÍ A BEZPEČNOSTNÍ POLITIKU EVROPSKÉ UNIE (EVROPSKÁ UNIE, 2016)

Na úrovni EU se bezpečnosti přímo věnuje několik dokumentů. Dle Globální strategie pro zahraniční a bezpečnostní politiku Evropské unie (Evropská unie, 2016) z roku 2016 hodlá EU mj. podporovat odolnost svých demokratických systémů a čelit „*realitě vzájemné závislosti*“ se všemi výzvami, které závislost přináší (s. 6). Prioritou EU je bezpečnost Unie tvář v tvář terorismu, hybridním hrozbám, hospodářským výkyvům, změně klimatu a energetické nejistotě. Pojem odolnosti se strategií prolíná jako červená nit. Jedná se o schopnost států a společností reformovat se a odolávat tak vnitřním a vnějším krizím a překonávat je. Za základ odolného státu strategie pokládá odolnou společnost fungující v souladu s demokratickými principy, důvěrou v instituce a udržitelným rozvojem. Odolnost společnosti by podle dokumentu měla být posilována větším zapojením občanské společnosti, „*zejména pokud jde o její úsilí povolat vlády k odpovědnosti*“ (Evropská unie, 2016, s. 19). Odolnost je dále zmíněna s ohledem na státy a společnosti ve východním i jižním sousedství EU, politiku rozšíření a evropskou politiku sousedství a také v kontextu environmentální odolnosti a transformace energetiky. Z pohledu odolnosti jsou dále rozebírány následující koncepty: účinná migrační politika, integrovaný (víceúrovňový a vícestranný) přístup ke konfliktům a krizím, preemptivní mír, bezpečnost a stabilizace, politická ekonomie míru nebo evropský bezpečnostní pořádek (založený na svrchovanosti, nezávislosti a územní celistvosti států). Za riziko je označováno vyhýbání se reformě OSN, včetně Rady bezpečnosti, a mezinárodních finančních institucí. Vyhýbání se této změně může vést „*k rozrušení zmíněných institucí*“ a vzniku „*alternativních uskupení na úkor všech členských států EU*“ (Evropská unie, 2016, s. 29).²

² Jedním z těchto možných alternativních uskupení je např. regionální mezivládní Šanghajska organizace pro spolupráci (Shanghai Cooperation Organisation), sdružující Čínu, Rusko, Kazachstán, Indii, Pákistán a další státy.

GLOBÁLNÍ BRÁNA (EVROPSKÁ KOMISE, VYSOKÝ PŘEDSTAVITEL UNIE PRO ZAHRANIČNÍ A BEZPEČNOSTNÍ POLITIKU, 2021)

Strategie Globální brána (Evropská komise, Vysoký představitel Unie pro zahraniční a bezpečnostní politiku, 2021) se soustředí na podporu „inteligentních, čistých a bezpečných“ vazeb v digitálním odvětví, energetice a dopravě a na posílení zdravotnických, vzdělávacích a výzkumných systémů po celém světě. Jejím cílem je prostřednictvím investic do rozvoje infrastruktury po celém světě realizovat udržitelné a vysoce kvalitní projekty v partnerských státech EU, a to s důrazem na potřeby těchto zemí a trvalý přínos pro místní komunity. Tato spolupráce má zajistit rozvoj daných společností a jejich hospodářství a zároveň podporovat konkurenceschopnost soukromého sektoru členských států EU. Strategie je v souladu s Agendou 2030, s Cíli udržitelného rozvoje a s Pařížskou dohodou. Cílem je v letech 2021–2027 investovat prostředky ve výši 300 miliard eur. Mezi šest základních principů strategie patří podpora demokratických hodnot a vysokých standardů, dobrá správa a transparentnost, rovnocenná partnerství, klimatická neutralita, důraz na bezpečnost a zapojení investic ze soukromého sektoru. Investice mají prostřednictvím iniciativ Team Europe přednostně směřovat na podporu digitalizace, ochrany klimatu, energetiky, dopravy, zdraví a vzdělávání a výzkumu (Evropská komise, 2021).

STRATEGICKÝ KOMPAS PRO BEZPEČNOST A OBRANU (RADA EVROPSKÉ UNIE, 2022)

V březnu 2022 byl pod názvem Strategický kompas pro bezpečnost a obranu (Rada Evropské unie, 2022) Radou schválen akční plán pro posílení bezpečnostní a obranné politiky EU do roku 2030. Definuje opatření ve čtyřech pilířích (jednat, zajistit bezpečnost, investovat, rozvíjet partnerství) a uvádí klíčové nekonvenční hrozby, mezi které patří terorismus a násilný extremismus, šíření zbraní hromadného ničení, hybridní strategie, kybernetické útoky a dezinformační kampaně a také upírání svobodného a bezpečného přístupu ke globálním strategickým oblastem (kyberprostor, kosmický prostor apod.). Dokument zdůrazňuje nutnost posílit schopnosti EU tyto hrozby předvídat. Mezi příčinami nestability je zmiňována změna klimatu, zhoršování životního prostředí a přírodní katastrofy, soutěž o přírodní zdroje a globální zdravotní krize.

Strategický kompas byl připraven na základě komplexní nezávislé analýzy hrozeb a výzev, kterým EU čelí nebo bude čelit v následujících 5–10 letech. Finální analýza hrozeb (EEAS, 2021) je založená na jejich vnímání zpravodajskými složkami členských států EU a není veřejně dostupná. Podle shrnutí analýzy patří mezi hlavní hrozby:

- na globální úrovni: hospodářské soupeření mezi velmocemi, nedostupnost vody a potravin, změna klimatu a závislost na fosilních zdrojích a nových zdrojích energie, migrace, rostoucí válečný potenciál států;
- na regionální úrovni: rozšíření sfér vlivu regionálních mocností, přeshraniční dopad konfliktů, politické, kulturní, hospodářské, demografické a klimatické tenze, a to i na vnitrostátní úrovni;
- nárůst moci nestátních aktérů.

Strategický kompas obsahuje kolem 50 konkrétních cílů zaměřujících se od hybridních hrozeb k boji proti terorismu po změnu klimatu apod. Níže jsou uvedeny vybrané plánované kroky ke zvyšování odolnosti vůči změně klimatu, katastrofám a mimořádným událostem a vybrané konkrétní cíle zahrnující jak principy sociální, tak environmentální.

Mezi obecné cíle patří například:

- Transformace na klimaticky neutrální hospodářství může mít sociální, hospodářské a politické dopady, které mohou podněcovat konfliktní situace. EU chce dále posuzovat různé dopady změny klimatu a zhoršování stavu životního prostředí na globální a regionální bezpečnost i na unijní ozbrojené síly a mise a operace SBOP.
- EU hodlá přizpůsobit odvětví bezpečnosti a obrany Unie a své závazky v rámci SBOP a zvýšit energetickou účinnosti a zefektivnit využívání zdrojů, a dále snížit environmentální stopu unijních misí a operací SBOP v souladu s cílem dosáhnout klimatické neutrality do roku 2050, aniž by se snížila operační účinnost. Za tímto účelem má dojít k větší míře posílení úlohy zelených technologií a udržitelné digitalizace v rámci ozbrojených sil a obrany.
- Otázky změny klimatu a životního prostředí mají rovněž být začleněny do unijních civilních a vojenských misí a operací SBOP.
- Dále budou posíleny unijní analytické kapacity a systémy včasného varování s ohledem na konkrétní bezpečnostní výzvy vyvolané změnou klimatu a globálním přechodem na klimaticky neutrální oběhové hospodářství, které účelně využívá zdroje.

Strategický kompas – vybrané konkrétní cíle

Lidská práva a genderové hledisko budou systematicky začleňována do všech civilních a vojenských akcí SBOP a bude zvyšován počet žen ve všech funkcích včetně vedoucích pozic; **do roku 2023 dojde k posílení sítě poradců pro otázky lidských práv a genderovou rovnost v rámci unijních misí a operací SBOP.**

Do konce roku 2023 vypracují členské státy s ohledem na plné provádění plánu pro změnu klimatu a obranu národní strategie pro přípravu ozbrojených sil na změnu klimatu. Do roku 2025 budou mít všechny mise a operace SBOP poradce pro životní prostředí a budou podávat zprávy o své environmentální stopě.

V roce 2023 Rada společně s Komisí posoudí rizika pro unijní dodavatelské řetězce kritické infrastruktury, a to zejména v digitální oblasti s cílem lépe chránit bezpečnostní a obranné zájmy EU.

V roce 2022 má Rada vytvořit soubor nástrojů proti zahraniční manipulaci s informacemi a vměšování. Tím se posílí schopnost Unie tyto hrozby detekovat, analyzovat a reagovat na ně, mimo jiné vymáháním náklady od pachatelů. Do roku 2024 budou všechny mise a operace SBOP plně vybaveny schopnostmi a zdroji pro nasazení příslušných nástrojů z tohoto souboru. Dále dojde k posílení strategické komunikační schopnosti EU a schopnosti EU bojovat s dezinformacemi. **Do roku 2023 bude vytvořen mechanismus pro systematické shromažďování údajů o incidentech za pomoci specializovaného datového prostoru za účelem dosažení v rámci EU společného chápání zahraniční manipulace s informacemi a vměšování.**

STRATEGICKÁ KONCEPCE NATO (NATO, 2022)

Klíčovým dokumentem je v neposlední řadě i Strategická koncepce NATO 2022 (*Strategic Concept, 2022*). **Za nejzávažnější přímou asymetrickou hrozbu je v něm považován terorismus. Mezi další hrozby patří možné použití chemických, biologických, radiologických a nukleárních materiálů vůči NATO, ať už nepřátelskými státy nebo nestátními aktéry. NATO chce být vůdčí mezinárodní organizací, která bude rozumět dopadům změny klimatu na bezpečnost a bude se jim přizpůsobovat.** Aliance si sama klade za cíl vyhodnocovat klimatická rizika a zároveň snižovat vlastní příspěvek ke klimatické změně, mj. snižováním emisí skleníkových plynů, zvýšením energetické účinnosti či investicemi do zelených technologií, avšak v souladu se zachováním vlastní vojenské účinnosti a věrohodného odstrašení a obranyschopnosti. Změna klimatu by měla být začleněna do všech hlavních činností NATO. V neposlední řadě je změna klimatu v dokumentu zmíněna jakožto multiplikátor hrozeb s potenciálem destabilizovat společnost, podryvat bezpečnost a také měnit způsob, jakým ozbrojené síly fungují.

Strategická koncepce zdůrazňuje, že zajištění národní a kolektivní odolnosti má zásadní význam pro všechny základní úkoly NATO a je základem jeho úsilí o ochranu národů, společností a společných hodnot. Konstatuje rovněž průřezový význam investic do technologických inovací a začlenění změny klimatu, lidské bezpečnosti a agendy pro ženy, mír a bezpečnost do všech hlavních úkolů NATO.

Strategická koncepce NATO – vybrané body

NATO posílí individuální i kolektivní odolnost a technologický náskok. Toto úsilí je pro plnění hlavních úkolů Aliance zásadní. Bude podporovaná řádná správa věcí veřejných a do všech úkolů se začlení změna klimatu, lidská bezpečnost a agenda žen, míru a bezpečnosti. Nadále bude prosazována rovnost žen a mužů jako odraz hodnot NATO.

Změna klimatu je určující výzvou naší doby, která má zásadní dopad na bezpečnost spojenců. Jedná se o krizi a multiplikátor hrozeb. Může zhoršit konflikty, nestabilitu a geopolitické soupeření. Zvyšující se teploty způsobují stoupající hladinu moří, lesní požáry a častější a extrémnější projevy počasí, což narušuje naši společnost, podkopává naši bezpečnost a ohrožuje životy a živobytí našich občanů. Změna klimatu ovlivňuje také způsob fungování ozbrojených sil. Infrastruktura, majetek a základny jsou vůči jejím dopadům zranitelné. Ozbrojené síly Aliance musí operovat v extrémnějších klimatických podmínkách a armády jsou častěji povolávány na pomoc při odstraňování následků katastrof.

NATO by se mělo stát vedoucí mezinárodní organizací, pokud jde o pochopení a přizpůsobení se dopadům změny klimatu na bezpečnost. Aliance povede úsilí o posouzení dopadu změny klimatu na obranu a bezpečnost a bude řešit související výzvy. K boji proti změně klimatu bude přispívat snižováním emisí skleníkových plynů, zlepšováním energetické účinnosti, investicemi do přechodu na čisté zdroje energie a využíváním zelených technologií, přičemž zajistí vojenskou účinnost a věrohodné odstrašení a obranný postoj.

ZPRÁVA O STRATEGICKÉM VÝHLEDU PRO ROK 2022 (EVROPSKÁ KOMISE, 2022)

Zpráva o strategickém výhledu pro rok 2022 (Evropská komise, 2022a) zveřejněná Evropskou komisí v červnu 2022 zdůrazňuje potřebu aktualizace unijních dokumentů. **Dokument vnímá ekologickou a digitální transformaci jako dva jevy (megatrendy), jejichž souběžnost bude mít zásadní vliv na budoucnost.** Především očekává, že tyto jevy se budou navzájem posilovat, což by mělo vést i k posílení odolnosti EU a dosažení strategické autonomie. Zpráva nicméně zároveň ukazuje na řadu konkrétních oblastí, ve kterých se mohou zmíněné jevy navzájem

podrývat a v nichž může docházet k napětí. Konkrétně se jedná například o nežádoucí zvýšenou spotřebu energie, pakliže se digitální technologie nestanou energeticky účinnějšími (mj. technologie ICT jsou nyní zodpovědné za spotřebu 5–9 % celosvětové spotřeby elektřiny a 3 % emisí skleníkových plynů), přičemž se očekává, že využívání digitálních technologií např. blockchainů nebo internetu věcí se ještě rozšíří. Vyšší míra používání digitálních technologií může také vést k většímu množství elektronického odpadu a k větší spotřebě vody. Zpráva zmiňuje nutnost zvýšit odolnost vůči hybridním hrozbám. Digitalizace energetických systémů bude vyžadovat zvýšené kapacity kybernetické bezpečnosti a bezpečné autonomní rozšířené komunikační systémy, jako např. bezpečné satelitní připojení. Klíčovou roli dává inteligentnějšímu a ekologičtějšímu zemědělství. Z důvodu klimatické krize, demografických změn a geopolitické nestability se například předpokládá, že zemědělství EU bude čelit značným výzvám. Nejenže se bez politických opatření mohou celosvětově emise skleníkových plynů ze zemědělství zvýšit do roku 2050 o 15–20 %, ale z klimatického hlediska se 10 % celosvětové plochy v současnosti vhodných pro zemědělství stane oblastmi nevhodnými pro pěstování plodin a chov hospodářských zvířat. **Současný neudržitelný způsob zemědělství představuje hrozbu i pro biosféru, vodu, půdu a biologickou rozmanitost.**

D. Průřezová témata: dilemata a odolnost

Následující část představuje jádro analýzy. Zabývá se totiž rozborem témat, která se v relevantních souvislostech objevují v akademické literatuře doplňuje jej srovnáním se způsobem, jakým jsou uchopena (pokud vůbec) v domácích strategických dokumentech.

Začneme představením dvou průřezových témat, která byla identifikována jako zásadní pro většinu diskutovaných dokumentů. Jsou jimi dilemata (trade-offs) a odolnost (resilience). Oba koncepty specifickým způsobem vstupují do matice hrozeb – dilemata jako nový typ vztahu a odolnost jako katalyzátor/inhibitor některých vztahů. Protože takto vystupují z logiky ostatních mapovaných vztahů a komplikují pojetí přímých kauzálních souvislostí, představují užitečný analytický nástroj a je jim na tomto místě věnována zvláštní pozornost. Jejich konkrétní důsledky jsou následně diskutovány v každé tematické podkapitole dále.

I. Dilemata

Agenda 2030 je postavená na holistickém chápání rozvoje společnosti, přetavujícím sektorální síla do sítí provazeb mezi vzájemně podmíněnými systémy. To platí jak u tří pilířů udržitelnosti (společnost, příroda a ekonomika), které se stále méně konceptualizují jako oddělené množiny, tak u jednotlivých politik. Po přijetí Cílů udržitelného rozvoje (SDGs) si mezinárodní a nadnárodní organizace začaly vyhotovovat matice vztahů mezi nimi. Tím vznikly tabulky synergických, a naopak dilematických vztahů (synergies and trade-offs),³ kde některá opatření slibují pokrok v několika cílech najednou, zatímco jiná naopak hrozí zpomalit pokrok v jiné oblasti (de Miguel Ramos & Laurenti, 2020; Langou et al., 2019; Lyytimäki et al., 2021). **Pro naplňování Agendy 2030 je samozřejmě klíčové maximalizovat synergie, včasné nalezení a pojmenování dilemat je ale předpokladem takového postupu.** Moallemi et al. (2022) přímo nabízejí typologii osmi archetypů selhávání politik v dosahování SDGs právě kvůli zanedbání dilemat nebo podcenění komplexních vztahů. Za uvedení stojí „zalepování“, nabízející krátkodobou úlevu, ale dlouhodobě nižší potenciál k transformaci, nebo „eskalující napětí“, kdy zanedbaná dilemata přinášejí horší stav v méně prioritních cílech. V této souvislosti se v posledních letech rozvíjí rozsáhlá odnož literatury pracující s obecnými rámci synergií a dilemat, které

³ V dokumentu používáme slovo „dilema“ místo anglicismu trade-off, současně jím označujeme i analogický vztah označovaný v angličtině jako napětí – tension.

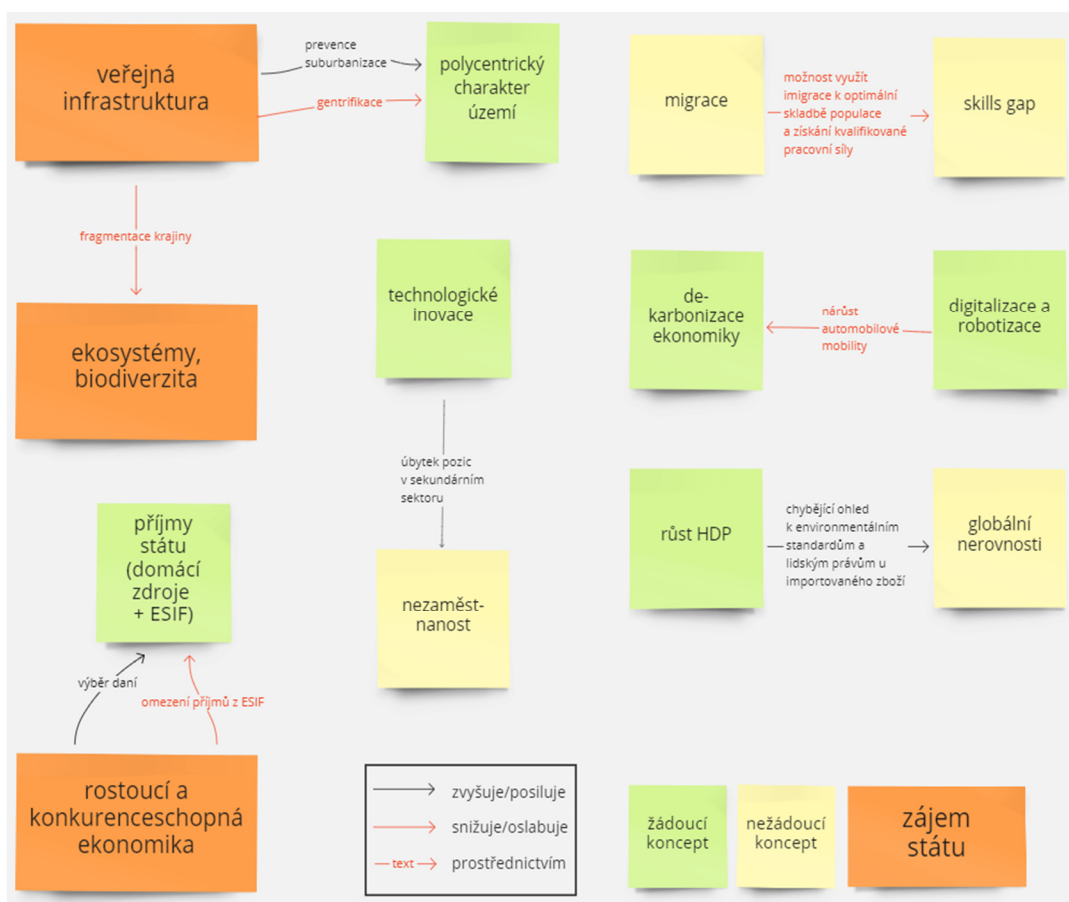
vycházejí z SDGs, ale slibují přerůst v dlouhodobější systémový přístup k politikám (Pradhan et al., 2017; Weitz et al., 2018; Zhao et al., 2021).

Předpoklad synergie mezi jednotlivými politikami udržitelnosti přináší několik hrozeb: i) skrývá politické konflikty, naoko depolitizuje udržitelnost na spíše technickou/ expertní otázku; ii) nevyžaduje prioritizaci mezi opatřeními, protože všechna mají vést ke stejnému cíli; iii) nehledá rovnováhu mezi sektory/ resorty, takže nevznikají opěrné body pro podprezentované zájmy proti silovým ministerstvům/ aktérům. Logika semaforově označených cílů ve Zprávě o kvalitě života (Ministerstvo životního prostředí, 2021) podle pokroku v implementaci je postavena právě na předpokladu synergie. Pokud by ale velký a rychlý skok v jednom cíli podrýval šance na dosažení jiného, nedala by se ani jedna z těchto položek označit zeleně jako splněná, protože neúspěch a úspěch nelze oddělit.

Nabízí se otázka, jak tato zjištění zohledňovat v praktické implementaci Agendy 2030 nebo v měření pokroku při dosahování jejích cílů. Zprvce, samotné zvědomění předpokladu synergie a pozornost namířená tímto směrem slouží k jeho ověřování a postupnému třibení skutečné míry synergičnosti jednotlivých kroků. Udržitelnost přináší na každém kroku normativní rozhodnutí s politickým obsahem a jejich nepojmenování nebo vytlačení do expertních kruhů hrozí přednostním zohledněním perspektiv některých skupin a ve výsledku znevěrohodnění celého projektu transformace. Zadruhé, identifikace dilemat ex-ante pomáhá nasvítit konfliktní místa a předem nastavit mechanismy rovnováhy mezi jednotlivými zájmy/ resorty/ cíli. Tento pohled může být i součástí procesu posouzení vlivu jednotlivých politik a opatření (impact assessmentu). Zatřetí, ex-post lze vyjít z reportingu a na domácích datech ověřit a případně kvantifikovat konkrétní vztahy konceptualizované teoreticky nebo v zahraničí, případně vyhodnocovat konkrétní způsoby, jak se s dilematy vypořádat. Tato studie má za cíl přispět do prvních dvou způsobů na základě zpracované literatury.

Obrázek 3: Dilemata nalezená v mapě konceptů vycházející z platného znění strategického rámce ČR 2030.⁴

Zdroj: autoři

Na základě mapy konceptů lze identifikovat několik dilemat, která se objevují už v původním znění ČR 2030 (obrázek 3). Většinou jde o souvislosti technologicko-ekonomického rozvoje, respektive jeho dopady na přírodu a společnost. V uplynulých šesti letech zapustila tato dilemata v akademické diskusi ještě hlubší kořeny, ale objevila se i další. V některých tematických sekcích níže budou uvedeny výřezy z mapy konceptů doplněné o nové koncepty a vztahy vycházející z citovaných textů. Tento přístup je vhodný pro lepší přehlednost v tématech, v nichž se objevuje více změn nebo vznikají složitější příčinné vazby – dilemata, synergie nebo zpětnovazební smyčky.

II. Odolnost

Koncept odolnosti získává ve společenských vědách na významu zejména v posledních letech, kdy vícečetné krize začaly vytvářet nový normál klimaticky nestabilního a politicky turbulentního 21. století. Snaha snížit zranitelnost a tím pádem i dopady krizí se tak jeví jako logický důsledek toho, že všechny bezpečnostní

⁴ Postup nalezení dilematických vztahů v mapě je následující. Všechny koncepty byly rozděleny na žádoucí (včetně zájmů státu) a nežádoucí. Tato binární perspektiva je sice poněkud zjednodušující, nicméně představuje spolehlivý a neutrální způsob, jak dilemata najít. Dilema pak označuje červená vazba mezi dvěma žádoucími koncepty, červená vazba mezi dvěma nežádoucími a černá mezi žádoucími a nežádoucími v libovolném směru. Takto upravená mapa je uvedena jako Příloha 2 na konci dokumentu.

hrozby nelze popsat a pochopit, a už vůbec ne potlačit. Odolnost v tomto smyslu není formou bezpečnosti, ale spíše reakcí na její nedostatek.

Moser et al. (2019) navrhuji na základě rešerše starší literatury o odolnosti systematizaci pojmu do tří hlavních pojetí. **Odolnost zde vystupuje jako 1) vlastnost systému, 2) proces a 3) výsledek** (detaily viz obrázek 4). Odolnost jako vlastnost se ptá především po schopnosti systému udržet stávající funkce navzdory vnějším šokům. Odolnost jako proces se soustředí na aktivity vedoucí k postupnému přizpůsobování, tedy absorpci šoků do změn ve fungování. A konečně odolnost jako výsledek se ptá po možnostech zlepšení systému v nových podmínkách. Vnější šoky zde vstupují do úvahy stejně jako vnitřní slabiny systému. Moser et al. poznamenávají, že „*odolnost jako výsledek je v jádru totéž co udržitelnost (v dynamickém kontextu)*“ (s. 25). Citovaná pojetí vykazují ve stejném pořadí rostoucí záběr v délce a hloubce doporučených intervencí a zvyšující se otevřenost vůči normativním a politickým otázkám. Tato tři pojetí budou níže detailněji představena v kontextu existujícího poznání a dále v tematických sekcích na ně bude odkazováno slovy *vlastnost, proces a výsledek*.

Obrázek 4: Tři pojetí odolnosti přeloženo z Moser et al. (2019; s. 25), originální anglická tabulka je uvedena v příloze číslo 4.

Parametry/ odolnost jako...	Systémová vlastnost	Proces (nebo soubor procesů)	Výsledek (nebo soubor výsledků)
Zaměření výzkumu nebo aktivit	systém jako celek	aktivity a rozhodnutí	stav entit čelících riziku (lidé nebo systémy)
Cíl	systémové funkce a služby (např. diverzita)	funkcionalita/výkonnost systému (např. protipovodňová opatření fungují podle plánu)	zlepšení nebo perzistence systému
Zkrácená definice	schopnost sebeorganizace za účelem udržení funkcí, tj. přestat disrupce a udržení stejného stavu nebo návrat k němu	schopnost zachování funkcí pomocí přizpůsobení, absorbování, obnovy a adaptace	schopnost provést různé typy změn za účelem vyřešení environmentálních a socioekonomických problémů a tím vytvořit prosperitu, bezpečnost, živobytí, udržet nebo zlepšit blahobyt apod.
Rámující otázka	co dělá systém odolným?	co lze udělat pro zmírnění dopadu/ztrát a zrychlení obnovy?	jaký systém/komunita je žádoucí budovat a zachovat (navzdory šokům a rizikům)
Kauzální prostředky	pákové body posouvající systém do žádoucích stavů	nástroje a aktivity podpory rozhodování, které pomáhají plánovat, připravovat se, absorbovat, obnovovat a adaptovat	nástroje, zdroje, mechanismy vládnutí, koalice, vyhodnocování, plánování a implementace aktivit, které zlepšují výsledky
Hodnotový rámec	apriori neutrální ve vztahu k výsledkům (aspoň teoreticky)	normativní ve vztahu k "dobré praxi", u které předpokládá, že vede ke kžejným výsledkům	normativní ve vztahu k výsledkům, explicitně nebo implicitně založený na hodnotách
Politika	předpokládána apolitičnost	implicitně politická (usiluje o zachování konkrétních systémů, aniž by je zpochybňovala)	inherentně a explicitně politická (usiluje o zachování nebo hlubokou přeměnu systémů)
Propojení s udržitelností	odolnost může nebo nemusí podporovat udržitelnost	odolnost je podmínkou udržitelnosti	odolnost je v jádru totéž co udržitelnost (v dynamickém kontextu)
Propojení s řízením rizik	informační vstup pro řízení rizik	část nebo rozšíření řízení rizik	cíl řízení rizik (a dalších aktivit)
Výzvy	zjednodušená aplikace ekologické teorie na sociální systémy	zanedbání širšího kontextu mimo bezprostředně studovaný systém	riziko zanedbání historie, změny, různých škál, sociálních a ekologických dopadů, komplexity
Poslední vědecké pokroky	od izolovaných systémů k navzájem propojeným	od nařízení a dohledu k adaptivním přístupům	od odděleného k celosystémovému chápání

Zdroj: přeloženo z Moser et al. (2019; s. 25), originální anglická tabulka je uvedena v příloze číslo 4.

V kontextu politik na úrovni mezinárodních organizací nebo analýz think-tanků je odolností obvykle myšlena vlastnost systémů, jejich schopnost odolávat šokům a pružně reagovat na nové situace. Typicky jde o infrastrukturu (IEA, 2021; OECD, 2021), průmysl nebo firmy (Sliwik, 2022; WEF, 2022a), případně hospodářství obecně (WEF, 2022b). Současně platí, že čím větší a abstraktnější je zkoumaná jednotka vykazující odolnost, tím spíše se objevují i prvky výsledkového pojetí. To ilustruje poslední citovaná zpráva, *Odemknout sociální ekonomiku: Směrem k inkluzivní a odolné společnosti* (WEF, 2022b). Ta na jedné straně argumentuje ve prospěch tržně konformních řešení humanitárních a odolnostních výzev, na druhé straně ale navrhuje zásadní proměny v chápání byznys modelů obecně. Podobné hlubší reformy s sebou nevyhnutelně nesou nové promyšlení hodnot a mechanismů v samotném jádru systémů a také automaticky berou v úvahu dlouhodobější horizont. Právě tyto jevy jsou podmínkou výsledkového uvažování o odolnosti.

Politický a normativní rozměr odolnosti (výsledek) se koncentruje v často citované otázce „odolnost pro koho?“ Ta míří na problém v samotné definici pojmu – odolnost systému, který slouží určité části společnosti lépe než jiné, je pro onen znevýhodněný segment opakem odolnosti (Garcia et al., 2022). Baker (2019) rozvádí příklad (fosilní) energetické infrastruktury, jejíž odolnost přispívá ke zranitelnosti celé společnosti a zakonzervování statu quo pro marginalizované komunity, a volá po „*anti-odolnosti*“ (která je přibližně shodná s pojmem výsledkové odolnosti popsáním výše).

Participace je jedním z nejběžněji doporučovaných nástrojů, jak se s podobnou kritikou vypořádat (proces). Jednak umožňuje veřejnosti kontrolovat chybné nebo záměrně zmanipulované předpoklady politických a ekonomických elit, jednak přináší detailnější a snáze přijatelné plány. Participace je totiž současně garancí politicky přijatelného výsledku, crowdsourcingem nápadů, propojovacím workshopem různých skupin lidí i informační kampaní (Hilgers, 2020; Huttunen et al., 2022; Madajewicz et al., 2021). Naopak nevýhody participace může představovat obtížná začlenitelnost získaných doporučení do stávající institucionální reality, příliš vysoká očekávání veřejnosti, která lze snadno zklamat, a obecně náročný úkol přenastavení politického procesu směrem k větší otevřenosti (Boswell et al., 2023).

Rozšiřování záběru odolnosti do pojmenovávání hodnotových předpokladů a transformačních potřeb (výsledek) v delším horizontu má naopak tu nevýhodu, že rozostřuje dříve jasnou definici a tím pádem i schopnost odolnost měřit (vlastnost). **Vedle spíše kvalitativně pojaté transformační odolnosti se rozvíjí naopak metriky a systémy usilující o kvantifikaci**, která by umožnila srovnání napříč zeměmi nebo ekonomickými sektory a sloužila jako vstupní bod k podrobnější kvalitativní analýze (Cantelmo et al., 2023; Kenney & Gerst, 2021; Krueger et al., 2020, 2022; Rocha et al., 2022).

Posilování odolnosti v sobě už zahrnuje **lepší provázání sociálního a environmentálního rozměru**. To vychází jednak ze staršího použití pojmu v kontextu odolnosti ekosystémů, jednak z jeho úzkého pojetí jako schopnosti (společnosti) reagovat na (mnohdy přírodní) pohromy (vlastnost), a konečně je to důsledkem chápání životního prostředí a přírodních katastrof jako sociálně konstruovaných (výsledek) (Drakes & Tate, 2022; Lahsen & Ribot, 2022; Orth et al., 2022; Stablein et al., 2022).⁵ Tyto dvě oblasti lze definovat i jako dilema (např. odolnost domácností může podporovat rybolov, který ale destabilizuje mořský ekosystém, Beauchamp et al., 2020, s. 6), ale mnohem častěji se předpokládá synergie mezi oběma oblastmi. Ostatně i v uvedeném příkladě jde problém chápat spíše jako dilema mezi dlouhodobou a krátkodobou odolností. To pak dále rozpracovává literatura propojených lidských a přírodních systémů, ekosystémových služeb apod. (Ayanlade et al., 2020; de Lucio & Seijo, 2021; Depietri, 2020; Hernández-Morcillo et al., 2022; Schlaepfer & Lawler, 2023).

Častým způsobem, jak konceptualizovat odolnost jako vlastnost společnosti je její pojetí skrze sociální kapitál nebo vztahy mezi lidmi. Fazey et al. (2021; s. 1740) mluví o síle vztahů a důvěry a o „*chápání chápání ostatních*“ (understanding of the understanding of others). Opakem může být rozdělená společnost zmítaná vnitřním konfliktem a vzájemným podezřením, která samozřejmě mnohem těžkopádněji reaguje na krize nebo výzvy. Tento typ odolnosti bývá často měřen pro relativně snadnou odhadnutelnost (Cao et al., 2022; Partelow, 2021).

Navzdory bohatství teorie je třeba zdůraznit, že **odolnost dostává konkrétní rozměry především v praktické aplikaci** zejména v lokálním kontextu

⁵ Sociální konstrukce pohrom v tomto kontextu znamená, že velká část jejich dopadů není bezprostředně způsobena působením živlů (usmrcené oběti), nýbrž je rovněž podmíněna existující infrastrukturou, způsoby života a dalšími typy zranitelnosti, které spolu se samotnou živelnou událostí skládají výsledný dopad (ztráta domovů, vysídlení, chudoba nebo hlad). Zde se jedná o typicky výsledkové pojetí odolnosti.

a velká část literatury usiluje právě o systematizaci zjištění z praktických workshopů nebo ex-post zjištěných skutečných dopadů (Fazey et al., 2021). S tím souvisí vysoká závislost na kontextu a těžká přenositelnost konkrétní dobré praxe (Beauchamp et al., 2020). Kulturní specifika určitých období se zde provazují s politikami, hospodářskou situací, přírodními událostmi nebo geografickými zvláštnostmi dané oblasti (pro dobrý příklad podrobné diskuse těchto vlivů v lokálním systému viz Fallon et al., 2022). Podobný přístup orientovaný na praktické uplatnění, multidisciplinaritu a hodnotové otázky přímo v tuzemské realitě bude sledovat tým společenské odolnosti českého centra SYRI vzniklého v roce 2022.⁶

E. Klíčová témata nexu bezpečnost–udržitelnost vycházející z přehledu literatury

Následující část nabízí přehled dílčích témat, identifikovaných vztahů a vazeb mezi hrozbami, jejich příčinami a dalšími faktory, jak jsou zachyceny odbornou literaturou za posledních deset let.

I. Ekonomické zájmy: hospodářský růst a zájmy firem nejsou vždy v souladu se sociální a environmentální udržitelností

Strategický rámec ČR 2030, Bezpečnostní strategie i Audit vnímají ekonomiku (potažmo HDP nebo národní konkurenceschopnost) jako zájem státu a cíl sám o sobě. V ČR 2030 jsou u ekologických nebo sociálních hrozeb vysvětleny mechanismy, jak mohou dopadat na lidi, ekonomiku nebo fungování státu (např. u biodiverzity jsou detailně vysvětleny hospodářské dopady jejího poklesu). Ekonomice se pak dostává relativně privilegovaného postavení oproti ostatním oblastem, protože není nijak vysvětleno, jak je růst HDP nebo konkurenceschopnost státu relevantní pro jeho fungování nebo sociální soudržnost. Pokud byla odpověď na tuto otázku považována za samozřejmou v roce 2017, níže diskutovaná literatura vybízí k jejímu podrobnějšímu zvážení.

Podobně bezpečnostní dokumenty řeší potenciální ohrožení pro hladké fungování ekonomiky (vnější šoky, ekonomický cyklus, cizí zájmy) a na ně návaznou odolnost. Ta je v Auditě ovšem vykreslena jako zajištění přísunu vstupů a technicky vzdělaných lidí pro stávající firmy, propagace těchto firem vládou v zahraničí a případně pobídky pro nové investory (Ministerstvo vnitra, 2016, s. 126). Toto pojetí je v rozporu s odolností, jak byla definována výše. Naopak se zdá, že jde o jakousi přiznanou zranitelnost, která vyžaduje kontinuální podporu státu, aby mohl být průmysl udržen v chodu.

Problematickostí výše uvedeného ilustruje několik předpokládaných synergií:

- fungování ekonomiky (růst HDP) a uspokojování lidských potřeb;
- fungování ekonomiky (růst HDP) a stabilita státu;
- zájmy (domácích) firem různých sektorů a velikostí;
- zájmy domácích firem a zájmy státu.

Jak už bylo naznačeno v dilematech stávající verze ČR 2030, hospodářský rozvoj má i stinnou stránku a může vést k destabilizaci společnosti, životního prostředí a paradoxně i živobytí domácností. Konkrétní dilemata identifikovaná v literatuře zpochybňující první dvě zmíněné synergie jsou následující: nerovnosti (Domonkos, 2020; Hinton, 2020; Menton et al., 2020; Nicoson, 2021), příliš pomalý decoupling růstu HDP a emisí skleníkových plynů (Ortega-Ruiz et al., 2022; Parrique et al., 2019), rostoucí náklady příležitosti (opportunity costs) ochrany přírody (Antonarakis et al.,

⁶ Viz <https://www.syri.cz/vyzkum/spolecenska-odolnost>.

2022; Cho et al., 2021) a oligarchizace trhu a politiky (Hinton, 2020). Tato dilemata nejsou univerzálně považována za nevyhnutelná (ačkoli nerůstová kritika tuto pozici zastává, viz Hinton, 2020; Menton et al., 2020; Parrique et al., 2019), ale v žádném případě nejde o automatické synergie, jak jsou uvedeny v prvních dvou bodech výčtu výše.

Pokud jde o zbývající dvě synergie, firmy z různých sektorů mají velmi odlišné zájmy ve specifických politikách spojených s infrastrukturou, cenami vstupů, cenou práce a vzděláním populace, imigrací, evropskou integrací nebo klimatickými politikami (Ren et al., 2023). Politika má tendenci vycházet vstříc rozvinutým sektorům (v lepším případě kvůli zaměstnanosti a výběru daní, v horším případě pak z klientelistických pohnutek), což vede k uzamčení v určité struktuře ekonomiky, ale i v dominantních technologiích (Rosenbloom et al., 2019). Současně vznikají aliance podobně orientovaných aktérů napříč firmami, politickými stranami, institucemi a občanskou veřejností (Černý & Ocelík, 2020; Hess, 2014, 2018).

Vyvstává zde také **problém zájmů chápaných podle národnostního klíče**. Majitelky firem ještě nemusí být ve službách cizí mocnosti, aby jednaly proti strategickým zájmům státu. Dezinformace o klimatu, Zelené dohodě pro Evropu nebo EU se samozřejmě mohou překrývat s narativy proruských trollů (Presl, 2021), ale tento segment nepůjde vždy oddělit od obdobných dezinformací placených domácím fosilním kapitálem – a hlavně to ve výsledku není třeba.

Veškerá transformační literatura (přehled viz Köhler et al., 2019) je postavena na souboji zájmů aktérů profitujících z těžby nebo spalování fosilních paliv (tzv. vested interests) a zbytku společnosti. Ztráty z odpisu fosilních aktiv a jejich ponechání v zemi se počítají v trilionech dolarů a zasáhnou jak fosilní firmy, tak státy, které jich globálně kontrolují tři čtvrtiny (Hansen, 2022). To samozřejmě vytváří silnou motivaci potlačovat transformaci všemi dostupnými prostředky. Greenwashing zde nepředstavuje jen způsobem, jak manipulovat spotřebitele, ale i vstup do veřejné diskuze a lobbying s cílem chránit investice úzké skupiny lidí na úkor všech ostatních třeba i jen zpomalováním postupu (Černý & Ocelík, 2020; Shue, 2023). V tomto smyslu pak hrozí záměna zájmů státu se zájmy konkrétních sektorů na zachování statu quo (Upham et al., 2022), což nasvědčuje právě postavení dominantních ekonomických hráčů a jejich mocensko-diskurzivní hegemonii. Hamilton & Ramcilovic-Suominen (2023) pak ukazují, že i transformace může v různých scénářích stávající hegemonii posilovat, vyměňovat, nebo úplně překračovat, takže má smysl o této lince kriticky diskutovat a zkoumat ji.

Ačkoliv je koncept spravedlivé transformace univerzálně přijímaným klíčem k řešení výše diskutovaných čtyř synergií/ dilemat, je třeba uvést, že i uvnitř něho existují tenze. První jsou pochybnosti o uskutečnitelnosti takového plánu. Martin & Islar (2020) mapují nárůst a pokles legitimacy klimatických politik ve francouzské společnosti v období mezi Pařížskou konferencí (2015) a hnutím žlutých vest (2018) a ukazují, že z tohoto krátkého období přetrvává nedůvěra ve vzletné ideály, které ale nakonec dopadnou negativně na obyčejné lidi. Právě tato dichotomie zdomácnělá i v české diskuzi není automatická, ale vznikla konkrétním vývojem mj. ve Francii. Rempel & Gupta (2022) pak sledují u transformačních opatření kromě *spravedlnosti* a *institucionální uskutečnitelnosti* i *environmentální* a *cenovou efektivitu* a docházejí k neúprosnému závěru, že podle dosavadních dat se tyto čtyři výhody nikdy nekoncentrují v jednom opatření. Ta přinejlepším splňují dvě kritéria a jsou neutrální v ostatních dvou (v případě finanční regulace a moratorií na těžbu). Ciplet & Harrison (2020) vyzdvihují tři konkrétní dilemata spravedlivé transformace, kterým se podle nich nedostává pozornosti. Jsou to i) inkluze–udržitelnost, kde rychlost a hloubka transformace omezuje zapojení všech, ii) uznání–udržitelnost, kde složitá kritéria udržitelnosti (např. certifikace) mohou vyloučit některé postupy a iii) rovnost–udržitelnost poukazující na obtížnou redistribuci nákladů vzhledem k domácím a globálním periferiím. Ve všech případech doporučují jen opatrné využití tržních nástrojů a jako cestu vpřed vyzdvihují hlavně hlubokou participaci a deliberaci o celkovém směřování a detailním nastavení změn.

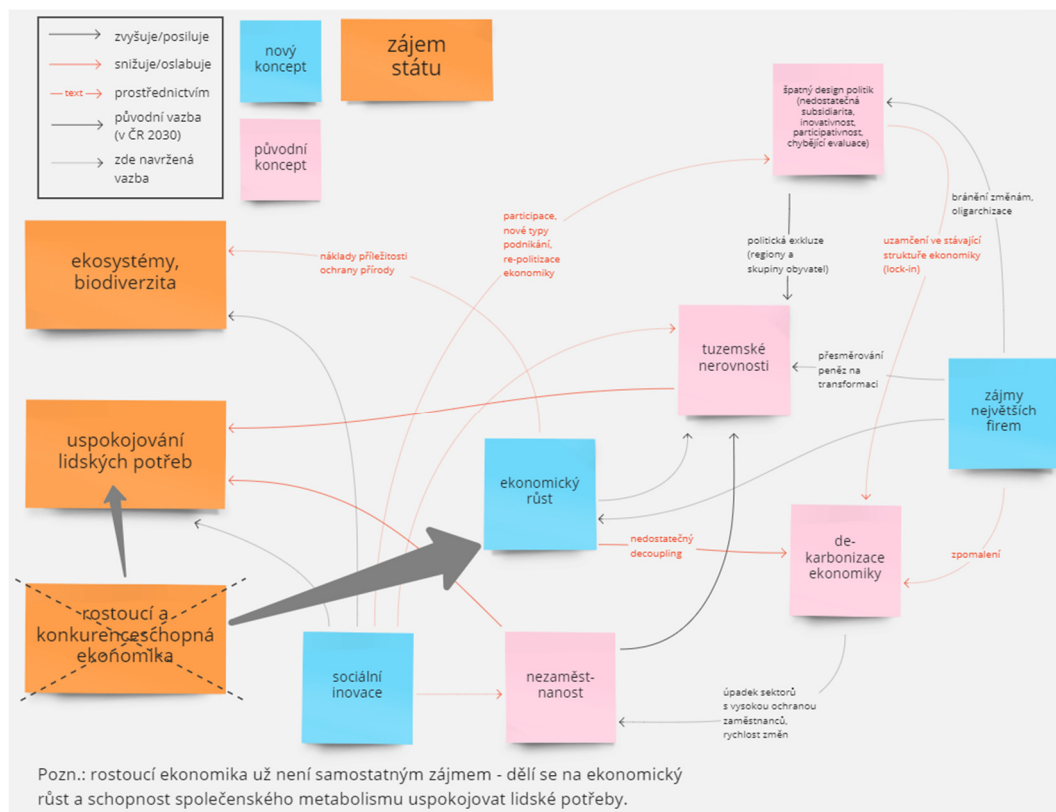
Na to přímo navazuje otázka odolnosti ekonomiky včetně zúčastněných lidí a uspokojování jejich potřeb. Z *procesního* a *výsledkového* hlediska by byla samozřejmostí právě snaha o co nejinkluzivnější veřejnou diskusi a spojení řešení environmentálních otázek s dalšími strukturálními problémy. Výsledkově pojatá odolnost vede k rozboru právě ekonomické a mocenské nerovnosti existujícího zřízení a možností jeho proměn v rámci prosazování udržitelnosti.

Jako slibné se jeví i možnosti polycentrického vládnutí postaveného na principu menších celků jako regionů a měst jako protiváhy státní/federální moci, jejichž prostřednictvím lze prolamovat těžkopádnost národních politik (Byrne et al., 2022). To znamená i obecnější snahu co nejlépe zahrnovat neinstitucionální aktéry včetně firem, organizací a komunit (Biresselioglu et al., 2020), ale současně se vyhnout právě hegemonickým zájmům brzdícím transformaci.

Odolnost jako *vlastnost* pak směřuje k diverzifikaci zdrojů (k elektřině a minerálům viz samostatná kapitola níže), lokalizaci a zkracování dodavatelských řetězců, ale také nespolehání čistě na technologická a tržní řešení environmentálních výzev, protože ta jsou náchylná k výše diskutovaným selháním. Proto je třeba je doplňovat o sociální inovace a institucionální změny (Stephens, 2022).

Výše popsané nové souvislosti ekonomických zájmů a koncepční oddělení růstu a ekonomiky uspokojující lidské potřeby jsou znázorněny na obrázku 5.

Obrázek 5: Nové souvislosti ekonomických zájmů a koncepční oddělení růstu a ekonomiky uspokojující lidské potřeby.

Zdroj: autoři

Doporučení:

- Vztahy mezi fungováním hospodářství, zájmy domácích firem, lidským blahobytem a stabilitou státu nejsou automaticky synergické. Hrozí, že zájmy na spravedlivém rozdělení blahobytu nebo dekarbonizaci budou podprezentovány vzhledem k dobře kvantifikovatelným a etablovaným ukazatelům ekonomického růstu a výkonu domácích firem. Odpovědi mohou

být lepší data, institucionální podpora těchto zájmů a jasné určení priorit v případě zjištěných dilemat.

- Zájmy domácích firem a dlouhodobé zájmy státu se nemusejí překrývat, což může být rizikem pro úspěch zelené transformace. Kritická diskuze o mocenských hegemoniích a dominantním ekonomickém diskurzu je sama o sobě důležitou součástí transformace i krokem k posílení strategické autonomie státu.
- Ekonomický růst často směšuje žádoucí a nežádoucí jevy. Vzhledem k probíhající kritické diskuzi o jeho roli v udržitelnosti a vytváření blahobytu je třeba nadresortně a důkladně vyhodnocovat případná dilemata. Dlouhodobě dává smysl klást v kontextu hospodářství větší důraz právě na ukazatele zohledňující kvalitu života nebo životního prostředí.
- Participativní a deliberativní prvky mohou sloužit jako protiváha dobře organizovaným zájmům nebo nedostatku dat v určitých oblastech. Ačkoli nejsou vždy snadno implementovatelné do stávajícího politického systému, všechny diskurzy udržitelnosti s nimi do budoucna počítají a má smysl s nimi experimentovat a hledat vhodná využití.
- Sociální inovace představují způsob, jak přetvářet hospodářství a společnost nebo snižovat mocenské nerovnosti. V kontextu zelené transformace jde o důležitý prvek a má smysl ho cíleně podporovat stejně jako inovace technologické.

II. Klimatická změna a ozbrojený konflikt: specifika závisí na kontextu, celkový destabilizační efekt je nezpochybnitelný

Strategické dokumenty ČR zmiňují existenci vztahu mezi změnou klimatu a občanskými či mezistátními konflikty, avšak ve většině relevantních pasáží jsou zmínky tohoto propojení spíše kontextuální, těžko uskutečnitelné v praxi, a ne všechny nacházejí podporu v empirickém výzkumu. Například podle Koncepce zahraniční politiky, „(n)ebezpečím pro lidskou důstojnost jsou rovněž přírodní či lidmi způsobené katastrofy či ozbrojené konflikty, jejichž počet stoupá i v důsledku změny klimatu, soutěže o surovinové zdroje či nedostatku vody a potravin“. Formulace tohoto vztahu v Bezpečnostní strategii je daleko ošemetnější: „(d)opady klimatické změny na zdraví obyvatelstva a životní prostředí lze obtížně předvídat. Samotné obavy z této změny však mohou vést k růstu napětí mezi státy, ústit v humanitární krize s přímými dopady na místní, státní i mezinárodní struktury, včetně možné eskalace lokálních konfliktů“. Strategické dokumenty ČR takto odráží jak rostoucí konsenzus o změně klimatu jako zásadním faktoru pro mezinárodní stabilitu ve 21. století, tak pokračující nejasnost o kauzálních mechanismech, které tento vztah zprostředkovávají. ČR 2030 se této problematice prakticky nevěnuje.

Tato nejasnost částečně přetrvává kvůli komplexnosti vztahu ozbrojený konflikt–změna klimatu, jelikož různé projevy změny klimatu mohou mít přímý nebo nepřímý vliv na různé typy konfliktů nebo jejich jednotlivé fáze. Podle bibliometrické analýzy zpracované Sharifi et al. (2021) se zdaleka největší část literatury soustředí na potenciál nedostatku vody nepřímo rozpoutat občanské války na území globálního Jihu, následované potenciálem zvyšujících se teplot na stejný typ konfliktu. Znatelně menší procento studií se pak zabývá potenciálem těchto dvou jevů rozpoutat mezistátní konflikty a násilí v rámci komunit.

Současné pokusy o porozumění efektům klimatické změny na ozbrojený konflikt se soustředí na dvě možné osy, a to efekty přímé a nepřímé (Koubi, 2019; Sharifi et al., 2021). Mimo výzkum dopadu změny klimatu na lidské chování (viz níže) jsou přímé důsledky změny klimatu na stabilitu jsou často nahlíženy skrze rostoucí nedostatek přírodních zdrojů jako je pitná voda, lesy a orná půda. Sem patří témata jako jsou komunitní konflikty farmářů a pastevců v západní Africe o přístup k půdě a vodě (Sweijts et al., 2022), mezistátní konflikty na tocích řek (Ide et al., 2021; Schmidt et al., 2021) či výzkumy efektu přírodních katastrof na vývoj povstaleckých hnutí

(Eastin, 2016). Výzkum nepřímých efektů, kterými se zabývá většina této literatury, se soustředí na vztah změn klimatu a konfliktů zprostředkovaný sníženou ekonomickou výkonností (livelihoods) nebo migrací a následně celospolečenským napětím (Helman et al., 2020; Koubi, 2019). Závěry obou těchto proudů jsou smíšené, ale „**většina expertů věří, že klima má zásadní efekt na mezilidské konflikty, přestože obecnosti tohoto vztahu, stejně jako jeho základní mechanismy ještě musí být objasněny**“ (Helman et al., 2020). Napojení na strategické zájmy ČR, zejména na ty volající po stabilitě v euroatlantickém prostoru a prevenci a zvládnání regionálních konfliktů, je těžko zpochybnitelné.

Pokračující potřeba objasnění těchto základních mechanismů je dána rozsahem a komplexností celé problematiky, kdy několik jejích charakteristik ztěžuje měření a design kvantitativních výzkumů a vnáší do popředí potřebu kvalitativních přístupů. **Těmito stále více zkoumanými charakteristikami jsou adaptační opatření a socioekonomický rozvoj, kulturní rozdíly v normalizaci násilí, solidarity a společenské odolnosti, nemožnost oddělit jednotlivé efekty klimatických změn pro experimentální výzkum, ale i bojová logistika.** Výzkum skupiny okolo Edwarda Miguela v letech 2004 až 2011 znázorňuje první problém, který neztrácí na relevanci. Závěr studie Miguela et al. (2004) byl, že dešťové šoky zvyšují riziko komunitního násilí v Africe, jelikož narušují ekonomické příležitosti. Po prvotní kritice konceptualizace dešťových šoků Miguel výzkum zopakoval a existenci tohoto vztahu potvrdil, nicméně pouze do roku 2000, přičemž nejpravděpodobnějším vysvětlením jeho nepřítomnosti po roce 2000 byl hospodářský rozvoj a odklon od zemědělství ve studovaných zemích (Koubi, 2019). Někteří dále například shledali, že krátkodobé přírodní katastrofy jako hurikány či tsunami mají potenciál prodloužit již probíhající konflikt, ale nikoli rozpoutat nový, a že geograficky rozsáhlé katastrofy mají tendenci generovat solidaritu spíše než násilí (Ghimire & Ferreira, 2016; Nardulli et al., 2015). A konečně, mimo jiné Gawande et al. (2017) a Koubi (2019) ukázali obtížnou oddělitelnost jednotlivých proměnných klimatické změny a bojové logistiky na design výzkumu. Ve svých pracích, které a priori zkoumaly vliv nedostatku či přebytku srážek na riziko ozbrojeného násilí skrze sníženou ekonomickou výkonnost, shledali, že taktické úvahy rebelů tento výzkum znemožnily, jelikož rebelové buď nechtěli bojovat v dešti, nebo jim naopak déšť poskytoval taktickou výhodu při úniku.

Navzdory pokračujícím nejasnostem pokročil kvantitativní výzkum propojení klimatických změn a malých válek zásadním způsobem a vnesl nové pohledy jak do známých, tak do méně probádaných prvků tohoto vztahu. Von Uexkull & Buhaug (2021) identifikovali několik směrů, kterými se tato literatura ubírala v posledních deseti letech. Jde zaprvé o podrobnější desagregaci zkoumaných jednotek, v jejímž rámci se pomalu upouští od analýzy stát–rok ve prospěch menších oblastí („grid“) na podrobnější časové ose (viz např. projekt Water Peace and Security). Zadruhé se jedná o větší různorodost zkoumaných typů konfliktů a jejich fází, tj. namísto občanských válek se vědci soustředí buď na lokálnější a menší komunitní konflikty, nebo na politický konflikt (přerušeni spolupráce), a kladou větší důraz na zkoumání podoby probíhajících konfliktů (intenzita, eskalace, délka) spíše než na binární perspektivu (ne)vypuknutí nových válek. A zatřetí, rostoucí počet studií se věnuje řešení silící kritiky existující literatury, která jako proxy klimatické změny považuje převážně (skoro pouze) přírodní katastrofy a variabilitu počasí, zatímco **postupně, ale možná zásadnější důsledky jako kaskádové efekty degradace životního prostředí a ztráta biodiverzity zůstávají podceněny.** Očekává se, že právě tímto směrem se bude ubírat výzkum dopadů klimatických změn na ozbrojený konflikt.

Do strategických dokumentů spojenců ČR a mezivládních organizací se dostaly spíše závěry proudu chápajícího dopady klimatických změn na konfliktní potenciál jako nepřímé, podobně jako např. v Konceptci zahraniční politiky. **Často zmiňovaným pojmem je multiplikátor hrozeb („threat multiplier“), který značí,**

že změny klimatu samotné v krátkém horizontu nejsou považovány za hrozbu, ale mají potenciál amplifikovat již existující rizika (Stricof, 2021).

Rámování klimatické změny jako multiplikátoru hrozeb vedlo k jejímu uvedení do obzoru bezpečnostních politik názorových leaderů NATO (Stricof, 2021). S termínem multiplikátor hrozeb se však spojuje také kritika. Zprv jde o jeho vágnost (J. Busby, 2020); **název konceptu „multiplikátor hrozeb“ sice prakticky vyzývá k rozboru vztahů a hrozeb, jež násobí, ale v praxi bývá uveden spíše jako kontextuální poznámka než analytický nástroj.** Josh Busby tento problém shrnuje následovně: „Pokud nejsme schopni říct více, než jen že špatné věci se vzájemně doprovází, co jsme potom schopni říct o tom, co je třeba dělat, abychom snížili nežádoucí bezpečnostní důsledky klimatických změn?“ (J. Busby, 2020). Zadruhé, termín multiplikátor hrozeb neodráží naléhavost hrozeb pramenících z klimatických změn (Stricof, 2021). Vzhledem k výše zmíněným odborným výstupům se tato kritika vztahuje převážně na existenční hrozby, jako jsou kaskádové efekty kolapsu ekosystému, spíše než na potenciál klimatických změn vyvolat konflikty v evropském sousedství. V praxi je ale těžké od sebe jednotlivé důsledky klimatických změn na bezpečnost oddělit.

V poslední době se začínají objevovat otázky po **možnosti využít nepříznivé přírodní podmínky nebo katastrofy k budování míru a přemostování existujících konfliktů.** Tato myšlenka je relevantní zejména v rozvojových kontextech (Abrahams, 2020), ale nabízí se i jako obecnější východisko v duchu *výsledkové* odolnosti (Peters & Kelman, 2020).

Doporučení:

- Strategické plánování by se mělo zaměřit na podrobnější analýzu dopadů změny klimatu na jednotlivé zájmy ČR v rámci globální spolupráce a nespokojit se s obecným konstatováním, že změna klimatu může amplifikovat hrozby, které již známe (*threat multiplier*).
- V místech působení mezinárodní pomoci je třeba, aby zainteresované instituce – s expertní podporou Ministerstva životního prostředí – vynaložily zvláštní úsilí k provedení kvalitativních analýz vlivu změny klimatu na konflikt a vysídlení. Tato potřeba pramení z faktu, že vztah změny klimatu s ozbrojeným konfliktem je nezpochybnitelný, ale velice závisí na kontextuálních a proměnných faktorech.

III. Energetická a surovinová bezpečnost: dilemata a problem-shifting spojené s novými technologiemi vyžadují komplexní přístup k odolnosti

Strategické dokumenty se v této otázce zaobírají především odolností jako vlastností energetického systému nebo průmyslu. Zdroje mají být diverzifikované a pojistky proti šokům mají rozkládat rizika mezi různé scénáře, jejichž souběh je méně pravděpodobný. Strategický rámec ČR 2030 k tomu přidává dva pohledy na udržitelnost. Jednak samotný klimatický a environmentální dopad domácích emisí, jednak poptávku po surovinách a zboží, které mají lokální dopady na lidi nebo přírodu. Obojí může ohrožovat důvěryhodnost ČR v mezinárodním kontextu. Níže popsaná dilemata technologického rozvoje a poptávky po surovinách jsou znázorněna na obrázku 6.

Audit národní bezpečnosti v oblasti energetiky řeší jen výpadky dodávek. V surovinách pak rámuje dilema odlišně. Mezi slabými stránkami surovinové bezpečnosti se objevuje „*preference ekologického pilíře udržitelného rozvoje společností a některými úřady*“ (s. 121). Jako řešení naopak vidí i) domácí těžbu, ii) efektivnější využívání surovin a oběhové hospodářství (v souladu s ČR 2030) a iii) surovinovou diplomacii.

Grubert & Zacarias (2022) shrnují změnu paradigmatu udržitelnosti spojenou s obnovitelnou energií. Obnovitelné zdroje nemají vysoké provozní

náklady, jejich dopady se rozkládají zejména mezi těžbu, výrobu a prostorové požadavky. **To mění měření a chápání dopadů z relativně univerzálních a globálně zaměnitelných emisí na kontextuálnější analýzy životního cyklu.** Udržitelnost těžby nebo instalace se totiž může lišit projekt od projektu a narozdíl od jednodimenzionálních emisí je třeba vzít v úvahu komplexní vazby na různé typy znečištění, nároky na půdu (tedy i biodiverzitu), likvidaci a související sociální dopady.

Dochází zde k posunu problémů (*problem-shifting*)⁷ a jejich re-lokalizaci. To je důvod, proč se právě lokální a globální dopady a různé formy občanského odporu dostávají do popředí jako zásadní rizika pro energetickou transformaci na globálním Severu i Jihu (Linzenich et al., 2020; Neukirch, 2020; Schwarz, 2020; Sovacool et al., 2022; Temper et al., 2020). Stejná logika se pak aplikuje na vynořující se oblast negativních uhlíkových technologií, které jsou často líčeny jako přímočará technická řešení, ovšem přinášejí celou řadu nových problémů, jako třeba tlak na spotřebu vody (Ai et al., 2021).⁸

Spravedlnost energetické transformace je předmětem sporů – od hrozby přenosu stávajících nerovností a strukturálních demokratických deficitů do zelených technologií (de Wildt et al., 2020; Dillman & Heinonen, 2022) přes zjevné společenské výhody distribuovaných zdrojů (Aklin, 2021; Lode et al., 2022; López González & Garcia Rendon, 2022, van Veelen, 2018) až po potenciál proměny globálních vojenských systémů (M. J. Albert, 2022). I vzletné scénáře ale stojí na materiální základně, kterou je třeba zajistit.

Ve strategických dokumentech navržené využívání druhotných surovin může mít velký dopad v případech, kdy je už velké množství v oběhu, což platí např. pro tradičně využívané kovy, ale rozhodně ne pro vzácné zeminy nebo další méně běžné prvky zásadní pro energetickou transformaci (Gielen, 2021). Zde budou podle většiny predikcí třeba ohromné pokroky v technologiích, dosud neznámé substituce, nebo nová naleziště (EU, 2020; Parrique et al., 2019). Možnost domácí těžby je omezená nízkou tolerancí evropského obyvatelstva a vysokou cenou práce, ale mohla by využít pokročilých technologických metod (Gielen, 2021).

V každém případě se lze těžko vyhnout geopolitické soutěži proti ostatním státům, využívání konfliktních minerálů nebo závislostem na některých zemích, zejména Číně (Čepelka, 2022; EU, 2020). Zatímco bezpečnostní strategie zde přistupují na hru s nulovým součtem,⁹ ČR 2030 předjímá negativní konotace takového typu rozvoje a na rozdíl od ekonomické soutěže o vyšší pozice v globálních hodnotových řetězcích je v otázce surovin zdrženlivější.

Na tento proud navazuje odnož literatury kritizující nerovnost globální směny a zelený extraktivismus, který postupně nahrazuje dřívější války o ropu. Martinez–Alier (2022) poukazuje na to, že střety okolo lokálních ekologických škod přetrvávají kvůli pokračující extrakci materiálu a rostoucí entropii.¹⁰ Hickel et al.

⁷ Problem-shifting znamená, že se problém neřeší, ale pouze posouvá na jiný typ dopadu. Typicky se to děje v klimatických politikách, kterým se dostává prioritní pozornosti vzhledem k současné naléhavosti, takže část emisí skleníkových plynů je odstraňována na úkor biodiverzity, půdy, čisté vody nebo sociálních dopadů (Parrique et al., 2019).

⁸ Tato studie se detailněji nevěnuje geoengineeringu (technologické manipulaci s klimatem Země), ten se ale ve zpracované literatuře objevuje jako velká potenciální hrozba. Princip posunu problémů zde získává novou dimenzi trvalého ohrožení obyvatelnosti planety nebo jejích velkých částí (Baum et al., 2022; Biermann et al., 2022; Low et al., 2022).

⁹ Hra s nulovým součtem je herně teoretický koncept, kdy je zisk jedné strany vždy pouze tak velký jako ztráta druhé strany. Jde o princip podobný dilematu – tam se jedna strana rozhoduje o pokroku ve dvou různých dimenzích, přičemž pokrok v jedné brzdí pokrok v druhé. Zde více stran bojuje proti sobě o pokrok v jedné dimenzi.

¹⁰ Vyčerpávající výčet a ilustraci různých typů a škál těchto konfliktů nabízí Atlas environmentální spravedlnosti, na němž se Martinez–Alier podílel, kde je zaneseno přes 3800 případů: <https://ejatlas.org/>.

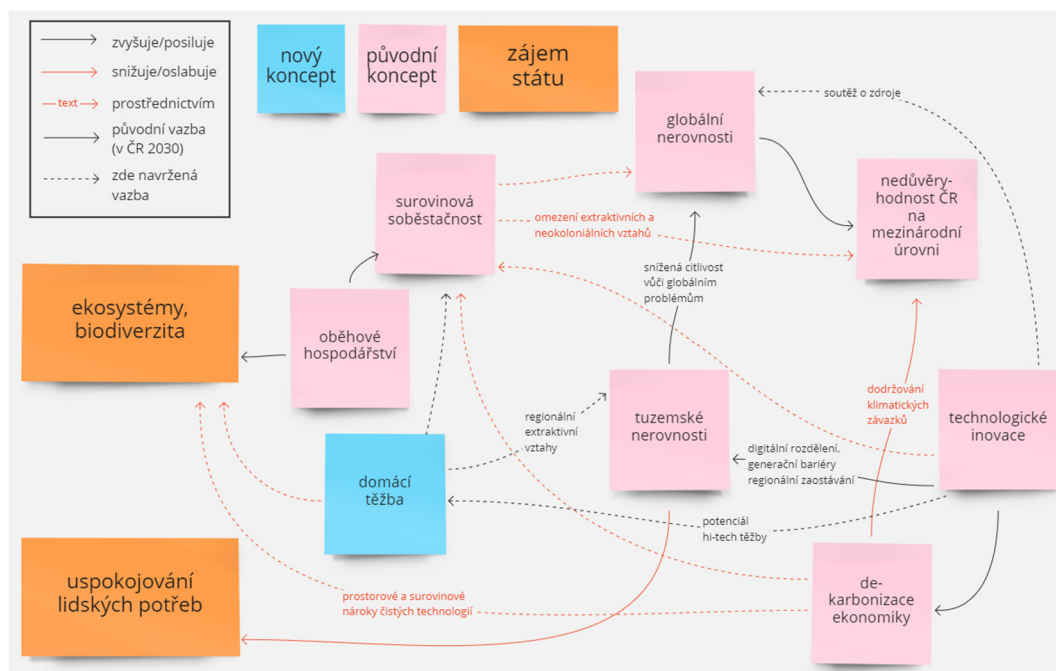
(2022) poukazují na nerovnost globálního obchodu – navzdory skoro vyrovnané obchodní bilanci v peněžních jednotkách proudí z globálního Jihu na Sever ohromné množství práce, energie, půdy a surovin.¹¹ Podle autorů jde o neférově nastavený systém mezinárodního obchodu. Kritika zeleného extraktivismu pak rozebírá vazby specificky na transformační suroviny a nekoloniální vztahy, typicky v rámci jihoamerického lithiového trojúhelníku nebo v Africe (Bruna, 2022; Jerez et al., 2021). Všechny tyto dimenze se pak zpřítomňují i v pokusech o domácí těžbu v EU – regionální extrakční vztahy, netransparentní rozhodovací proces, velké firmy s finančním zájmem a špinavými taktikami a protesty místních (Dunlap & Riquito, 2023).

Řešit fyzickou odolnost energetických systémů (vlastnost) má v době častějších přírodních pohrom a mění se struktury energetiky a průmyslu své opodstatnění (J. Busby, 2020; Hamborg et al., 2020; Rocchetta, 2022; Ruhnau & Qvist, 2022; Schweikert & Deinert, 2021). Nyní se však jasněji vyjevuje i důležitost společenského přijetí, věrohodné regulace a participativního rozhodování jako zásadních prvků odolnosti (proces). Vedle toho stojí vize spravedlivé transformace, která nabídne víc než jen náhradu za pracovní místa v zanikajících fosilních provozech (výsledek). I když se to zatím na národní úrovni neděje, jde o mnohem snazší krok, než by byla implementace podobných přístupů globálně. I zde ale existuje inkluzivnější přístup než zmíněná surovinová diplomacie. Tím je ekologická diplomacie (Lazard & Youngs, 2021), rámuující partnerství s rozvojovými zeměmi jako hru s nenulovým součtem. Spravedlivější obchodní politiky, důslednější regulace nadnárodních firem a lepší soulad mezi klimatickou a ekonomickou diplomacií by podle ní mohly vést k regenerativní světové ekonomice a trvalému prospěchu všech zúčastněných.

¹¹ Za zmínku stojí v kontextu předchozí diskuse zajímavá pozice Číny, která podle studie figuruje vůči globálnímu Severu v nevýhodné pozici, stejně jako jiné státy Jihu. Sama ovšem vysává zdroje ze slabších rozvojových ekonomik zejména z Afriky (Hickel et al., 2022; s. 9). Zároveň se stává důležitým geopolitickým a strategickým hráčem na Blízkém východě, přičemž jako představitel států globálního Jihu zdůrazňuje blízkost s regionálními partnerskými státy, zejména Íránem a Saúdskou Arábií (Parsi & Aljabri, 2023).

Obrázek 6: Dilemata technologického rozvoje a poptávky po surovinách.

Zdroj: autoři

Doporučení:

- Dopad environmentálních konfliktů na národní i globální úrovni poroste. Soustavná snaha o ochranu marginalizovaných komunit před dopady extraktivismu a znečištění a jejich vyloučení z rozhodování o vlastním okolí bude zásadní nejen pro důvěryhodnost státu, nýbrž i pro odolnost společnosti a ekonomiky.
- Zelené technologie mohou snižovat emise skleníkových plynů za cenu vytváření jiných problémů v tuzemsku nebo v zahraničí. Pro lepší pochopení těchto problémů je třeba kromě emisí sledovat i další ukazatele (půdní, vodní, materiálovou stopu) a lokální kontext konkrétních projektů (sociální dopady, znečištění, dopad na biodiverzitu). Jedním z nástrojů mohou být kvalitní dopadové analýzy.
- Surovinové závislosti a související geopolitická pnutí nemizí s fosilními palivy, zároveň ale nedochází k pouhé tranzici od ropy a plynu k lithiu a vzácným zeminám. Konflikty doprovázející extrakční a výrobní procesy se v rostoucí míře lokalizují a velkou roli v nich hrají místní hnutí i konkrétní řešení na úrovni projektu. Politika surovinové nezávislosti by v duchu Strategického rámce ČR 2030 měla dbát na etické a udržitelné podmínky těžby surovin a výroby energie jak v zahraničí, tak v tuzemsku.
- Uchopení zelené transformace nebo transformační konkurenceschopnosti jako hry s nulovým součtem hrozí přenést disproportní část dopadů na globální Jih. Ačkoli se to z krátkodobého hlediska může pro ČR jevit jako výhodné, dlouhodobě takový přístup brání naplnění Agendy 2030 a podryvá globální bezpečnost, na níž je ČR závislá. Ekologická diplomacie, která klade větší důraz na odolnost, představuje vyváženější rámec než surovinová bezpečnost a zelená konkurenceschopnost.
- Důvěryhodnost je zásadní. ČR by měla být zodpovědným partnerem v kontextu plnění vlastních klimatických cílů, cílů rozvojové spolupráce a příspěvků do multilaterálních klimatických fondů (např. Zeleného klimatického fondu).

IV. Extrémní meteorologické jevy, zranitelné skupiny a pomalé násilí: sociální otázky v se čase krizí rychle stávají bezpečnostními

ČR 2030 explicitně zmiňuje zvláštní pozornost, které se má dostat zranitelným a chudým lidem ve vztahu k následkům přírodních katastrof. Otázky strukturálního násilí se zde pak objevují nepřímo zejména v sociální oblasti. V bezpečnostních strategiích je odolnost rámována spíše technicky/ fyzicky, což může různou míru vystavení obyvatel přírodním hrozbám spíše zakrývat.

Dopady změny klimatu, především extrémní meteorologické jevy, postihují nejvíce nejzranitelnější části společnosti, přičemž prohlubují existující nerovnosti. Dle řady studií závisí zranitelnost vůči těmto jevům a schopnost se jim přizpůsobovat například také na genderu, a to z důvodu socioekonomické nestability, strukturálních mocenských nerovností, nedostupností zdravotní péče, nedostatku zdrojů či vymahatelnosti práva. Od publikace knihy *Roba Nixona* (Nixon, 2013) se v souvislosti s takovým nastavením často používá termín pomalé násilí, jak Nixon označuje „*násilí, jež se odehrává postupně a mimo zorné pole, násilí, které způsobuje opožděnou destrukci rozprostřenou v čase a prostoru, násilí opotřebovovací, které často ani jako násilí není vnímáno*“ (Nixon, 2013, s. 2). Tento koncept nabyl na relevanci jako analytický a diskurzivní nástroj, který často slouží jako zkratka k popisu situace, ve které administrativní, právní i ostatní každodenní interakce mezi marginalizovanými komunitami a státními institucemi vedou k prohlubování socioekonomických nerovností (Anand et al., 2022). V této souvislosti se často také mluví o environmentálním rasismu či spravedlnosti (Cecire, 2015; Turner, 2016).

Kromě větší zranitelnosti marginalizovaných skupin mohou vznikat i složitější vazby. Katastrofy vytvářejí prostředí, které přináší větší míru a obtížnější řešení genderově podmíněného násilí (Daalen et al., 2022). To se děje i na globálním Severu, například po hurikánu Katrina (2005) nebo po požárech v australské Victorii (2009). Paradoxně se ale může dočasně snížit počet nahlášených násilných činů, protože problémy s násilím ztrácí prioritum, lidé se soustředí na své vlastní přežití a přežití svých blízkých, a ženy tak činy přestanou nahlašovat. Mohou být také situací donuceny vrátit se zpět k násilnému partnerovi, od něhož předtím utekly (Březovská & Syslová, 2022).

Podle systematického přehledu dopadů vln veder na starší osoby je míra úmrtnosti často vyšší u žen starších 75 let, v porovnání se stejně starými muži. Mezi hlavní důvody vyšší úmrtnosti patří nejen fakt, že ženy se dožívají v průměru vyššího věku než muži, ale i socioekonomický status, přičemž s nízkým vzděláním roste pravděpodobnost úmrtí. Zjistilo se také, že starší lidé žijící v oblastech s nízkým počtem zelených ploch a také ve starých budovách jsou zranitelnější vůči úmrtnosti v důsledku horka (Kaltsatou et al., 2018).

Souhrnné informace o vztahu mezi zdravím a projevy či dopady měnícího se klimatu přináší platforma European Climate and Health Observatory. Důkazy o propojení klimatu a zdraví, data, dobrá praxe, relevantní dokumenty i implikace pro tvorbu politik, jsou dány do souvislostí, a to se specifickým zaměřením na vedra, lesní požáry, záplavy, nemoci přenášené vektory, vodou a jídlem, znečištění, UV radiaci, aero-alergeny, přízemní ozon a duševní zdraví. Duševní zdraví je vnímáno jako důležité pro naplňování Cílů udržitelného rozvoje, zároveň je ale zřejmé, že jen malá část strategií ho tematizuje, a ještě méně jich zahrnuje konkrétní opatření a politiky. Účinné adaptační politiky by tak měly mít vedlejší přínosy pro duševní zdraví a snižovat sociální rozdíly, např. zlepšením přístupu k přírodě (Evropská komise & EEA, 2023).¹²

Odolnost v tomto kontextu znamená věnovat více pozornosti existujícím mocenským strukturám. Samozřejmostí je procesní odolnost mířená na budování a definování odolnosti právě ve vztahu k nejzranitelnějším skupinám, jejich cílené

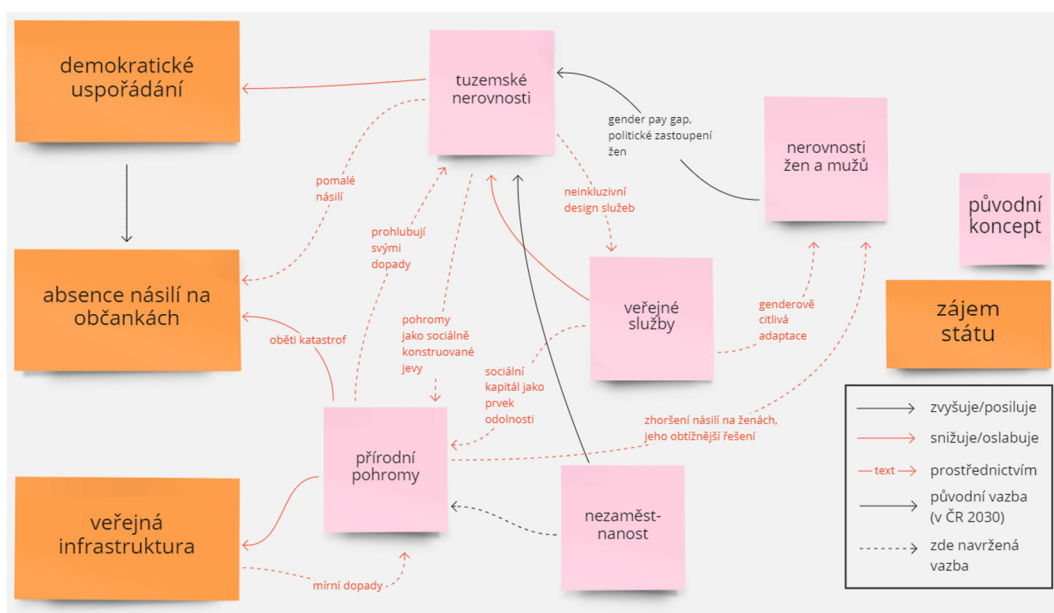
¹² Data a publikace k tématu shromažďuje server <https://climate-adapt.eea.europa.eu/>.

zapojování a ohled na jejich zájmy a potřeby (včetně designu služeb). Z hlediska výsledkového je pak třeba uznat, že neodolnost určitých skupin do velké míry vychází z jejich příliš slabé pozice i před příchodem šoků. Naopak připisování katastrof změnám klimatu, spíše než společenské situaci, může zakrývat podstatu problému (Lahsen & Ribot, 2022). Společenské otázky jako gender pay gap, bezdomovectví, pracující chudoba, exekuce, domácí násilí nebo nefunkční veřejné služby se v krizi velmi rychle stávají otázkami vnitřní bezpečnosti, jak demonstrovala už koronavirová pandemie. Konečně relevantní přístup k odolnosti jako vlastnosti může být budování sociálního kapitálu nebo vazeb mezi lidmi. Všechny tyto přístupy pak dává smysl uvádět do praxe jak na lokální (viz např. adaptační strategie Jihlavy, CI2, 2022), tak na národní úrovni (např. KO 4 v ČR 2030).

Podle výzkumu zaměřeného na odolnost ČR vůči živelním pohromám funguje dobře zejména krizové řízení, ale chybí systém dlouhodobější prevence, respektive budování odolnosti (Bromová et al., 2022). Ten by podle autorek měl být postaven na horizontální organizační struktuře, propojení perspektiv různých ministerstev, rozvoji společenskovední perspektivy na úkor technicistního přístupu a regionálním zaměřením programů. Konečně je zde zmíněna snížená odolnost krajiny jako důsledek některých lidských činností a potenciální příčina pohrom, což zdůrazňuje právě ekologicko-sociální rozhraní problému. Souvislosti mezi násilím, pohromami a nerovnostmi dále přibližuje obrázek 7.

Obrázek 7: Souvislosti násilí, pohrom a nerovností – nebezpečí zpětnovazebních smyček.

Zdroj: autoři

Doporučení:

- Odolnost vůči pohromám není ve společnosti distribuována rovnoměrně, závisí na stávajících nerovnostech a jejich intersekcionalitě. Perspektiva ohrožených nebo podreprezentovaných skupin (starší lidé, ženy, menšiny, lidé ohrožení chudobou) by se měla prolínat analýzou rizik a dostupnosti služeb i sběrem dat a zjišťováním potřeb.
- Odolnost celé společnosti bude v případě extrémních událostí nebo pohrom ohrožena nedostatečnou odolností těch nejslabších nebo nejohroženějších. Zdůraznění tohoto principu, spíše než individualizace odpovědnosti za odolnost nebo připisování pohrom externím přírodním silám, samo o sobě pomáhá budovat odolnost.

- Odolnost by měla být budována na horizontálním mezioborovém půdorysu s místně zaměřenými programy a zahrnutím místních komunit. Je třeba soustředit se na prevenci spíše než krizové řízení (které v ČR funguje dobře) a rozšířit společenskovední uchopení problému na úkor technicistního.
- Snižující se odolnost krajiny podtrhuje nerovnosti, pokud ji způsobuje neudržitelné využívání nebo extrakce ze strany firem, zatímco dopady nesou lidé na této krajině závislí. Je třeba klást větší důraz na obranu její odolnosti, ať už to znamená přísnější regulace, důsledné vyšetřování a trestání havárií, zpoplatnění lokálních externalit, rekultivace, nebo povinnost podílet se na adaptaci krajiny na změnu klimatu.

V. Migrace a její důsledky pro ČR a EU: bezpečnostní problém, nebo klíčový adaptační nástroj?

Nejnovějším příspěvkem mezi českými strategickými dokumenty specificky zaměřenými na problematiku migrace je Koncept programu Pomoc na místě od Ministerstva vnitra. Ta hned úvodem zmiňuje několik prvků udržitelného rozvoje jako zdrojů migračních tlaků: „(N)estabilita, ozbrojené konflikty, klimatické změny, ale také socioekonomické podmínky v řadě oblastí světa motivují migrační pohyby směrem do stabilnějších a rozvinutějších zemí, včetně členských států EU.“ Bezpečnostní strategie pak dodává, že zejména nelegální migrace a špatná integrace příchozích může být „zdrojem či katalyzátorem řady bezpečnostních problémů“, hlavně společenského napětí a z něj vyplývající radikalizace. ČR 2030 také hovoří o očekávaném nárůstu imigrace v důsledku globálních demografických změn a zmiňuje, že předsudečná nenávisť vůči cizinkám a cizincům může vést ke zhoršení bezpečnostní situace ve městech. Převážně se tento dokument však věnuje příležitostem pramenícím z imigrace kvalifikovaných pracovníků, kteří podpoří diverzitu společnosti.

Vskutku, dopady a původ celého spektra typu lidské mobility (Vanhalá & Calliari, 2022) na situaci ve výchozích a cílových zemích se zdaleka neomezují jen na bezpečnostní dimenzi a její širokospektrální charakter („Drivers of international migration“, b.r.; Piguet, 2022) způsobuje, že má v destinacích často jak pozitivní efekt na udržitelný rozvoj, tak může zároveň přinášet zvýšená bezpečnostní rizika. Cílem této sekce je prostřednictvím přehledu literatury o migraci vyvolané klimatickými změnami ukázat jednak to, že toto dilema je za správných podmínek často pouze zdánlivé, a dále to, že podobně přímočaré smýšlení o nexu migrace–klimatická změna, kdy se hovoří o těžko kontrolovatelném proudu lidí z globálního Jihu na Sever, plně nereflektuje nejnovější poznatky akademické literatury.

Konsenzus o kauzálním efektu klimatických změn na zvýšenou migraci se upevnil převážně okolo roku 2010 (AR5 Synthesis Report, b.r.; Piguet, 2022). Formy migrace spojené s klimatickou změnou a zvýšenou variabilitou počasí jsou však v nové akademické literatuře nuancovanější, než co Ayeb-Karlsson et al. (2022) nazvali „alarmistickými narativy devadesátých let o tom, jak rokem 2050 přijde na naše hranice miliarda klimatických uprchlíků“. Zatímco tvorba globálních kvantitativních modelů zkoumajících specifika takové hypotézy pokračuje a dochází k závěrům, jako třeba že každý další nárůst teploty o jeden stupeň zvýší migraci z nejvíce agrárně závislých zemí do zemí OECD o 5 procentních bodů (Cai et al., 2016; a podobně také Wesselbaum, 2021), Sedova & Kalkuhl (2020) ve své studii ukázali, že například v Indii klimatické šoky motivují k migraci z vesnic do měst, ale paradoxně snižují migraci přes hranice a mezi jednotlivými rurálními oblastmi. To odráží názor Piguet (2022) a jedné z konzultovaných expertek, podle kterých je hlavní poselství literatury na téma vztahu klima–migrace za posledních deset let následující: **klimatické změny momentálně vskutku způsobují migraci, ta ale ve velké míře prozatím nabírá formu vnitřního vysídlení.**

Tento dvojaký závěr z přehledu literatury, z něž není úplně jasné, nakolik klimatické tlaky zvýší počet imigrujících specificky do zemí Evropské unie a do ČR, pramení také z fenoménu tzv. populace v klimatické pasti (Ayeb-Karlsson et al.,

2022). Dle toho **klimatická změna a variabilita mohou zvyšovat počet klimatických uprchlíků proudících do Evropy (Missirian & Schlenker, 2017), tito však primárně pocházejí ze zemí se středními příjmy**, zatímco klimatická změna dále prohlubuje humanitární krizi a chudobu v nejchudších zemích, kde nedostatek likvidity omezuje možnost emigrovat za hranice státu (Ayeb-Karlsson et al., 2022; Piguet, 2022; Wesselbaum, 2021).

Méně konsenzu panuje o negativních dopadech imigrace na bezpečnostní situaci v hostujících zemích. **Většina konzultovaných textů však dochází k závěru, že migrace vede ke zhoršení bezpečnosti jen za určitých podmínek, čímž podtrhují důležitost efektivních integračních politik** (Helbling & Meierrieks, 2022). Příkladem je vztah terorismu a migrace v hostujících zemích; Helbling & Meierrieks (2022), stejně jako Bove & Böhmelt (2016) v rozsáhlém výzkumu nenašli přesvědčivé důkazy o tom, že zvýšená migrace sama o sobě způsobuje zvýšený počet teroristických útoků, ani že s nimi koreluje (v druhé studii je ve skutečnosti snižuje). Dreher et al. (2020) naopak popisují, že tento vztah existuje a že větší komunity imigrantů v zemích OECD vskutku vedou ke zvýšenému počtu teroristických útoků. Shledali však, že určujícím faktorem nebyla přítomnost teroristických skupin v zemích původu imigrantských komunit, ale spíše míra vyloučení těchto komunit hostujícím státem. Na téma předsudečné nenávisti a potenciální radikalizace hostujících komunit nedávno vyšla důležitá studie od Claassen & McLaren (2022). Ta ukázala, že přestože imigrace do evropských zemí generuje sociální napětí („backlash“), s čímž souhlasí i závěry dalších studií (Hennig, 2021; Koubi et al., 2021), v dlouhodobém horizontu zvyk obyvatel hostující země na imigrující do značné míry vyváží negativní náhledy na příchozí komunity.

Za zmínku také stojí míra, do jaké diskurzivní rámování problematiky migrace může určovat institucionální spolupráci. Vanhala & Calliari (2022) zkoumali tento proces na postupné definici role UNFCCC a identifikovali tři narativy; sekuritizace, ochrana a adaptace. Zastánci sekuritizačního narativu představují migraci jako jev s konfliktovým potenciálem, a jako primární řešení vidí ochranu hranic a prevenci migrace, přičemž rolí nesilových institucí je pouze osvěta a vytváření poznání skrze vědu. Na druhé straně pak stojí narativy ochranný („protection“) a adaptační, které primárně kladou důraz na ochranu základních práv imigrujících anebo považují integraci uprchlíků a imigrantů za základní kámen úspěšné adaptace na nevyhnutelně rostoucí migraci.

Tento poslední bod rezonuje mnohými diskusemi coby otázka, **nakolik migrace může spíše než výzvu představovat klíčový nástroj pro dosahování globální odolnosti vůči změně klimatu** (Gemenne & Blocher, 2017; Piguet, 2022). Migrace zde vystupuje jako nástroj procesní odolnosti skrze adaptaci na klimatické změny. Za určitých podmínek může migrace sloužit ke zvyšování odolnosti migrantů, vysílajících zemí i destinací. V destinacích imigrace napomáhá vyrovnávání demografických tlaků na pracovním trhu, čemuž se ČR 2030 věnuje. Jak ve Strategii migrační politiky ČR, tak v ČR 2030 však chybí diskuze o tom, že **emigrace může zvýšit odolnost vysílajících zemí tím, že napomáhá snižování tlaku na přírodní zdroje a zvyšuje finanční odolnost skrze remitence**. Podle Vinke et al. (2020) objem remitencí v mnoha zemích globálního Jihu přesahuje velikost rozvojové pomoci. A přestože efekt remitencí na snižování emigrace v reakci na pomalé efekty klimatických změn (slow onset) se zatím nezdá být potvrzen, remitence poskytují účinný adaptační nástroj minimálně pro náhlé přírodní katastrofy (Braun, 2022; „Drivers of international migration“, b.r.; Vinke et al., 2020). Z této perspektivy by se dalo říci, že otevřená migrační politika je pro KO Globální rozvoj (a prevenci humanitárních krizí souvisejících se změnou klimatu) přinejmenším stejně důležitá jako formální rozvojová pomoc/spolupráce.

Využití migrace jako nástroje odolnosti však nemůže fungovat, pokud prohloubí zranitelnost migrujících. **Vinke ve své studii shrnující nedávné poznatky literatury věnující se migraci v souvislosti s klimatickými změnami rozděluje klimatickou migraci na dva typy – reaktivní a proaktivní**. Její práce ukazuje, že

zatímco u proaktivní, plánované migrace je zde větší naděje na zvýšení odolnosti migrujících (a tedy také vysílajících zemí), migrace v reakci na přírodní katastrofy většinou odolnost všech zúčastněných snižuje. To je dáno tím, že reaktivní migraci podstupují domácnosti bez možností plánování a bez alternativy, a jsou tak ekonomicky zranitelnější, což ztěžuje jejich integraci (Gemenne & Blocher, 2017; Vinke et al., 2020). Tato perspektiva podtrhuje důležitost politik citlivých k motivaci migrujících pro zajištění bezpečnosti.

Doporučení:

- Je třeba věnovat dostatek pozornosti diskurzivnímu rámování fenoménu migrace napříč různými institucemi. Literatura zkoumající dlouhodobé efekty migrace do států OECD naznačuje, že převaha sekuritizačního narativu může paradoxně stimulovat negativní bezpečnostní dopady migrace skrze marginalizaci příchozích komunit. Pojetí klimatické migrace jako nástroje adaptace spíše než „krize klimatických uprchlíků“ může přehnané sekuritizaci předejít.
- Ve strategickém plánování migrační politiky je třeba zohlednit koncept klimatické pasti. Ten bude v následujících letech pravděpodobně v rostoucí míře ovlivňovat typ imigrace a lidí imigrujících do Evropy, stejně jako priority zahraniční a rozvojové spolupráce.
- Kvalita integrace, nikoli původ imigrujících, určuje, do jaké míry imigrace vytváří či umocňuje hrozby občanům ČR. Meziřesortní spolupráce je klíčovým faktorem v tom, nakolik bude migrace hrozbou či naopak nástrojem odolnosti vůči demografickým výkyvům.
- Pokusy měřit proaktivní a reaktivní imigraci v souvislosti se změnou klimatu mohou sloužit jednak jako indikátor rozsahu potřeby úsilí státních institucí pro úspěšnou integraci jednotlivých imigrujících a dále jako reflexe intenzity humanitárních krizí vyvolaných klimatickou změnou a nasměrování rozvojové spolupráce.

VI. Kriminalita, radikalizace a zvyšující se teploty: méně nápadné, ale neméně kritické důsledky výkyvů teploty

Spojitosť mezi zvýšenou teplotou a agresí je málo rozporována již od konce osmdesátých let a známých experimentálních studií skupiny kolem Craiga Andersona (C. Anderson, 1989). Od té doby se také objevovaly studie o korelacích zvýšených teplot a užití násilí policií (Vrij et al., 1994) či o systematicky vyšší násilné kriminalitě v oblastech s vyššími teplotami (C. A. Anderson & DeLisi, 2011). Jak české bezpečnostní dokumenty, tak ČR 2030 však toto propojení opomíjejí a problematice dopadů extrémních teplotních výkyvů se věnují primárně z pohledu okamžitých důsledků, jako jsou přímé ztráty na životech, poškození infrastruktury, ekosystémů či naplňování potřeb obyvatelstva (obzvláště Koncepce ochrany 2020). Pokud toto rozhodnutí mohlo částečně pramenit z nedostatečně přesvědčivých závěrů tehdejší literatury, následující sekce cílí na představení nových zjištění. Ta míří k doporučení zanést vztah zvyšujících se teplot a agrese do strategického plánování nejen kvůli jeho vazbě na kriminalitu, ale také šířeji na společenskou soudržnost a potenciálně také důvěru v demokratické uspořádání státu. Nově identifikované vztahy mezi teplotou, násilím a nenávistí jsou znázorněny na obrázku 8.

Obdobně jako u dalších témat v tomto dokumentu rozlišuje většina literatury opět přímé a nepřímé efekty teploty na lidskou agresi (Miles-Novelo & Anderson, 2019), což zhruba odpovídá rozdělení na fyziologické a socioekonomické příčiny. Přímé (fyziologické) původy agrese v horku se momentálně zdají lépe probádané a jsou často úzce spojeny s výše zmíněnými laboratorními výzkumy. **Základním principem je, že vyšší teplota vede k vyšší podrážděnosti, která pak zkracuje mentální cestu mezi negativní emoci**

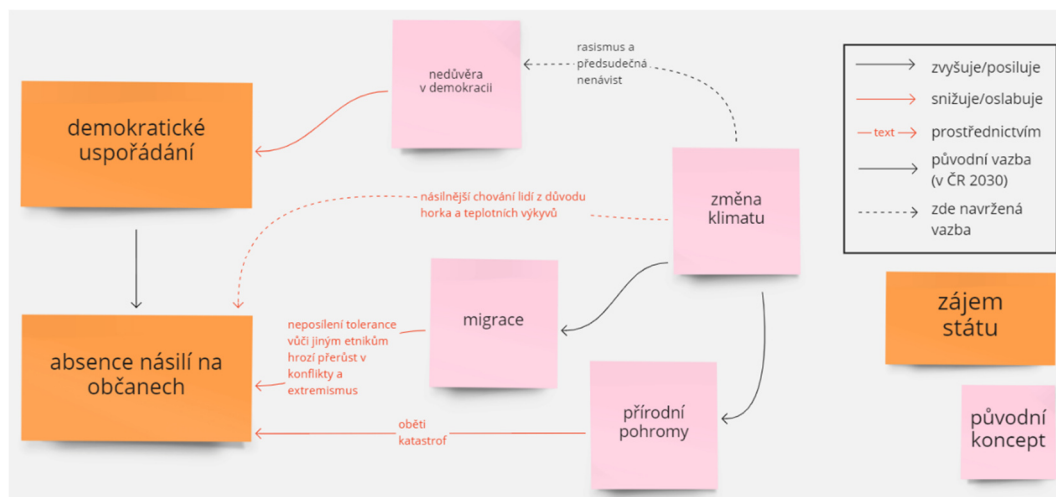
a agresivní akcí (priming effect) (Plante et al., 2017). Toto může být dáno faktem, že termoregulace a kontrola emocí jsou obstarávány stejnou částí mozku, ale také tím, že se v horku zvyšuje hladina adrenalinu (Miles-Novelo & Anderson, 2019). Novodobé studie pak obohacují tyto experimentální závěry praktickými modely a propojují je s násilnou kriminalitou – proxy agrese, která je obzvláště relevantní pro strategické dokumenty. Například Mares & Moffett (2016) ve výzkumu 57 rozvinutých a rozvojových zemí shledali, že „každý teplotní stupeň navíc v meziročním průměru teplot je spojen s 6% nárůstem vražd“. Podobně také Harp & Karnauskas (2020) ukazují, že Spojené státy by v závislosti na úspěchu plnění SDGs mohly očekávat navýšení násilných kriminálních činů o 3,2 milionu do roku 2099. Za zmínku zde také stojí model CLASH (Van Lange et al., 2017), který zachycuje roli vysokých teplot v kontextu ostatních socioekonomických a kulturních faktorů, jež mohou přispívat k agresivitě jedinců. Zdá se, že existuje dostatečná obecná shoda o pozitivní korelaci mezi teplotami a kriminalitou (Harp & Karnauskas, 2020; Miles-Novelo & Anderson, 2019; Van Lange et al., 2017), ačkoli některé výzkumy tento závěr stále zpochybňují (Coccia, 2017).

Novou oblastí, momentálně málo probádanou, ale vzbuzující narůstající pozornost tohoto proudu literatury, je souvislost mezi extrémními výkyvy teplot a výskytem rasismu či radikalizačních tendencí. Stechemesser et al. (2021) za využití dat ze sociálních sítí ukázali, že teploty nad nebo pod hranicí komfortní zóny v několika evropských zemích souvisely s větší četností rasistických tweetů. Jako důležitou poznámku také uvádějí, že dlouhodobé vystavení vyšším teplotám (zvyk) podle jejich poznatků neposouvá teplotní komfortní zónu. Podobnou studii zpracovali i Stechemesser et al. (2022) pro Spojené státy a dosáhli zhruba stejných závěrů o projevech předsudečné nenávisti.

Přestože tato výzkumná linka je prozatím v plenkách, prvotní nálezy naznačují nutnost dalšího výzkumu a relevanci tématu pro strategické uvažování o udržitelnosti, stejně jako o výsledkové a procesní odolnosti. Na validitě této literatury přidává její příslušnost k širšímu akademickému proudu zabývajícím se otázkou duševního zdraví a individuální psychologické odolnosti vůči klimatickým změnám. To se již projevilo ve strategických dokumentech několika mezivládních organizací, včetně IPCC a WHO (Cianconi et al., 2020; Hondula et al., 2015; Massazza, 2022; Nori-Sarma et al., 2022; WHO, 2015).

Obrázek 8: Nové vztahy mezi teplotou, násilím a nenávisť.

Zdroj: autoři

Doporučení:

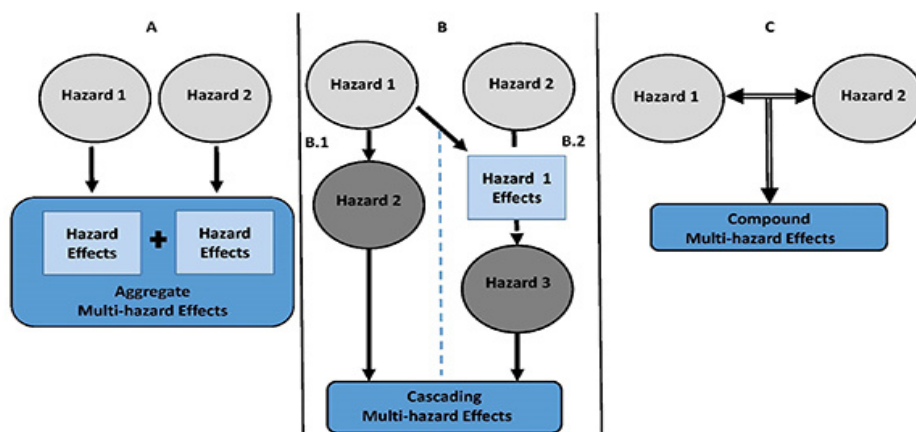
- Je vhodné provést rozsáhlejší výzkum vlivu zvyšujících se teplot na kriminalitu, jehož výsledky by následně měla zohlednit bezpečnostní strategie a budoucí iterace Strategického rámce ČR 2030 a položit základy odpovídajících adaptačních opatření.

VII. Hrozby agregované, kaskádové a složené povahy

Dynamické provazby mezi riziky představují zásadní překážku pro snižování chudoby a udržitelný rozvoj. Zároveň je téma sociální zranitelnosti vůči vícenásobným hrozbám relativně neprozkoumané. Z dosavadní literatury vyplývá, že tyto hrozby jsou nejčastěji klasifikovány jako agregované, kaskádové nebo složené, přičemž sociální zranitelnost je v případě agregovaných hrozeb znázorňována jako důsledek hrozby, zatímco v dalších dvou případech jako předcházející stav. Zmíněné provazby jsou znázorněny na obrázku 9. Vícečetná rizika jsou stručně zmíněná v Konceptu environmentální bezpečnosti 2021–2030, která by měla být v souladu s řadou dokumentů – od Agendy 2030 pro udržitelný rozvoj po Sendajský rámec pro snižování rizika katastrof. V koncepci jsou konkrétně uvedené „havárie typu NATECH“, tzn. technologické nehody vyvolané přírodními jevy, kdy jev vyvolávající havárii navíc komplikuje zásah (Ministerstvo životního prostředí, 2020, s. 6).

Obrázek 9: Agregované, kaskádové a složené hrozby.

Zdroj: Drakes & Tate, 2022

Vzhledem k očekávanému nárůstu počtu a intenzity extrémních meteorologických jevů se pro zmírnění dopadů kaskádových a složených rizik doporučuje posílení sociální odolnosti s důrazem na snížení nerovností, neboť právě nejzranitelnější skupiny, lidé bez politického, mocenského, ekonomického a společenského kapitálu, budou zasaženy nejvíce (Drakes & Tate, 2022). Do provazeb rovněž vstupují body zvratu, jejichž překročení vede k dalekosáhlým a nevratným dopadům, a to o to více, pokud dojde k překročení více bodů zvratu najednou (Klose et al., 2021). Oblast, která je v kontextu provazeb rizik se zřejmými bezpečnostními implikacemi nejprobádanější, je povodí jezera Čad, kde boj o zdroje, regionální geopolitické dynamika a socioekonomické struktury vedou k nutnosti humanitární pomoci (Franzke et al., 2022). Zároveň vzniká čím dál více studií zaměřených například na vliv extrémních meteorologických jevů na (energetickou) soustavu (J. W. Busby et al., 2021; Feron et al., 2021; Lei et al., 2022), potravinovou bezpečnost (Krishnamurthy R et al., 2022), hospodářství (Wang et al., 2021), náklady na zdraví (Johnston et al., 2021) ad. Brát v úvahu provazby je na místě také při nastavení a implementaci politik v oblasti změny klimatu, energetiky a rozvoje nízkoemisního hospodářství, kdy je nutné vnímat potřebu těžby a zpracování relevantních kovů pro výrobu technologií k využívání obnovitelných zdrojů, a to v kontextu citlivosti dodavatelských a výrobních řetězců v celé jejich délce (Laing, 2022). Provazbám napříč velkou řadou oblastí se věnuje několik projektů unijního programu Horizon 2020, například CASCADES (Cascades, 2023) nebo BIONEXT (Bionext, 2023). Kaskádovým dopadům v bezpečnostně-klimatickém ekosystému se věnují (Březovská & Bokša, 2021), obecnějším geopolitickým rizikům transformace pro ČR mj. také (Petříček, 2022).

Dle nejnovější zprávy Světového ekonomického fóra (WEF, 2023) se očekává rovněž rozšíření spektra oblastí s konfliktním potenciálem, např. v kyberprostoru a ve vesmíru, a to v důsledku využití inovativních technologií (protisatelitních a hypersonických zbraní, umělé inteligence ad.) a praktik (od šíření dezinformací přes hackování obranných jaderných systémů po využití kvantové výpočetní techniky a biotechnologií). Právě souběžné použití těchto nástrojů a zbraní a jejich vzájemné provazby, mimo jiné v kontextu závodění ve zbrojení, mohou mít zásadní význam pro celosvětovou bezpečnost. Proliferace nových zbraní také zvýší pravděpodobnost asymetrických bojů, v nichž např. vývoj nových patogenů ohrožujících populace může propůjčit moc skupinám či jednotlivcům. Přetrvávajícím rizikem je zneužití citlivých dat a také pomalý legální rozpad digitální suverenity jednotlivců s dalekosáhlými důsledky pro sociální soudržnost a demokracii (WEF, 2023).

Komplexní problémy vzdorující jednoduchým řešením a lineárním kauzálním vysvětlením vytváří prostor pro přehodnocení současných vzdělávacích systémů, ve kterých jsou účastníci a účastnice spíše vnějšími pozorovateli než aktéry pohybujícími se uvnitř komplexních systémů. Dnešní studující a zítřejší tvůrci politik si budou muset zvykat na „hledání okamžitých řešení neřešitelných problémů“, přičemž zásadní schopností bude umět pracovat s komplexitou, nikoli proti ní (Pegram & Kreienkamp, 2021, s. 125). V neposlední řadě probíhá zcela zásadní proměna formálních znalostních systémů, které jsou v současnosti nedostatečné pro účely řešení komplexních problémů. Očekává se, že předpokládané budoucí znalostní systémy budou muset být mnohem více kooperativní, otevřené, rozmanité, spravedlivé a schopné pracovat s hodnotami a systémovými otázkami (Fazey et al., 2020). Lze očekávat čím dál větší zaměření na politický aspekt tvorby znalostí (politics of knowledge), reorganizaci investic do experimentů a za hranice statutu quo a zejména v kontextu udržitelnosti spoluvytváření znalostí akademickou a neakademickou sférou. Tento způsob spolupráce má potenciál čelit současným komplexním výzvám lépe než tradiční vědecké přístupy (Birney, 2021; Norström et al., 2020).

F. Sekuritizace a související rizika

Zaměření na téma bezpečnosti může totiž svádět k sekuritizaci problémů, v jejímž rámci dochází ke změně povahy veřejné debaty a jejímu omezení, což s sebou přináší nová rizika. Zároveň je bezpečnost často chápána „reflektorově“ – uvažuje se o prostředcích vhodných k řešení určitého bezpečnostního problému, ale neberou se v potaz jejich vedlejší dopady. Analýza témat spadajících do oblasti udržitelného rozvoje v kontextu bezpečnosti tedy otevírá prostor pro jejich možnou sekuritizaci, včetně souvisejících důsledků.

I. Sekuritizace

Pojmem sekuritizace lze v základním pojetí Kodaňské školy myslet jak proces, tak stav. V prvním případě se jedná o intersubjektivní proces, během něhož se dané téma stává bezpečnostním problémem pro určitý referenční objekt, přičemž zahrnuje vazbu na existenční ohrožení. Sekuritizace je úspěšná, pakliže ohrožený referenční objekt souhlasí s nezbytností mimořádných opatření. V druhém případě je sekuritizace pojmenováním stavu, kdy je proces sekuritizace úspěšný, téma je zařazeno do bezpečnostní agendy a je považováno za důležité (Buzan et al., 2005; Stejskal, 2010).

Za referenční objekty se považují oblasti, do kterých bezpečnost spadá z hlediska organizačního uspořádání. Dle Kodaňské školy je systém hierarchizovaný do pěti základních úrovní: globální mezinárodní systém (OSN, globální ekonomický systém, ekosystém), mezinárodní subsystémy (NATO, OECD, Africká unie), jednotky (státy, nadnárodní korporace, nevládní organizace), podjednotky (politické strany, zájmové skupiny) a jednotlivci. Jiní autoři pracují s podobnou kategorizací, a to s národní bezpečností, společenskou bezpečností a lidskou bezpečností. Kodaňská škola pracuje s pěti základními sektory – vojenským, politickým, ekonomickým, environmentálním a společenským (Stejskal, 2010).¹³

¹³ Vojenský sektor je založen na vztahu mezi společností a armádou. Pro politický sektor je zásadní důraz na ohrožení suverenity, politického uspořádání nebo ideologických základů státu nebo mezinárodního a nadnárodního subjektu (EU apod.). V kontextu ekonomického sektoru může stát posilovat svou bezpečnost třemi přístupy – úplnou soběstačností, diverzifikací zdrojů a odbytu a vzájemnou závislostí, provázaností a integrací s dalšími aktéry. V kontextu environmentálního sektoru lze za referenční objekty považovat jak stát (ohrožen nedostatkem zdrojů, změnou klimatu aj.), tak společenství nebo jednotlivce.

Samotní zakladatelé Kodaňské školy upozorňují na fakt, že ekonomická bezpečnost je kontroverzní a zpolitizované téma. Zdůrazňují, že liberální tržní prostředí počítá s jistou dávkou nejistoty a zranitelnosti aktérů, a že je tedy pro volný trh charakteristické, že aktéři se nemohou cítit bezpečně. Existuje tedy zřejmý paradox či dilema – pokud by z tržního prostředí zmizel pocit nejistoty, znamenalo by to také deformaci a ztrátu výkonu tržního hospodářství (Koktan, 2022). Stejskal (2010, s. 39-40) přímo zdůrazňuje, že pakliže bude stagnace či pokles HDP vnímán jako hrozba, „*jen těžko nastane soulad mezi kritérii bezpečnosti a udržitelného rozvoje*“. Co se týče přímo praktické vazby sekuritizace na udržitelný rozvoj v kontextu vyspělých států, stále silněji se uplatňují „*mechanismy k zapojování aktérů na lokální a regionální úrovni a k doplnění role státu o účast tržního a občanského sektoru*“. **V obecné rovině je řešením vhodné nastavení komunikace, spolupráce, vzájemných vztahů i odpovědnosti, koordinace a rozvíjení kapacit daných aktérů.**

Dle zakladatelů teorie sekuritizace jsou sekuritizovaná témata sociálním konstruktem. Pro řadu autorů a autorek proto není jasná hranice mezi politizací a politikou se sekuritizací, ale naopak vnímají vztah mezi pojmy jako kontinuum. Jedním z kritérií hodnocení úspěšné sekuritizace tak jsou politiky a kroky, které by bez sekuritizace nemohly vzniknout, protože by v politické debatě nebyly vnímány jako legitimní. Současná literatura (Lucke, 2020) upozorňuje na řadu slepých skvrn sekuritizace, ať už v rovině teoretické nebo v kontextu nedostatečného napojení na empirickou zkušenost. Např. v souvislosti s kodaňskou teoretickou konceptualizací se pracuje s konceptem moci v jeho tradičním pojetí, zaměřeném na stát a ve směru shora dolů. Jiní autoři, např. stoupenci Pařížské školy, ale vnímají sekuritizaci a s ní spojenou moc jako „*stále probíhající nenápadný proces, v němž odborníci na bezpečnost pomalu rozšiřují nikdy nekončící stav výjimek*“ (Lucke, 2020, s. 8).

SEKURITIZAČNÍ RIZIKA VE SVĚTLE MNOHOSTRANNÝCH HROZEB

Pro účely analýzy hlavních rizik sekuritizace v České republice v kontextu udržitelného rozvoje je vhodný teoretický rámec Franziska von Luckeho, který posouvá tradiční uchopení sekuritizace dále, kombinuje jej s foucaultovským pojetím a klade důraz na správu bezpečnosti (governmentalisation of security) ve světle současných mnohostranných hrozeb. Sekuritizace je vnímána jako jedna z možností, jak vykonávat politickou moc, přičemž mimo jiné dochází ke stírání hranic mezi „normální“ politikou a „mimořádnými“ politickými opatřeními. Identifikuje tři typy moci: svrchovanou moc (sovereignty power), bránící národní bezpečnost a vycházející z mainstreamového pojetí moci, disciplinární moc (disciplinary power), zajišťující lidskou bezpečnost a zaměřenou na změnu (a ideálně optimalizaci) chování jednotlivců, a správní moc (governmental power), snažící se o řízení rizik, a to mimo jiné preventivním ovlivněním vývoje v jeho rané fázi s cílem předejít nutnosti zasahovat ve chvíli, kdy se riziko vymkne kontrole. Jednotlivé typy moci jsou přiblíženy v tabulce níže (Obrázek 10), včetně jejich normativního hodnocení na základě toho, jaké příležitosti a rizika s sebou přinášejí. **Skrze jednotlivé projevy moci se ukazují konkrétní mechanismy, kterými sekuritizační narativy vstupují do společnosti.**

Obrázek 10: Tři typy mocí

Typ moci	Způsoby působení	Aktéři a oblasti	Bezpečnostní koncepty	Příležitosti	Rizika
Svrchovaná moc	Přímé, viditelné, negativní, zákon, zákaz, zvýšení pozornosti, urychlení procesů Cíl: Většinou ochrana státního území.	Stát, vojenský, bezpečnostní, obranný a zpravodajský sektor, tvrdá politika, zahraniční politika, stát jako nejdůležitější aktér a referenční objekt.	Národní bezpečnost, územní bezpečnost, mezinárodní pořádek a bezpečnost, klasická sekuritizace	Větší pozornost, vyzdvížení otázek do vysoké politiky, urychlení postupů, definitivní a přímá akce států.	Panická politika, mimořádná opatření, výjimečný stav, zkracování (demokratických) postupů, zužování debat, vojenské akce, krátkodobá opatření, utajování.
Disciplinární moc	Produktivní, nepřímý, normalizační, disciplinární, dohled, optimalizace, vytváření identit a pravd, individuální referenční objekt Cíl: Většinou individuální	Mikroperspektiva, jednotlivci, rozšířené spektrum aktérů, nestátní aktéři, rozvojová problematika	Lidská bezpečnost, individuální bezpečnost, potravinová bezpečnost, zranitelnost	Zaměření na jednotlivce, dlouhodobější orientace, posílení postavení, snížení utajení, široké spektrum faktorů.	Dohled, méně viditelné - méně snadné odhalení, vytváření identity a pravdy, paternalistická politická opatření, zanedbávání místních řešení.
Správní moc	Produktivní, nepřímý, "normalizace", statistika, zaměření na populaci a její prospěch, laissez-faire, řízení rizik, orientace na budoucnost, efektivita nákladů, oběh, dlouhodobá Cílová skupina: populace, rizikové skupiny/oblasti	Makroperspektiva, skupiny, budoucnost, pojištný sektor, ekonomická řešení, široké spektrum aktérů	Riziko, řízení rizik, riskování, plánování nepředvídaných událostí, plánování scénářů, odolnost, rizikové skupiny, nejistota, princip předběžné opatření.	Nákladová efektivita, zaměření na rizikové skupiny/oblasti, méně invazivní, dlouhodobá, prevence problémů, případně řešení kořenových příčin.	Stigmatizace, rizikové skupiny vs. populace, dostupnost určitých skupin, jakmile je riziko přijatelné pro celou populaci, obtížné odhalení.

Zdroj: přeloženo z Lucke (2020, s. 21, 24, 27), mírně upraveno. Původní anglická tabulka je uvedena v Příloze 5.

V kontextu současných diskutovaných hrozeb následující analýza přibližuje sekuritizaci a z ní vyplývající rizika pro několik aktuálních problematik – změnu klimatu, transformaci ke klimatické neutralitě a také roli nových technologií. Problematika sekuritizace a relevantních rizik je velice úzce spjata s určitými přístupy k možným řešením, která mohou nezamýšleným způsobem způsobovat nové problémy (viz tzv. problem-shifting v kapitole E. III a problematika relokace problémů), které mohou být navíc dále sekuritizovány a vést k dalším novým rizikům. Z pohledu stakeholderů se tedy tvoří potenciál pro začarovaný kruh neideálních řešení a nutnosti rozhodování v situacích, kdy dochází k dilematu rizik (risks trade-off).

II. Měnící se bezpečnostní klima

KLIMATICKÁ BEZPEČNOST A RIZIKO ÚZCE ZAMĚŘENÉ KOLEKTIVNÍ AKCE (SVRCHOVANÁ MOC)

Problematika změny klimatu a jejích přímých dopadů je státy rámovaná jako bezpečnostní hrozba čím dál častěji. Jako příklad par excellence lze uvést zdůraznění změny klimatu a extrémních meteorologických jevů jako hrozby americkou vládou, konkrétně ministerstvem obrany. Dopady změny klimatu jsou zasazeny do geopolitického kontextu a jsou identifikovány jako ohrožující národní zájmy na všech úrovních, přičemž nově přijaté strategie a akční plány jsou čím dál konkrétnější a pochází z různých odborů ministerstva. Jen v letech 2021 a 2022 tak například odbory námořnictva, letectví, armády nebo ministerstvo obrany jako takové představily klimatické plány k adaptaci, hodnocení rizik a klimaticky odolné akceschopnosti v zahraničí a na domácí půdě (Center for Climate and Security, 2022).

Změna klimatu jako bezpečnostní téma se také řeší na půdě mezinárodních organizací, například na půdě OSN, EU, NATO a OBSE. Všechny zmíněné organizace přijaly tematické strategie, přičemž v současnosti hledá řada států institucionální zastřešení „klimatické bezpečnosti“ právě na půdě Rady bezpečnosti OSN. V prosinci roku 2021 hlasovala Rada bezpečnosti o rezoluci k začlenění klimatických bezpečnostních rizik do středu strategií prevence konfliktů, avšak z patnácti hlasujících států byly 2 proti (Indie, Rusko) a jeden stát se zdržel hlasování (Čína). Jako důvod pro nepodpoření rezoluce uvedl zástupce Indie riziko, že se téma zúží právě jen do bezpečnostních souvislostí, přičemž hlavním fórem pro řešení změny klimatu by měla zůstat Rámcová úmluva OSN ke změně klimatu a relevantní klimatické konference (COP). Přijetí dané rezoluce by dle Indie znamenalo snížení akceschopnosti řešit základní příčiny změny klimatu kolektivním způsobem (UN, 2021). Česká republika je v oblasti klimatické bezpečnosti relativně aktivní – v květnu

2020 například přistoupila do Skupiny přátel OSN pro klima a bezpečnost a snaží se najít institucionální ukotvení klimatické bezpečnosti na půdě OSN (Ministerstvo zahraničních věcí, 2020).

KLIMATICKÁ BEZPEČNOST A RIZIKO NEZAMÝŠLENÝCH DOPADŮ ROZVOJOVÉ SPOLUPRÁCE (DISCIPLINÁRNÍ MOC)

K sekuritizaci změny klimatu dochází také v souvislosti s teoretickou „*optimalizací chování jednotlivců*“ (Lucke, 2020:22), snad nejvíce patrnou v rozvojové spolupráci. Dle von Lucke je cílem jak snižovat emise skleníkových plynů, tak vytvořit „*ideální*“ klimaticky odolné občany. Mezi hlavní aktéry sekuritizace patří v tomto případě vedle států i nestátní subjekty. Relevantní rizika mohou zahrnovat posilování nerovností mezi státy globálního Severu a Jihu, nadměrnou „*kontrolu*“ jednotlivců a také odepření technologií, které by sice mohly zvýšit životní úroveň zranitelných osob, ale mají negativní dopad na změnu klimatu. Dalším z rizik je rámování mezinárodní spolupráce primárně bezpečnostním prizmatem a zdůrazňování konfliktního potenciálu klimaticky zranitelných společností, avšak na úkor udržitelného rozvoje místních komunit, a přehlížení potřeb jich samotných (neuplatňování tzv. needs-based approach).

Mezi existující příklady projektů, které nezamýšleně vedly k podryvání udržitelného rozvoje, patří mechanismy čistého rozvoje (Clean Development Mechanism) a různé offsetové projekty, v jejichž rámci má například neudržitelná výsadba stromů či jejich ochrana kompenzovat uhlíkovou stopu soukromých či jiných aktérů (Lucke, 2020). Co se týče české rozvojové spolupráce mezi lety 2000 a 2015, lze pouze částečně potvrdit hypotézu, že Česko poskytuje převážně „*čistou pomoc*“. Dle studie z roku 2019 poskytuje Česko „*neutrální pomoc*“ bez zjevných pozitivních a negativních dopadů na životní prostředí (Opršal & Harmáček, 2019).

ŘÍZENÍ RIZIK A RIZIKO MANAŽERSKÉHO JEDNÁNÍ NAPŘÍČ KONTEXTY (SPRÁVNÍ MOC)

Sekuritizace „*správní mocí*“ se snaží prostřednictvím měření a snižování rizik kontrolovat budoucnost, mírnit nežádoucí budoucí jevy, a to s ohledem na spíše většinovou společnost i velmi zranitelné skupiny. Rizika vyplývající z této sekuritizace mohou vést ke stigmatizaci určité nejvíce zranitelné skupiny osob a hrozí riziko rozmělnění naléhavosti, se kterou je potřeba dané hrozbě čelit. Do této formy sekuritizace se zapojují i obchodní korporace a roli hrají ekonomické nástroje a volný trh (Lucke, 2020). Jedním z příkladů rizik vyplývajících z této formy sekuritizace je jejich rámování prostřednictvím „*globálního řízení rizik*“, konkrétně dle přístupu Světového ekonomického fóra (WEF), které každoročně publikuje zprávy na toto téma (Global Risk Reports, GRR). Ačkoliv má tato vlivná soukromá mezinárodní organizace za cíl například podporovat roli podnikatelského sektoru v plnění Cílů udržitelného rozvoje, čelí kritice za posilování role soukromých aktérů jakožto legitimních rozvojových aktérů v souvislosti s tím, že de facto depolitizuje sociální a environmentální důsledky tohoto uspořádání. Primární ekonomický zájem mezinárodních soukromých aktérů a „*manažerský*“ přístup k rizikům může vést k další destabilizaci místní společnosti a k růstu nerovností.

Problematické není a priori samotné řízení rizik, ale způsob řízení ignorující místní socioekonomický ekosystém. Konkrétním rizikem je například přenos (soukromých) expertních znalostí do rozličných kontextů, přičemž jsou rámované jako obecně platné, což může vést k upozadění místních řešení a místních znalostí. V analyzovaných GRR se rovněž poukazuje na nefungující správu a instituce a na roli soukromých aktérů jakožto nositelů řešení a možných náhrad vlád, což může vést k oslabení demokratických principů v daném (nejen rozvojovém) státě, konkrétně například k oslabení spravedlivého přístupu ke zdrojům a k národnímu rozvoji závislém na programovém financování. Přílišná podpora manažerských řešení a posilování rétoriky o soukromých aktérech coby lídrech udržitelného rozvoje tak například v kontextu urbanizace a rozvoje měst

může vést ke krokům, které města jakožto zdroje 70 % emisí skleníkových zdrojů nepovedou k udržitelnému nízkoemisnímu rozvoji, ale spíše poslouží k prosazování omezených zájmů (Sharma & Soederberg, 2020).

Čím dál diskutovanějším řešením změny klimatu jsou také různé technologie ukládání (a využívání) uhlíku (CCS), které určití aktéři označují za hlavní řešení existenční hrozby, kterou změna klimatu představuje. Ačkoliv dnes nejsou tyto technologie využívány v takové míře, aby pomohly k omezení oteplení o 2 °C, je na místě opatrnost vzhledem ke skutečnosti, že dopady, rizika i benefity jejich rozvoje se budou zásadním způsobem lišit ve vazbě na metodu, implementaci, škálu či místo, kde se uvedou do praxe (IPCC, 2023).

Téma změny klimatu může být sekuritizováno občanskou veřejností v reakci na to, že odpovědné orgány neřeší existenční hrozbu (klimatickou krizi, klimatickou pohotovost) dostatečně efektivně – tedy ji nesekuritizují (M. Albert, 2022). Riziko plynoucí z této dynamiky může vést až k propojení klimatické akce a sabotáže (tzv. „climatage“), kdy se například nevládní aktéři mohou posunout od „standardních činností“ (lobbingu, vzdělávání, protestů) apod. k militantní činnosti, např. k ničení kritické infrastruktury fosilních paliv. Tyto kroky mohou ve své podstatě upozornit na možnost řešit problematiku změny klimatu efektivně právě tím, že se vyjme ze standardně nastavených demokratických procesů (Delina, 2022). Disruptivní chování vůči infrastruktuře může vést k sekuritizaci této formy protestů a způsobit omezení práva na protest, pakliže by probíhal například prostřednictvím blokování silniční infrastruktury (Prime Ministers Office, 2023). Sovacool & Dunlap (2022) přináší v souvislosti s potřebou zásadní dekarbonizace a transformativní změny přehled konkrétních taktik spadajících do kategorií občanské neposlušnosti, antiautoritativních strategií a vojenské či guerillové akce, a to na základě analýz případových studií ze všech regionů světa.

III. Zelená transformace v kontextu energetiky a udržitelných řetězců

Cíl dosáhnout klimatické neutrality do roku 2050 společně s válkou na Ukrajině s sebou přináší řadu aktuálních rizik s ohledem na geopolitické napětí a snahu o zajištění strategické autonomie, energetické bezpečnosti a odolných dodavatelských řetězců.

RIZIKO PODRÝVÁNÍ ENERGETICKÉ BEZPEČNOSTI PROSTŘEDNICTVÍM JEJÍ SEKURITIZACE (SVRCHOVANÁ MOC)

Válka na Ukrajině urychlila odklon od závislosti na dodávkách fosilních paliv z Ruska a otevřela diskusi ohledně jejich nahrazení, rámovanou energetickou bezpečností. Energetika, strategická oblast zájmu, se stala prioritním tématem na úrovni mezinárodní, EU i národní. Rizika sekuritizace zahrnují či mohou zahrnovat mj. nahrazování závislosti na dodávkách fosilních zdrojů poskytovaných nedemokratickým státem, jinou obdobnou závislostí, nahrazování liberalizovaných řešení státním rozhodováním (stavby ropo/plynovodů apod.), státem řízený rozvoj energetiky, upozaďování dalších (nikoli bezpečnostních) aspektů rozvoje energetiky, sankce na dovoz surovin nebo sankce na vývoz technologií.

Rizika, která ze sekuritizace vyplývají, jsou tak mnohohrstevnatá. V dlouhodobém výhledu mohou vést k ekonomické nevýhodnosti, zranitelnosti energetiky z důvodu jejího přílišného navázání na rozhodování státních orgánů, negativním dopadům na zdraví a sociální situaci některých skupin obyvatelstva a k ohrožení klimatických cílů. Potenciální společenské napětí může vést až k pochybnostem ohledně schopnosti a legitimacy politické reprezentace řídit stát a zároveň se mohou posilovat existující mocenské nerovnosti a konflikty (Laryš, 2023; Ocelík et al., 2022; Osička & Černochoch, 2022). V neposlední řadě je třeba zmínit

nevyužití krize jakožto šance pro urychlený rozvoj odolné bezemisní energetiky, včetně nutné infrastruktury, a inovace technologické i v myšlení.

Rizikem sekuritizace může být také snaha co nejrychleji ve stínu krize navázat na předchozí politiky, které mohou tvůrcům politik jen potvrzovat vlastní přesvědčení a narativy (Černoch et al., 2019). Jedním z příkladů z praxe je diskuze o jaderné energetice v Česku, v jejímž rámci je projaderná energetická politika často prezentována jako výsledek „*racionálního vyhodnocení různých alternativ*“. Dle studie však podkladové analýzy a kalkulace, na kterých je postavena například současná Státní energetická koncepce, nesloužily jako zcela objektivní zdroje informací, ale jako potvrzení dřívějších rozhodnutí (Osička et al., 2021). Sekuritizace tématu může tuto strnulost v myšlení replikovat.

RIZIKA NAPŘÍČ DODAVATELSKÝMI ŘETĚZCI S KRITICKÝMI SUROVINAMI (DISCIPLINÁRNÍ MOC)

V souvislosti s energetickou tranzicí se čím dál více skloňuje potřeba zajištění bezpečných dodávek kritických surovin, které jsou nutné pro rozvoj obnovitelných zdrojů energie. Skutečnost, že v současnosti je pro EU zdrojem 100 % vzácných zemin Čína a že se značné množství kritických surovin nachází na africkém kontinentu, vnáší do problematiky možné geopolitické tenze (Evropská komise, 2023). Očekávání, že poptávka EU po kritických surovinách se do roku 2030 zdvanáctinásobí, potvrzuje vysokou ekonomickou důležitost těchto materiálů, a s tím i legitimitu procesu, který je má zajistit (ibid.). Sekuritizace, která se váže k této problematice, může mít opět řadu podob – od omezení tržních mechanismů protekcionistickými opatřeními z bezpečnostních důvodů po snahu omezovat práva občanů a společnosti zasahovat do diskusí.

Rizika, která jsou relevantní, se týkají možnosti protipatření, negativních ekologických, sociálních a zdravotních dopadů způsobených jak zrychlenými povolovacími řízeními, tak mezinárodní spoluprací s africkými státy, kde nejsou adekvátně chráněna lidská práva. Podoba spolupráce mezi globálním Jihem a globálním Severem může v tomto směru přinést řadu výhod pro společnosti na obou stranách. Otázkou však je, do jaké míry budou například subjekty EU v rámci aktuálních (strategických) partnerství reagovat na potřeby a požadavky rozvojových států (viz Lazard & Youngs, 2021) a do jaké míry budou vztahy dobré, stabilní a předvídatelné (Stejskal, 2010).

RIZIKO SEKURITIZACE ODKLONU OD UHLÍ (SPRÁVNÍ MOC)

Rychlost dekarbonizace je často výsledkem kroků rozličných aktérů a jejich koalic, kteří soutěží o vliv v různých oblastech politiky, přičemž velkou roli hrají média. Strategické narativy aktérů mají potenciál ovlivnit proces nastolování určitého tématu, dynamiku veřejného mínění či facilitovat tvorbu určitého politického výsledku, a tím si zabezpečit naplnění vlastního zájmu. V kontextu české debaty o konci uhlí v roce 2015 uvádí Černý & Ocelík (2020) využívání sekuritizace zástupci energetického průmyslu pro zpomalení odklonu od uhlí a zachování tehdejšího sociotechnického režimu. Tito aktéři rámovali diskusi zdůrazňováním jistoty zaměstnání, nebezpečím obecného socioekonomického úpadku a také jako záležitost regionální a národní bezpečnosti (zdůrazňující uhlí jako strategickou komoditu a spolehlivý zdroj energie). Sekuritizace socioekonomických otázek se ukázala jako účinná – tehdejší politická scéna využila nepříliš zpochybňovaného diskurzu zástupců energetického průmyslu a zabránila svými kroky rychlému odklonu od uhlí. Rizikem sekuritizace je v tomto případě mj. to, že pakliže nevzniká dostatečně silný de-sekuritizovaný narativ, mohou být (dlouhodobě) prosazeny zájmy úzké skupiny lidí na úkor většiny i skloňované energetické bezpečnosti.

IV. Sekuritizace vybraných technologií

Stále aktuálnějším tématem je sekuritizace ve vazbě na technologie 21. století. Příklady níže podtrhují relevanci tématu i pro Českou republiku, samotná rizika vyplývající ze sekuritizace ale nejsou blíže analyzována. Ve světle snižování bezpečnostních hrozeb je nicméně nutné vnímat například kyberbezpečnost jako téma vyžadující technologickou, vojenskou, sociologickou i politickou expertizu (Monsees, 2023).

Jedním z příkladů je sekuritizace čínských dodavatelů (zejména společnosti Huawei) v dodávkách infrastruktury 5G poté, co bylo čínské zařízení identifikováno jako možná vstupní brána pro čínskou špionáž a sabotáž západní kritické infrastruktury. Dle řady autorů však došlo i k „makrosekuritizaci“, kdy z důvodů ekonomického soupeření a geopolitiky vznikla snaha omezit prodej mikročipů, umělé inteligence, robotiky či pokročilého softwaru a také vědeckou a technickou spolupráci s čínskými firmami. Na úrovni EU se v tomto kontextu sekuritizovalo 5G (mj. prostřednictvím Pražského návrhu z roku 2019), ale již ne Čína a Huawei jako takové, byť řada států přijala přísné bezpečnostní podmínky, které (ne)přímo omezily aktivity Huawei (Friis & Lysne, 2021). Co se týče Česka, Národní úřad pro kybernetickou a informační bezpečnost (NÚKIB) vydal v roce 2018 varování před používáním softwaru a hardwaru společností Huawei. Dle NÚKIB představuje používání těchto produktů bezpečnostní hrozbu (NÚKIB, 2018). Jedním z mnoha dopadů sekuritizace čínských aktivit a pomalé regulace, mj. i v kontextu války na Ukrajině, je možné omezení akademické svobody a apolitické spolupráce mezi entitami. Otázce bezpečné spolupráce mezi unijními vědeckými centry a evropskými stakeholdery a čínskými protějšky v oblasti vědy, technologií a inovací v kontextu střední Evropy se věnuje například Karásková et al. (2022).

V březnu 2023 NÚKIB vydal varování před hrozbou v oblasti kybernetické bezpečnosti v instalaci a používání aplikace TikTok, „na zařízeních přístupujících k informačním a komunikačním systémům kritické informační infrastruktury, informačním systémům základní služby a významným informačním systémům“. Konkrétně, „obava z možných bezpečnostních hrozeb vyplývá především z množství shromažďovaných dat o uživateli a způsobu, jakým jsou sbírána, nakládání s nimi a v neposlední řadě také z právního a politického prostředí Čínské lidové republiky, jejímuž právnímu prostředí je podřízena společnost ByteDance, která vyvinula a provozuje sociální platformu TikTok“ (NÚKIB, 2023).

Dalším aktuálním tématem je proliferace nově vznikajících technologií, které mají potenciál pozitivně podpořit demokratické hodnoty a lidská práva, ale které mohou být využity či zneužity represivními režimy pro vlastní strategické zájmy. Konkrétním příkladem je komerční spyware software Pegasus. Dle odborné zprávy Evropského parlamentu otevírá problematika řadu zahraničněpolitických dilemat a rizik souvisejících s možnými nevhodnými řešeními. Státy EU musí například řešit otázku, jak reagovat v situaci, kdy třetí stát využívá spyware proti občanům EU či proti vlastním občanům, nebo kdy evropské firmy samy vyrábí represivní technologie a šíří je. Konkrétní navržená řešení zahrnují například sankce, regulaci trhu v oblasti spyware, použití diplomatických tlaků nebo využití finančních zdrojů k podpoře iniciativ, které využití spywaru monitorují a podílejí se na zvyšování kybernetické bezpečnosti. Studie Evropského parlamentu zahrnuje více než 25 doporučení, jak lze prostřednictvím interakce s třetími státy a soukromým sektorem, financování a budování kapacit a regulace nových technologií snižovat riziko související s touto technologií (Evropský parlament, 2023).

Doporučení:

- **Rizikem vyplývajícím ze sekuritizace otázek klimatické a energetické bezpečnosti je jejich projednávání v omezeném kruhu aktérů.** Navrhovaná řešení pak mohou odrážet pouze takové zájmy, které jsou pro tyto aktéry relevantní. Přenesení odpovědnosti na ně může vést k oslabení jejich

primární role a také k řešení, která nebudou odrážet dlouhodobý celospolečenský zájem. Cílem správy by proto měla být podpora otevřeného a nejednosměrného nastavení komunikace, spolupráce, vzájemných vztahů i odpovědnosti s (odbornou) veřejností.

- Rizikem sekuritizace je zaměření pouze na akutní aspekty problému, ale nikoli na jeho základní příčiny. Ty mohou být diskutovány v rámci nových modelů vládnutí, které problematiku lokalizují a tím posilují místní soudržnost a zájem na řešení problému. Lze navazovat například na model občanských shromáždění, a to na úrovni místní, regionální, národní i nadnárodní.
- **Narativy zdůrazňující pouze určitý druh bezpečnosti mohou být zavádějící.** Je proto nezbytné prostřednictvím odborné nadresortní analytické jednotky umět vyhodnotit odborné poklady jednotlivých ministerstev a naplánovat kroky vedoucí k naplnění strategického zájmu společnosti, navzdory hlasitým soukromým zájmům.
- **Důležitost odolnosti dodavatelských řetězců pro nízkoemisní transformaci je neoddiskutovatelná.** Možnou cestou k jejímu dosažení je reflexe potřeb partnerských států, a to jak v kontextu rozvoje, tak obchodním.
- V kontextu nových technologií je nezbytné uvést do praxe řadu opatření na úrovni národní a mezinárodní, a to s využitím existujících nástrojů v celé jejich šíři (sankce, finanční incentivy, diplomacie apod.).

G. Závěr

Navzdory opodstatněné kritice toho, že se globálnímu společenství dosud nedaří reagovat na planetární hrozby dostatečně rychle a účinně, došlo za osm let od schválení SDGs k obrovskému posunu. Ten se projevuje nejen v lepším teoretickém uchopení problému, ale také v proměně veřejného diskurzu o udržitelnosti a v nové generaci politik implementovaných po celém světě, založených na systémové analýze, holistickém pojetí společenské odolnosti nebo dlouhodobých transformačních plánech. Zde využitá literatura nezdíra nabízí konceptualizace, data, vizualizace, ale i ambiciózní doporučení, která by před několika málo lety nebyla myslitelná. V současném světě zmítaném krizemi bude dále narůstat potřeba společného promýšlení otázek bezpečnosti a udržitelnosti. Současně lze v obou tématech čekat další rychlé pokroky směrem k bezpečnějším, odolnějším a spravedlivějším světu.

H. Poděkování

Rádi bychom poděkovali sedmi expertkám a třem expertům na bezpečnost, odolnost a udržitelnost za vstřícné konzultace, které nám pomohly se lépe zorientovat v tématu a literatuře a vztáhnout obsah studie k současné institucionální a teoretické realitě. Jsou jimi Laura Birkman, Veronika Jelínková, Alice Koubová, Jana Maussen, Julia Leventon, Dagmar Vorlíček, Zuzana Harmáčková, Oldřich Sklenář, Michal Čepelka a Vojtěch Bahenský.

I. Přílohy

Příloha 1: Přehled systematicky revidovaných akademických žurnálů a think tanků

Akademické žurnály (kategorizace převzata ze Scimago)

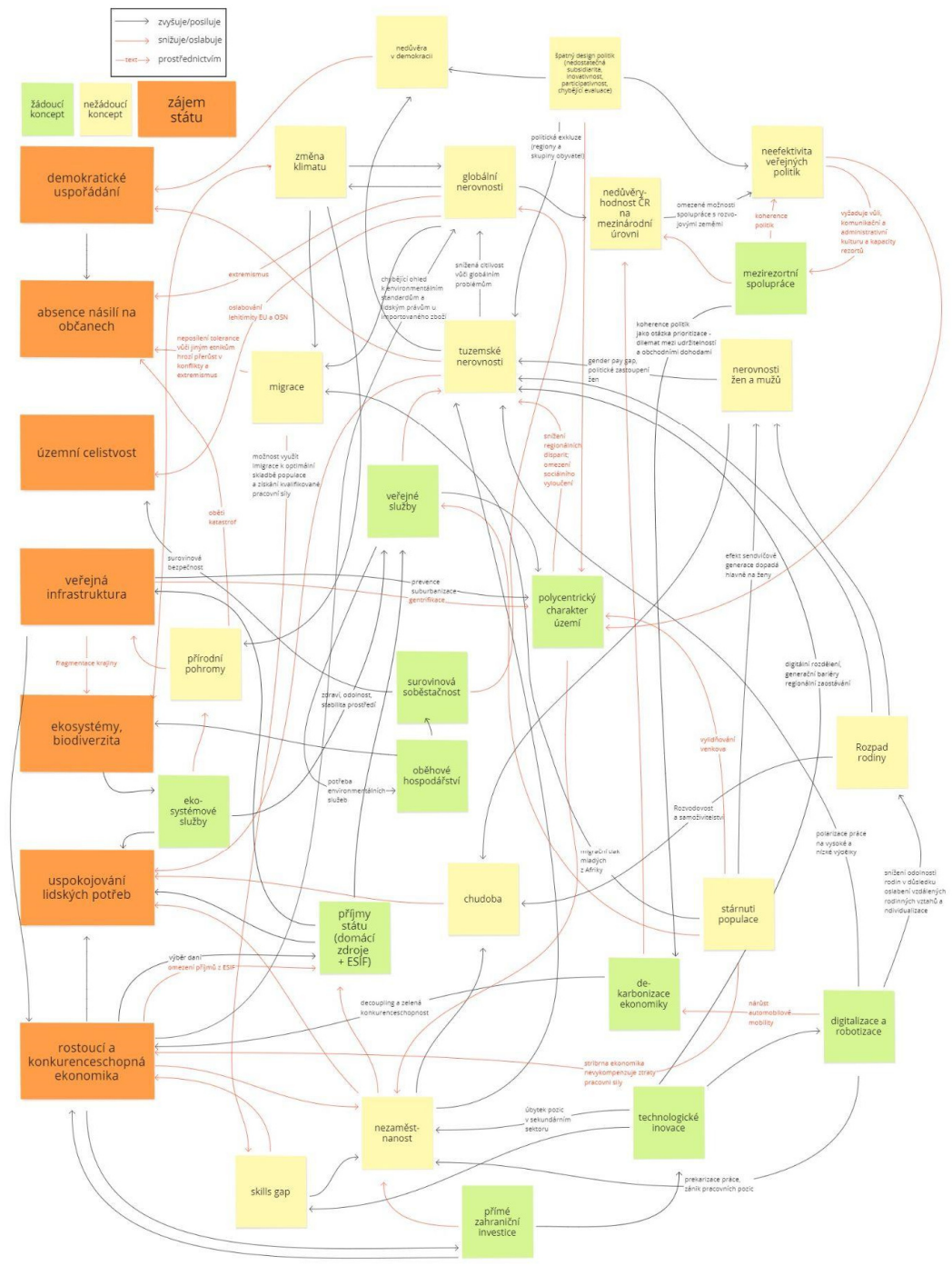
- Oblast (subject area): environmental science & Kategorie (subject category): global and planetary change
 - Nature Sustainability
 - Current Climate Change Reports
 - Global Environmental Change
 - Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change
 - Sustainability Science
- Oblast (subject area): energy & Kategorie (subject category): renewable energy, sustainability, and the environment
 - Renewable and Sustainable Energy Reviews
 - Energy Research and Social Science
 - Environmental Research Letters
- Oblast (Subject area): social sciences & Kategorie (subject category): political science and international relations
 - International Security
 - Policy and Society
 - Review of International Political Economy
 - British Journal of Political Science
 - Journal of Peace Research
- Oblast (subject area): social sciences & Kategorie (subject category): development
 - Journal of Development Economics
 - World Development
 - East European Politics
 - International Journal of Urban and Regional Research
 - Development and Change
- České žurnály, Kategorie: environmental science, earth and planetary studies, social sciences
 - European Journal of Environmental Sciences
 - Central European Journal of Public Policy
 - Politická Ekonomie
 - Obrana a Strategie
 - Vojenské Rozhledy

Think tanky

- Brookings Institution
- Japan Institute of International Affairs (JIIA)
- Bruegel
- Fundação Getúlio Vargas
- Carnegie Endowment for International Peace
- Chatham House (United Kingdom)
- French Institute of International Relations (IFRI) (France)
- Observer Research Foundation
- China Institutes of Contemporary International Relations
- International Institute for Strategic Studies (IISS)
- Asociace pro mezinárodní otázky (AMO)

Příloha 3: Analýza dilemat a synergií

Příloha 4: Tři typy odolnosti, Moser et al. (2019)

Qualities/resilience as...	System trait or condition	Process (or set of processes)	Outcome (or set of outcomes)
Focus of study or action	System as a whole	Actions or decisions	State of at-risk entity (people or systems)
Objective	System functions and services (e.g., diversity)	System functionality/performance (e.g., flood system acts as advertised)	System improvement or persistence (e.g., well-being)
Simplified definition	Ability to self-organize so as to maintain functioning, i.e., to withstand disruption and stay or come back to the same	Ability to stay functional by way of coping, absorbing, recovering, and adapting	Ability to make all kinds of changes to address environmental and socioeconomic problems and thus thrive, maintain or increase well-being, be safe, sustain livelihoods, etc.
Guiding question	What makes a system resilient?	What can be done to reduce impacts/losses and speed up recovery?	What system/community is desirable to be built or to keep (despite shocks and stresses)?
Causal means	Leverage points to nudge the system to more desirable states	Decision support tools and actions that help to plan, prepare, absorb, recover, adapt	Tools, resources, governance mechanisms, coalitions, to assess, plan, implement actions that improve outcomes
Embedded values	A priori neutral on outcome(s) (theory)	Normative about "best practices," assumed to lead to desirable outcomes	Normative about outcomes; explicitly or implicitly value-driven
Politics	Supposedly apolitical	Implicitly political (does not question, but still aims to perpetuate a particular system)	Inherently and explicitly political (aims to maintain or deeply change systems)
Link to sustainability	Resilience may or may not at all support sustainability	Resilience is a requirement for sustainability	Resilience is essentially the same as sustainability (in a dynamic context)
Link to risk management	Informational input to risk management	Part or extension of risk management	Goal of risk management (and other efforts)
Challenges	Simplistic application of ecological theory to social systems	Neglect of the larger context beyond the immediate system of concern	Risk of neglecting history, change, cross-scale, social and ecological impacts, complexity
Recent scientific progress	From isolated to interlinked systems	From command and control to adaptive approaches	From siloed to whole-system approaches

Příloha 5: Tři typy moci, Lucke (2020)

Table 1.1 Sovereign power

<i>Modes of action</i>	<i>Actors and sectors</i>	<i>Security conceptions</i>	<i>Normative assessment</i>	
			<i>Opportunities</i>	<i>Dangers</i>
Direct, visible, negative, law, ban, attention raising, acceleration of processes <i>Target:</i> Mostly state territory	State, military, security, defence and intelligence sector, hard-politics, foreign policy, state as most important actor and referent object	National security, territorial security, international order and security, classical securitisation	More attention, elevating issues to high politics, acceleration of procedures, definitive and direct state action	Panic politics, extraordinary measures, state of exception, short-cutting of (democratic) procedures, narrowing down debates, military action, short-term measures, secrecy

Partly based on Foucault (2006a, b), Elbe (2009) and Dean (2010)

Table 1.2 Disciplinary power

<i>Modes of action</i>	<i>Actors and sectors</i>	<i>Security conceptions</i>	<i>Normative assessment</i>	
			<i>Opportunities</i>	<i>Dangers</i>
Productive, indirect, ‘normation’, disciplinary, surveillance, optimise, creating identities and truths, individual referent object <i>Target:</i> Mostly individuals	Micro-perspective, individuals, broadened actor spectrum, non-state actors, development problems	Human security, individual security, food security, vulnerability	Focus on individuals, more long-term oriented, empowerment, reduced secrecy, broad spectrum of actors	Surveillance, less visible—less easy to detect, identity and truth production, paternalistic political measures, neglect of local solutions

Partly based on Foucault (2006a, b), Elbe (2009) and Dean (2010)

Table 1.3 Governmental power

<i>Modes of action</i>	<i>Actors and sectors</i>	<i>Security conceptions</i>	<i>Normative assessment</i>	
			<i>Opportunities</i>	<i>Dangers</i>
Productive, indirect, ‘normalisation’, statistics, focus on population, <i>laissez-faire</i> , risk-management, future-orientated, cost-efficiency, circulation, long-term <i>Target:</i> population, risk groups/areas	Macro-perspective, groups, future, insurance sector, economic solutions, broad actor spectrum	Risk, risk-management, riskisation, contingency planning, scenario planning, resilience, risk-groups, uncertainty, precautionary principle	Cost-efficiency, focus on risk groups/areas, less invasive, long-term, prevention of problems, possibly tackling root causes	Stigmatisation, risk groups vs. population, disposability of certain groups once risk is tolerable for overall population, difficult to detect

Partly based on Foucault (2006a, b), Elbe (2009) and Dean (2010)

J. Bibliografie

- Abrahams, D. (2020). Conflict in abundance and peacebuilding in scarcity: Challenges and opportunities in addressing climate change and conflict. *World Development*, 132, 104998. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2020.104998>
- Ai, Z., Hanasaki, N., Heck, V., Hasegawa, T., & Fujimori, S. (2021). Global bioenergy with carbon capture and storage potential is largely constrained by sustainable irrigation. *Nature Sustainability*, 4(10), 884–891. <https://doi.org/10.1038/s41893-021-00740-4>

- Aklin, M. (2021). The off-grid catch-22: Effective institutions as a prerequisite for the global deployment of distributed renewable power. *Energy Research & Social Science*, 72, 101830. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2020.101830>
- Albert, M. (2022). Climate emergency and securitization politics: Towards a climate politics of the extraordinary. *Globalizations*, 1–15. <https://doi.org/10.1080/14747731.2022.2117501>
- Albert, M. J. (2022). The global politics of the renewable energy transition and the non-substitutability hypothesis: Towards a 'great transformation'? *Review of International Political Economy*, 29(5), 1766–1781. <https://doi.org/10.1080/09692290.2021.1980418>
- Anand, N., Wiggin, B., Kamath, L., & Deekshit, P. (2022). Enduring Harm: Unlikely Comparisons, Slow Violence and the Administration of Urban Injustice. *International Journal of Urban and Regional Research*, 46(4), 651–659. <https://doi.org/10.1111/1468-2427.13090>
- Anderson, C. (1989). Temperature and Aggression: Ubiquitous Effects of Heat on Occurrence of Human Violence. *Psychological bulletin*, 106, 74–96. <https://doi.org/10.1037//0033-2909.106.1.74>
- Anderson, C. A., & DeLisi, M. (2011). Implications of global climate change for violence in developed and developing countries. In *The psychology of social conflict and aggression* (s. 249–265). Psychology Press.
- Antonarakis, A. S., Pacca, L., & Antoniadis, A. (2022). The effect of financial crises on deforestation: A global and regional panel data analysis. *Sustainability Science*, 17(3), 1037–1057. <https://doi.org/10.1007/s11625-021-01086-8>
- AR5 Synthesis Report: Climate Change 2014 — IPCC. (b.r.). Ziskáno 24. leden 2023, z <https://www.ipcc.ch/report/ar5/syr/>
- Ayanlade, A., Sergi, C. M., Di Carlo, P., Ayanlade, O. S., & Agbalajobi, D. T. (2020). When Climate Turns Nasty, What Are Recent and Future Implications? Ecological and Human Health Review of Climate Change Impacts. *Current Climate Change Reports*, 6(3), 55–65. <https://doi.org/10.1007/s40641-020-00158-8>
- Ayeb-Karlsson, S., Baldwin, A. W., & Kniveton, D. (2022). Who is the climate-induced trapped figure? *WIREs Climate Change*, 13(6), e803. <https://doi.org/10.1002/wcc.803>
- Baker, S. H. (2019). Anti-Resilience: A Roadmap for Transformational Justice within the Energy System. *Harvard Civil Rights*, 54.
- Baum, C. M., Low, S., & Sovacool, B. K. (2022). Between the sun and us: Expert perceptions on the innovation, policy, and deep uncertainties of space-based solar geoengineering. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 158, 112179. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2022.112179>
- Beauchamp, E., Hiron, M., Brown, K., & Milner-Gulland, E. (2020). Twenty priorities for future social-ecological research on climate resilience. *Environmental Research Letters*, 15(10), 105006. <https://doi.org/10.1088/1748-9326/abb157>
- Biermann, F., Oomen, J., Gupta, A., Ali, S. H., Conca, K., Hajer, M. A., Kashwan, P., Kotzé, L. J., Leach, M., Messner, D., Okereke, C., Persson, Å., Potočník, J., Schlosberg, D., Scobie, M., & VanDeveer, S. D. (2022). Solar geoengineering: The case for an international non-use agreement. *WIREs Climate Change*, 13(3), e754. <https://doi.org/10.1002/wcc.754>
- Bionext. (2023, březem 27). BIONEXT. <https://www.bionext-project.eu>
- Biresselioglu, M. E., Demir, M., Kaplan, M., & Solak, B. (2020). Individuals, collectives, and energy transition: Analysing the motivators and barriers of European decarbonisation. *Energy Research & Social Science*, 66(101493).
- Birney, A. (2021). How do we know where there is potential to intervene and leverage impact in a changing system? The practitioners perspective. *Sustainability Science*, 16(3), 749–765. <https://doi.org/10.1007/s11625-021-00956-5>
- Bolton, P., Despérs, M., Pereira da Silva, L., Samama, F., & Svartzman, R. (2020). Financial Stability in the Age of Global and Systemic Ecological Risks. In *21st Century Diplomacy: Foreign Policy is Climate Policy* (s. 108–118). Wilson Center, Adelphi.

- Boswell, J., Dean, R., & Smith, G. (2023). Integrating citizen deliberation into climate governance: Lessons on robust design from six climate assemblies. *Public Administration*, 101(1), 182–200. <https://doi.org/10.1111/padm.12883>
- Bove, V., & Böhmelt, T. (2016). Does Immigration Induce Terrorism? *The Journal of Politics*, 78(2), 572–588. <https://doi.org/10.1086/684679>
- Braun, M. (2022). *Do Remittances Mitigate the Impact of Climate Change on Migration? Evidence from Mexico* (SSRN Scholarly Paper Č. 4037296). <https://doi.org/10.2139/ssrn.4037296>
- Bromová, A., Harmáčková, Zuzana, & Schultzová, Pavlína. (2022). *Bílá místa v přístupu odolnosti vůči postupující změně klimatu* (s. 22). Akademie věd ČR. https://www.czechglobe.cz/wp-content/uploads/2023/01/Zaverecna_zprava_Bila_mista.pdf
- Bruna, N. (2022). A climate-smart world and the rise of Green Extractivism. *The Journal of Peasant Studies*, 49(4), 839–864. <https://doi.org/10.1080/03066150.2022.2070482>
- Březovská, R., & Bokša, M. (2021). *Mění se klima, otřásající se stabilita: Mezinárodní organizace v bezpečnostněklimatickém ekosystému* (Briefing Paper Č. 1; s. 26). AMO. https://www.amo.cz/wp-content/uploads/2021/02/AMO__Menici_se_klima_otrasajici_se_stabilita.pdf
- Březovská, R., & Syslová, A. (2022). *Genderová (ne)rovnost v českých klimatických politikách: Propojování opatření v době zelené a společenské transformace* (s. 49). Asociace pro mezinárodní otázky. https://www.amo.cz/wp-content/uploads/2022/06/AMO_Genderova_nerovnost_v_ceskych_klimatickych_h_politikach-1.pdf
- Busby, J. (2020, leden 21). It's Time We Think Beyond "Threat Multiplier" to Address Climate and Security. *New Security Beat*. <https://www.newsecuritybeat.org/2020/01/its-time-threat-multiplier-address-climate-security/>
- Busby, J. W., Baker, K., Bazilian, M. D., Gilbert, A. Q., Grubert, E., Rai, V., Rhodes, J. D., Shidore, S., Smith, C. A., & Webber, M. E. (2021). Cascading risks: Understanding the 2021 winter blackout in Texas. *Energy Research & Social Science*, 77, 102106. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2021.102106>
- Buzan, B., Waeber, O., & Wilde, J. de. (2005). *Bezpečnost: Nový rámec pro analýzu* (1. vyd.). Centrum strategických studií.
- Byrne, J., Taminiau, J., & Nyangon, J. (2022). American policy conflict in the hothouse: Exploring the politics of climate inaction and polycentric rebellion. *Energy Research & Social Science*, 89, 102551. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2022.102551>
- Cai, R., Feng, S., Oppenheimer, M., & Pytlikova, M. (2016). Climate variability and international migration: The importance of the agricultural linkage. *Journal of Environmental Economics and Management*, 79, 135–151. <https://doi.org/10.1016/j.jeem.2016.06.005>
- Cantelmo, A., Melina, G., & Papageorgiou, C. (2023). Macroeconomic outcomes in disaster-prone countries. *Journal of Development Economics*, 161, 103037. <https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2022.103037>
- Cao, J., Xu, Y., & Zhang, C. (2022). Clans and calamity: How social capital saved lives during China's Great Famine. *Journal of Development Economics*, 157, 102865. <https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2022.102865>
- Cascades. (2023). Cascades. <https://www.cascades.eu>
- Cecire, N. (2015). Environmental Innocence and Slow Violence. *Women's Studies Quarterly*, 43(1/2), 164–180.
- Center for Climate and Security. (2022). *Defense*. The Center for Climate & Security. <https://climateandsecurity.org/resources/u-s-government/defense/>
- CI2. (2022). *Adaptační strategie statutárního města Jihlavy na změnu klimatu*. CI2, o.p.s.
- Cianconi, P., Betrò, S., & Janiri, L. (2020). The Impact of Climate Change on Mental Health: A Systematic Descriptive Review. *Frontiers in Psychiatry*, 11. <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsy.2020.00074>

- Ciplet, D., & Harrison, J. L. (2020). Transition tensions: Mapping conflicts in movements for a just and sustainable transition. *Environmental Politics*, 29(3), 435–456. <https://doi.org/10.1080/09644016.2019.1595883>
- Civilní ochrana—Ministerstvo vnitra České republiky. (b.r.). Získáno 8. února 2023, z <https://www.mvcr.cz/clanek/civilni-ochrana.aspx>
- Claassen, C., & McLaren, L. (2022). Does Immigration Produce a Public Backlash or Public Acceptance? Time-Series, Cross-Sectional Evidence from Thirty European Democracies. *British Journal of Political Science*, 52(3), 1013–1031. <https://doi.org/10.1017/S0007123421000260>
- Coccia, M. (2017). A Theory of general causes of violent crime: Homicides, income inequality and deficiencies of the heat hypothesis and of the model of CLASH Article Info. *Aggression and Violent Behavior*, 37, 199–200.
- Čepelka, M. (2022). Významné hrozby pro energetickou tranzici spojené s kritickými surovinami (Klimatické paper č.21; s. 19). https://www.amo.cz/wp-content/uploads/2022/10/AMO_Kriticke_suroviny_final.pdf
- Černoch, F., Lehotský, L., Ocelík, P., Osička, J., & Vencourová, Ž. (2019). Anti-fossil frames: Examining narratives of the opposition to brown coal mining in the Czech Republic. *Energy Research & Social Science*, 54, 140–149. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2019.04.011>
- Černý, O., & Ocelík, P. (2020). Incumbents' Strategies in Media Coverage: A Case of the Czech Coal Policy. *Politics and Governance*, 8(2), 272–285. <https://doi.org/10.17645/pag.v8i2.2610>
- Daalen, K. R. van, Kallesøe, S. S., Davey, F., Dada, S., Jung, L., Singh, L., Issa, R., Emilian, C. A., Kuhn, I., Keygnaert, I., & Nilsson, M. (2022). Extreme events and gender-based violence: A mixed-methods systematic review. *The Lancet Planetary Health*, 6(6), e504–e523. [https://doi.org/10.1016/S2542-5196\(22\)00088-2](https://doi.org/10.1016/S2542-5196(22)00088-2)
- Delina, L. L. (2022). Moving people from the balcony to the trenches: Time to adopt “climatage” in climate activism? *Energy Research & Social Science*, 90, 102586. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2022.102586>
- de Lucio, J. V., & Seijo, F. (2021). Do biosphere reserves bolster community resilience in coupled human and natural systems? Evidence from 5 case studies in Spain. *Sustainability Science*, 16(6), 2123–2136. <https://doi.org/10.1007/s11625-021-01029-3>
- de Miguel Ramos, C., & Laurenti, R. (2020). Synergies and Trade-offs among Sustainable Development Goals: The Case of Spain. *Sustainability*, 12(24), Article 24. <https://doi.org/10.3390/su122410506>
- Depietri, Y. (2020). The social–ecological dimension of vulnerability and risk to natural hazards. *Sustainability Science*, 15(2), 587–604. <https://doi.org/10.1007/s11625-019-00710-y>
- de Wildt, T. E., Chappin, E. J. L., van de Kaa, G., Herder, P. M., & van de Poel, I. R. (2020). Conflicted by decarbonisation: Five types of conflict at the nexus of capabilities and decentralised energy systems identified with an agent-based model. *Energy Research & Social Science*, 64, 101451. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2020.101451>
- Dillman, K. J., & Heinonen, J. (2022). A ‘just’ hydrogen economy: A normative energy justice assessment of the hydrogen economy. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 167, 112648. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2022.112648>
- Domonkos, T. (2020). Nerovnosti a ekonomický rast v krajinách Európskej únie. *Politická Ekonomie*, 68(4), 405–422. <https://doi.org/10.18267/j.polek.1284>
- Drakes, O., & Tate, E. (2022). Social vulnerability in a multi-hazard context: A systematic review. *Environmental Research Letters*, 17(3), 033001. <https://doi.org/10.1088/1748-9326/ac5140>
- Dreher, A., Gassebner, M., & Schaudt, P. (2020). The effect of migration on terror: Made at home or imported from abroad? *Canadian Journal of Economics/Revue Canadienne d'économique*, 53(4), 1703–1744. <https://doi.org/10.1111/caje.12469>

- Drivers of international migration. (b.r.). IOM. Získáno 6. únor 2023, z <https://emm.iom.int/handbooks/global-context-international-migration/drivers-international-migration>
- Dunlap, A., & Riquito, M. (2023). Social warfare for lithium extraction? Open-pit lithium mining, counterinsurgency tactics and enforcing green extractivism in northern Portugal. *Energy Research & Social Science*, 95, 102912. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2022.102912>
- Eastin, J. (2016). Hell and high water: Precipitation shocks and conflict violence in the Philippines. *Political Geography*, 63. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2016.12.001>
- EEAS. (2021). *Memo—Questions and answers: Threat Analysis – a background for the Strategic Compass*. EEAS. https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/2020_11_20_memo_questions_and_answers_-_threat_analysis_-_copy.pdf
- EU. (2020). *Report on critical raw materials and the circular economy*. European Commission. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/d1be1b43-e18f-11e8-b690-01aa75ed71a1>
- Evropská komise. (2019). *Zelená dohoda pro Evropu* (s. 25). Evropská komise. https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:b828d165-1c22-11ea-8c1f-01aa75ed71a1.0010.02/DOC_1&format=PDF
- Evropská komise. (2021). *Sdělení Komise Evropskému parlamentu, Radě, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a Výboru regionů. Vytvoření Unie odolné vůči změně klimatu – nová strategie EU pro přizpůsobení se změně klimatu*. Evropská komise. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-6521-2021-INIT/cs/pdf>
- Evropská komise. (2022a). *2022 Strategic Foresight Report*. European Commission. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/strategic-planning/strategic-foresight/2022-strategic-foresight-report_en
- Evropská komise. (2022b). *Save Gas for a Safe Winter: Commission proposes gas demand reduction plan to prepare EU for supply cuts*. European Commission. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_4608
- Evropská komise. (2023). *Critical Raw Materials Act*. Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs. https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/raw-materials/areas-specific-interest/critical-raw-materials/critical-raw-materials-act_en
- Evropská komise, & EEA. (2023). *European Climate and Health Observatory*. <https://climate-adapt.eea.europa.eu/en/observatory>
- Evropská komise, Vysoký představitel Unie pro zahraniční a bezpečnostní politiku. (2021). *The Global Gateway* (s. 13). Evropská komise. https://commission.europa.eu/system/files/2021-12/joint_communication_global_gateway.pdf
- Evropská rada. (2022, podzim). *Opatření civilní ochrany v reakci na změnu klimatu: Rada přijala závěry*. Tisková zpráva.
- Evropská unie. (2016). *Sdílená vize, společný postup: Silnější Evropa—Globální strategie zahraniční a bezpečnostní politiky Evropské unie*. Úřad pro publikace Evropské unie. http://publications.europa.eu/resource/cellar/3eaae2cf-9ac5-11e6-868c-01aa75ed71a1.0019.03/DOC_1
- Evropský parlament. (2023). *Pegasus and the EU's external relations* (s. 154) [Study]. Evropský parlament. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/741475/IPOL_STU\(2023\)741475_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/741475/IPOL_STU(2023)741475_EN.pdf)
- Fallon, A., Jones, R. W., & Keskinen, M. (2022). Bringing resilience-thinking into water governance: Two illustrative case studies from South Africa and Cambodia. *Global Environmental Change*, 75, 102542. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2022.102542>

- Fazey, I., Carmen, E., Ross, H., Rao-Williams, J., Hodgson, A., Searle, B. A., AlWaer, H., Kenter, J. O., Knox, K., Butler, J. R. A., Murray, K., Smith, F. M., Stringer, L. C., & Thankappan, S. (2021). Social dynamics of community resilience building in the face of climate change: The case of three Scottish communities. *Sustainability Science*, 16(5), 1731–1747. <https://doi.org/10.1007/s11625-021-00950-x>
- Fazey, I., Schöpke, N., Caniglia, G., Hodgson, A., Kendrick, I., Lyon, C., Page, G., Patterson, J., Riedy, C., Strasser, T., Verveen, S., Adams, D., Goldstein, B., Klaes, M., Leicester, G., Linyard, A., McCurdy, A., Ryan, P., Sharpe, B., ... Young, H. R. (2020). Transforming knowledge systems for life on Earth: Visions of future systems and how to get there. *Energy Research & Social Science*, 70, 101724. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2020.101724>
- Feron, S., Cordero, R. R., Damiani, A., & Jackson, R. B. (2021). Climate change extremes and photovoltaic power output. *Nature Sustainability*, 4(3), 270–276. <https://doi.org/10.1038/s41893-020-00643-w>
- Franzke, C. L. E., Ciullo, A., Gilmore, E. A., Matias, D. M., Nagabhatla, N., Orlov, A., Paterson, S. K., Scheffran, J., & Sillmann, J. (2022). Perspectives on tipping points in integrated models of the natural and human Earth system: Cascading effects and telecoupling. *Environmental Research Letters*, 17(1), 015004. <https://doi.org/10.1088/1748-9326/ac42fd>
- Friis, K., & Lysne, O. (2021). Huawei, 5G and Security: Technological Limitations and Political Responses. *Development and Change*, 52(5), 1174–1195. <https://doi.org/10.1111/dech.12680>
- Garcia, A., Gonda, N., Atkins, E., Godden, N. J., Henrique, K. P., Parsons, M., Tschakert, P., & Ziervogel, G. (2022). Power in resilience and resilience's power in climate change scholarship. *WIREs Climate Change*, 13(3), e762. <https://doi.org/10.1002/wcc.762>
- Gawande, K., Kapur, D., & Satyanath, S. (2017). Renewable Natural Resource Shocks and Conflict Intensity: Findings from India's Ongoing Maoist Insurgency. *Journal of Conflict Resolution*, 61(1), 140–172. <https://doi.org/10.1177/0022002714567949>
- Gemenne, F., & Blocher, J. (2017). How can migration serve adaptation to climate change? Challenges to fleshing out a policy ideal. *The Geographical Journal*, 183. <https://doi.org/10.1111/geoj.12205>
- Ghimire, R., & Ferreira, S. (2016). Floods and armed conflict. *Environment and Development Economics*, 21(1), 23–52. <https://doi.org/10.1017/S1355770X15000157>
- Gielen, D. (2021). *Critical Materials for the Energy Transition*. International Renewable Energy Agency.
- Grubert, E., & Zacarias, M. (2022). Paradigm shifts for environmental assessment of decarbonizing energy systems: Emerging dominance of embodied impacts and design-oriented decision support needs. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 159, 112208. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2022.112208>
- Hamborg, S., Meya, J. N., Eisenack, K., & Raabe, T. (2020). Rethinking resilience: A cross-epistemic resilience framework for interdisciplinary energy research. *Energy Research & Social Science*, 59, 101285. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2019.101285>
- Hamilton, R., & Ramcilovic-Suominen, S. (2023). From hegemony-reinforcing to hegemony-transcending transformations: Horizons of possibility and strategies of escape. *Sustainability Science*. <https://doi.org/10.1007/s11625-022-01257-1>
- Hansen, T. A. (2022). Stranded assets and reduced profits: Analyzing the economic underpinnings of the fossil fuel industry's resistance to climate stabilization. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 158, 112144. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2022.112144>
- Harp, R. D., & Karnauskas, K. B. (2020). Global warming to increase violent crime in the United States. *Environmental Research Letters*, 15(3), 034039. <https://doi.org/10.1088/1748-9326/ab6b37>
- Helbling, M., & Meierrieks, D. (2022). Terrorism and Migration: An Overview. *British Journal of Political Science*, 52(2), 977–996. <https://doi.org/10.1017/S0007123420000587>

- Helman, D., Zaitchik, B. F., & Funk, C. (2020). Climate has contrasting direct and indirect effects on armed conflicts. *Environmental Research Letters*, 15(10), 104017. <https://doi.org/10.1088/1748-9326/aba97d>
- Hennig, J. (2021). Neighborhood quality and opposition to immigration: Evidence from German refugee shelters. *Journal of Development Economics*, 150, 102604. <https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2020.102604>
- Hernández-Morcillo, M., Torralba, M., Baiges, T., Bernasconi, A., Bottaro, G., Brogaard, S., Bussola, F., Díaz-Varela, E., Geneletti, D., Grossmann, C. M., Kister, J., Klingler, M., Loft, L., Lovric, M., Mann, C., Pipart, N., Roces-Díaz, J. V., Sorge, S., Tiebel, M., ... Plieninger, T. (2022). Scanning the solutions for the sustainable supply of forest ecosystem services in Europe. *Sustainability Science*, 17(5), 2013–2029. <https://doi.org/10.1007/s11625-022-01111-4>
- Hess, D. J. (2014). Sustainability transitions: A political coalition perspective. *Research Policy*, 43(2), 278–283. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2013.10.008>
- Hess, D. J. (2018). Energy democracy and social movements: A multi-coalition perspective on the politics of sustainability transitions. *Energy Research & Social Science*, 40, 177–189. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2018.01.003>
- Hickel, J., Dorninger, C., Wieland, H., & Suwandi, I. (2022). Imperialist appropriation in the world economy: Drain from the global South through unequal exchange, 1990–2015. *Global Environmental Change*, 73, 102467. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2022.102467>
- Hilgers, T. (2020). Security, Resilience and Participatory Urban Upgrading in Latin America and the Caribbean. *Development and Change*, 51(5), 1246–1270. <https://doi.org/10.1111/dech.12595>
- Hinton, J. B. (2020). Fit for purpose? Clarifying the critical role of profit for sustainability. *Journal of Political Ecology*, 27(1), Article 1. <https://doi.org/10.2458/v27i1.23502>
- Hondula, D. M., Balling, R. C., Vanos, J. K., & Georgescu, M. (2015). Rising Temperatures, Human Health, and the Role of Adaptation. *Current Climate Change Reports*, 1(3), 144–154. <https://doi.org/10.1007/s40641-015-0016-4>
- Huttunen, S., Ojanen, M., Ott, A., & Saarikoski, H. (2022). What about citizens? A literature review of citizen engagement in sustainability transitions research. *Energy Research & Social Science*, 91, 102714. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2022.102714>
- HZS. (2020). *Koncepce ochrany obyvatelstva do roku 2025 s výhledem do roku 2030* (s. 34). Hasičský záchranný sbor České republiky. <https://www.hzscr.cz/clanek/ochrana-obyvatelstva-v-ceske-republice.aspx>
- Cho, S.-H., Lee, Y. G., Sharma, B. P., & Hayes, D. J. (2021). Do ecological–economic tradeoffs triggered by budget allocations for forest carbon sequestration change under different market conditions? *Sustainability Science*, 16(1), 69–84. <https://doi.org/10.1007/s11625-020-00844-4>
- Ide, T., Kristensen, A., & Bartusevičius, H. (2021). First comes the river, then comes the conflict? A qualitative comparative analysis of flood-related political unrest. *Journal of Peace Research*, 58(1), 83–97. <https://doi.org/10.1177/0022343320966783>
- IEA. (2021). *Climate Resilience* (s. 70). International Energy Agency. https://read.oecd-ilibrary.org/energy/climate-resilience_8oed06ec-en
- IPCC. (2023). *AR6 Summary for Policymakers—IPCC* (s. 36). IPCC. https://report.ipcc.ch/ar6syr/pdf/IPCC_AR6_SYR_SPM.pdf
- Jerez, B., Garcés, I., & Torres, R. (2021). Lithium extractivism and water injustices in the Salar de Atacama, Chile: The colonial shadow of green electromobility. *Political Geography*, 87, 102382. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2021.102382>
- Johnston, F. H., Borchers-Arriagada, N., Morgan, G. G., Jalaludin, B., Palmer, A. J., Williamson, G. J., & Bowman, D. M. J. S. (2021). Unprecedented health costs of smoke-related PM_{2.5} from the 2019–20 Australian megafires. *Nature Sustainability*, 4(1), 42–47. <https://doi.org/10.1038/s41893-020-00610-5>
- Kaltsatou, A., Kenny, G. P., & Flouris, A. (2018). *The Impact of Heat Waves on Mortality among the Elderly: A Mini Systematic Review*. <https://doi.org/10.23937/2469-5858/1510053>

- Karásková, I., Šebok, F., & Blablová, V. (2022). *Čína jako riziko pro bezpečnost výzkumu: Doporučení pro akademické a výzkumné instituce*. Asociace pro mezinárodní otázky.
- Kenney, M. A., & Gerst, M. D. (2021). Synthesis of Indicators, Datasets, and Frameworks Available to Establish Resilience and Adaptation Indicators: Case Study of Chesapeake Bay Region, USA. *Current Climate Change Reports*, 7(2), 35–44. <https://doi.org/10.1007/s40641-021-00170-6>
- Klose, A. K., Wunderling, N., Winkelmann, R., & Donges, J. F. (2021). What do we mean, 'tipping cascade'? *Environmental Research Letters*, 16(12), 125011. <https://doi.org/10.1088/1748-9326/ac3955>
- Köhler, J., Geels, F. W., Kern, F., Markard, J., Onsongo, E., Wieczorek, A., Alkemade, F., Avelino, F., Bergek, A., Boons, F., Fünfschilling, L., Hess, D., Holtz, G., Hyysalo, S., Jenkins, K., Kivimaa, P., Martiskainen, M., McMeekin, A., Mühlemeier, M. S., ... Wells, P. (2019). An agenda for sustainability transitions research: State of the art and future directions. *Environmental Innovation and Societal Transitions*, 31, 1–32. <https://doi.org/10.1016/j.eist.2019.01.004>
- Koktan, J. (2022). *Dekarbonizace české energetiky: Sekuritizace Zelené dohody pro Evropu v předvolebních debatách České televize v roce 2021* [Univerzita Karlova]. <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/171415/130326278.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Koubi, V. (2019). Climate Change and Conflict. *Annual Review of Political Science*, 22(1), 343–360. <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-050317-070830>
- Koubi, V., Nguyen, Q., Spilker, G., & Böhmelt, T. (2021). Environmental migrants and social-movement participation. *Journal of Peace Research*, 58(1), 18–32. <https://doi.org/10.1177/0022343320972153>
- Krishnamurthy R, P. K., Fisher, J. B., Choularton, R. J., & Kareiva, P. M. (2022). Anticipating drought-related food security changes. *Nature Sustainability*, 5(11), 956–964. <https://doi.org/10.1038/s41893-022-00962-0>
- Krueger, E. H., Borchardt, D., Jawitz, J. W., & Rao, P. S. C. (2020). Balancing security, resilience, and sustainability of urban water supply systems in a desirable operating space. *Environmental Research Letters*, 15(3), 035007. <https://doi.org/10.1088/1748-9326/ab6c2d>
- Krueger, E. H., McPhearson, T., & Levin, S. A. (2022). Integrated assessment of urban water supply security and resilience: Towards a streamlined approach. *Environmental Research Letters*, 17(7), 075006. <https://doi.org/10.1088/1748-9326/ac78f4>
- Lahsen, M., & Ribot, J. (2022). Politics of attributing extreme events and disasters to climate change. *WIREs Climate Change*, 13(1), e750. <https://doi.org/10.1002/wcc.750>
- Laing, T. (2022). Solar power challenges. *Nature Sustainability*, 5(4), 285–286. <https://doi.org/10.1038/s41893-021-00845-w>
- Langou, G. D., Florito, J., Biondi, A., Sachetti, F. C., & Petrone, L. (2019). *Leveraging synergies and tackling trade-offs among specific Goals*.
- Laryš, M. (2023). *Od prázdných deklarací k činům: Změna vnímání evropské závislosti na ruských dodávkách plynu po invazi na Ukrajinu*. Ústav mezinárodních vztahů Praha. <https://www.iir.cz/od-prazdnych-deklaraci-k-cinum-zmena-vnimani-evropske-zavislosti-na-ruskych-dodavkach-plynu-po-invazi-na-ukrajinu>
- Lazard, O., & Youngs, R. (2021). *The EU and Climate Security: Toward Ecological Diplomacy* (s. 80). Carnegie Europe.
- Lei, S., Pozo, D., Wang, M.-H., Li, Q., Li, Y., & Peng, C. (2022). Power economic dispatch against extreme weather conditions: The price of resilience. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 157, 111994. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2021.111994>
- Linzenich, A., Zaunbrecher, B. S., & Ziefle, M. (2020). "Risky transitions?" Risk perceptions, public concerns, and energy infrastructure in Germany. *Energy Research & Social Science*, 68, 101554. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2020.101554>
- Lode, M. L., te Boveldt, G., Coosemans, T., & Ramirez Camargo, L. (2022). A transition perspective on Energy Communities: A systematic literature review and research agenda. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 163, 112479. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2022.112479>

- López González, D. M., & Garcia Rendon, J. (2022). Opportunities and challenges of mainstreaming distributed energy resources towards the transition to more efficient and resilient energy markets. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 157, 112018. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2021.112018>
- Low, S., Baum, C. M., & Sovacool, B. K. (2022). Taking it outside: Exploring social opposition to 21 early-stage experiments in radical climate interventions. *Energy Research & Social Science*, 90, 102594. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2022.102594>
- Lucke, F. von. (2020). *The securitisation of climate change and the governmentalisation of security*. Palgrave Macmillan.
- Lyytimäki, J., Lonkila, K.-M., Furman, E., Korhonen-Kurki, K., & Lähteenoja, S. (2021). Untangling the interactions of sustainability targets: Synergies and trade-offs in the Northern European context. *Environment, Development and Sustainability*, 23(3), 3458–3473. <https://doi.org/10.1007/s10668-020-00726-w>
- Madajewicz, M., Tompsett, A., & Habib, Md. A. (2021). How does delegating decisions to communities affect the provision and use of a public service? Evidence from a field experiment in Bangladesh. *Journal of Development Economics*, 150, 102609. <https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2020.102609>
- Mares, D., & Moffett, K. (2016). Climate change and interpersonal violence: A “global” estimate and regional inequities. *Climatic Change*, 135(2), 297–310.
- Martin & Islar. (2020). The ‘end of the world’ vs. The ‘end of the month’: Understanding social resistance to sustainability transition agendas, a lesson from the Yellow Vests in France. *Sustainability Science*, 16, 601–614.
- Martinez-Alier, J. (2022). Circularity, entropy, ecological conflicts and LFFU. *Local Environment*, 27(10–11), 1182–1207. <https://doi.org/10.1080/13549839.2021.1983795>
- Massazza, A. (2022, prosinec 16). *How climate change affects mental health and causes trauma*. World Economic Forum. <https://www.weforum.org/agenda/2022/12/explained-how-climate-change-affects-mental-health/>
- Mckew, M. K. (2020, květen 8). The Gerasimov Doctrine. *POLITICO Magazine*. <https://politi.co/2KZQIKd>
- Menton, M., Larrea, C., Latorre, S., Martinez-Alier, J., Peck, M., Temper, L., & Walter, M. (2020). Environmental justice and the SDGs: From synergies to gaps and contradictions. *Sustainability Science*, 15(6), 1621–1636. <https://doi.org/10.1007/s11625-020-00789-8>
- Miguel, E., Satyanath, S., & Sergenti, E. (2004). Economic Shocks and Civil Conflict: An Instrumental Variables Approach. *Journal of Political Economy*, 112(4), 725–753. <https://doi.org/10.1086/421174>
- Miles-Novelo, A., & Anderson, C. A. (2019). Climate Change and Psychology: Effects of Rapid Global Warming on Violence and Aggression. *Current Climate Change Reports*, 5(1), 36–46. <https://doi.org/10.1007/s40641-019-00121-2>
- Ministerstvo obrany. (2011). *Bílá kniha o obraně* (s. 168). Ministerstvo obrany. <https://mocr.army.cz/informacni-servis/zpravodajstvi/plne-zneni-bile-knihy-o-obrane-55515/>
- Ministerstvo obrany. (2017). *Obranná strategie ČR* (s. 16). Ministerstvo obrany. <https://www.vlada.cz/assets/ppov/brs/dokumenty/obranna-strategie-2017.pdf>
- Ministerstvo vnitra. (2016). *Audit národní bezpečnosti* (s. 142). Ministerstvo vnitra. <https://www.vlada.cz/assets/media-centrum/aktualne/Audit-narodni-bezpecnosti-20161201.pdf>
- Ministerstvo životního prostředí. (2020). *Koncepce environmentální bezpečnosti 2021–2030 s výhledem do roku 2050* (s. 52). Ministerstvo životního prostředí. [https://www.mzp.cz/C1257458002FoDC7/cz/environmentalni_bezpecnost/\\$FILE/OBKR-koncepce_environmentalni_bezpecnosti%202021_2030_2050_cz-20210916.pdf](https://www.mzp.cz/C1257458002FoDC7/cz/environmentalni_bezpecnost/$FILE/OBKR-koncepce_environmentalni_bezpecnosti%202021_2030_2050_cz-20210916.pdf)

- Ministerstvo životního prostředí. (2021). *Zpráva o kvalitě života a její udržitelnosti Vyhodnocení naplňování Strategického rámce Česká republika 2030* (s. 245). Ministerstvo životního prostředí. https://www.cr2030.cz/zavazky/wp-content/uploads/sites/4/2021/01/IIIId_materi%C3%A11_Zpr%C3%A1va-o-kvalit%C4%9B-%C5%BEivota-a-udr%C5%BEitelnosti_%C4%8D%C3%A1st_1.pdf
- Missirian, A., & Schlenker, W. (2017). Asylum applications respond to temperature fluctuations. *Science*, 358(6370), 1610–1614. <https://doi.org/10.1126/science.aao0432>
- Moallemi, E. A., Hosseini, S. H., Eker, S., Gao, L., Bertone, E., Szetey, K., & Bryan, B. A. (2022). Eight Archetypes of Sustainable Development Goal (SDG) Synergies and Trade-Offs. *Earth's Future*, 10(9), e2022EF002873. <https://doi.org/10.1029/2022EF002873>
- Monsees, L. (2023). *The Cybersecurity Implications Of Russia's War On Ukraine*. <https://www.iir.cz/the-cybersecurity-implications-of-russia-s-war-on-ukraine>
- Moser, S., Meerow, S., Arnott, J., & Jack-Scott, E. (2019). The turbulent world of resilience: Interpretations and themes for transdisciplinary dialogue. *Climatic Change*, 153(1–2), 21–40. <https://doi.org/10.1007/s10584-018-2358-0>
- Ministerstvo zahraničních věcí. (2020). *OSN | Ministerstvo zahraničních věcí České republiky*. https://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/klimaticka_diplomacie/klima_a_bezpecnost/osn/index.html
- Nardulli, P. F., Peyton, B., & Bajjalieh, J. (2015). Climate Change and Civil Unrest: The Impact of Rapid-onset Disasters. *The Journal of Conflict Resolution*, 59(2), 310–335.
- NATO 2022 Strategic Concept. (2022). NATO. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept.pdf
- Neukirch, M. (2020). Grinding the grid: Contextualizing protest networks against energy transmission projects in Southern Germany. *Energy Research & Social Science*, 69, 101585. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2020.101585>
- Nicoson, C. (2021). Towards climate resilient peace: An intersectional and degrowth approach. *Sustainability Science*, 16(4), 1147–1158. <https://doi.org/10.1007/s11625-021-00906-1>
- Nixon, R. (2013). *Slow Violence and the Environmentalism of the Poor*: Harvard University Press.
- Nori-Sarma, A., Sun, S., Sun, Y., Spangler, K. R., Oblath, R., Galea, S., Gradus, J. L., & Wellenius, G. A. (2022). Association Between Ambient Heat and Risk of Emergency Department Visits for Mental Health Among US Adults, 2010 to 2019. *JAMA Psychiatry*, 79(4), 341–349. <https://doi.org/10.1001/jamapsychiatry.2021.4369>
- Norström, A. V., Cvitanovic, C., Löf, M. F., West, S., Wyborn, C., Balvanera, P., Bednarek, A. T., Bennett, E. M., Biggs, R., de Bremond, A., Campbell, B. M., Canadell, J. G., Carpenter, S. R., Folke, C., Fulton, E. A., Gaffney, O., Gelcich, S., Jouffray, J.-B., Leach, M., ... Österblom, H. (2020). Principles for knowledge co-production in sustainability research. *Nature Sustainability*, 3(3), Article 3. <https://doi.org/10.1038/s41893-019-0448-2>
- NÚKIB. (2018). *Software i hardware společností Huawei a ZTE je bezpečnostní hrozbou*. <https://nukib.cz/cs/infoservis/aktuality/1303-software-i-hardware-spolecnosti-huawei-a-zte-je-bezpecnostni-hrozbou/>
- NÚKIB. (2023). *Aplikace TikTok představuje bezpečnostní hrozbu*. <https://nukib.cz/cs/infoservis/hrozby/1941-aplikace-tiktok-predstavuje-bezpecnostni-hrozbou/>
- Ocelík, P., Diviák, T., Lehotský, L., Svobodová, K., & Hendrychová, M. (2022). Facilitating the Czech Coal Phase-Out: What Drives Inter-Organizational Collaboration? *Society & Natural Resources*, 35(7), 705–724. <https://doi.org/10.1080/08941920.2022.2065394>
- OECD. (2021). *Building resilience: New strategies for strengthening infrastructure resilience and maintenance*. OECD. <https://doi.org/10.1787/354aa2aa-en>
- Opršal, Z., & Harmáček, J. (2019). Clean aid or dirty aid? The environmentalization of Czech foreign aid. *Journal of Cleaner Production*, 224, 167–174. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.03.198>

- Ortega-Ruiz, G., Mena-Nieto, A., Golpe, A. A., & García-Ramos, J. E. (2022). CO₂ emissions and causal relationships in the six largest world emitters. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 162, 112435. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2022.112435>
- Orth, R., O, S., Zscheischler, J., Mahecha, M. D., & Reichstein, M. (2022). Contrasting biophysical and societal impacts of hydro-meteorological extremes. *Environmental Research Letters*, 17(1), 014044. <https://doi.org/10.1088/1748-9326/ac4139>
- Osička, J., & Černocho, F. (2022). European energy politics after Ukraine: The road ahead. *Energy Research & Social Science*, 91, 102757. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2022.102757>
- Osička, J., Černocho, F., Zapletalová, V., & Lehotský, L. (2021). Too good to be true: Sugarcoating nuclear energy in the Czech national energy strategy. *Energy Research & Social Science*, 72, 101865. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2020.101865>
- Parrique et al. (2019). *Decoupling debunked – Evidence and arguments against green growth as a sole strategy for sustainability*. <https://eeb.org/library/decoupling-debunked/>
- Parsi, T., & Aljabri, K. (2023). How China Became a Peacemaker in the Middle East. *Foreign Affairs*. <https://www.foreignaffairs.com/china-became-peacemaker-middle-east>
- Partelow, S. (2021). Social capital and community disaster resilience: Post-earthquake tourism recovery on Gili Trawangan, Indonesia. *Sustainability Science*, 16(1), 203–220. <https://doi.org/10.1007/s11625-020-00854-2>
- Pegram, T., & Kreienkamp, J. (2021). Complexity Theory and Education in Times of Insoluble Problems. *NORRAG Special Issue*, 6(25), Article 25.
- Peters, L. E. R., & Kelman, I. (2020). Critiquing and Joining Intersections of Disaster, Conflict, and Peace Research. *International Journal of Disaster Risk Science*, 11(5), 555–567. <https://doi.org/10.1007/s13753-020-00289-4>
- Petříček, T. (2022). *Zelená dohoda pro Evropu: Geopolitická rizika a příležitosti* (s. 7). Ústav mezinárodních vztahů Praha. <https://www.iir.cz/zelena-dohoda-pro-evropu-geopoliticka-rizika-a-prilezitosti>
- Piguet, E. (2022). Linking climate change, environmental degradation, and migration: An update after 10 years. *WIREs Climate Change*, 13(1), e746. <https://doi.org/10.1002/wcc.746>
- Plante, C., Allen, J. J., & Anderson, C. A. (2017). Effects of Rapid Climate Change on Violence and Conflict. In C. Plante, J. J. Allen, & C. A. Anderson, *Oxford Research Encyclopedia of Climate Science*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228620.013.344>
- Pradhan, P., Costa, L., Rybski, D., Lucht, W., & Kropp, J. P. (2017). A Systematic Study of Sustainable Development Goal (SDG) Interactions. *Earth's Future*, 5(11), 1169–1179. <https://doi.org/10.1002/2017EF000632>
- Presl, D. (2021). *Změna klimatu a dezinformace v českém informačním prostoru*. AMO.
- Prime Ministers Office. (2023). *PM takes action to stop disruptive protests*. GOV.UK. <https://www.gov.uk/government/news/pm-takes-action-to-stop-disruptive-protests>
- Rada Evropské unie. (2022). *Strategický kompas pro bezpečnost a obranu – Za Evropskou unii, která chrání své občany, hodnoty a zájmy a přispívá k mezinárodnímu míru a bezpečnosti*. Rada Evropské unie. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7371-2022-INIT/cs/pdf>
- Rempel, A., & Gupta, J. (2022). Equitable, effective, and feasible approaches for a prospective fossil fuel transition. *WIREs Climate Change*, 13(2), e756. <https://doi.org/10.1002/wcc.756>
- Ren, X., Li, J., He, F., & Lucey, B. (2023). Impact of climate policy uncertainty on traditional energy and green markets: Evidence from time-varying granger tests. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 173, 113058. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2022.113058>
- Rocchetta, R. (2022). Enhancing the resilience of critical infrastructures: Statistical analysis of power grid spectral clustering and post-contingency vulnerability metrics. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 159, 112185. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2022.112185>

- Rocha, J., Lanyon, C., & Peterson, G. (2022). Upscaling the resilience assessment through comparative analysis. *Global Environmental Change*, 72, 102419. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2021.102419>
- Rosenbloom, D., Meadowcroft, J., & Cashore, B. (2019). Stability and climate policy? Harnessing insights on path dependence, policy feedback, and transition pathways. *Energy Research & Social Science*, 50, 168–178. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2018.12.009>
- Ruhnau, O., & Qvist, S. (2022). Storage requirements in a 100% renewable electricity system: Extreme events and inter-annual variability. *Environmental Research Letters*, 17(4), 044018. <https://doi.org/10.1088/1748-9326/ac4dc8>
- Sedova, B., & Kalkuhl, M. (2020). Who are the climate migrants and where do they go? Evidence from rural India. *World Development*, 129. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2019.104848>
- Sharifi, A., Simangan, D., Lee, C. Y., Reyes, S. R., Katramiz, T., Josol, J. C., Muchangos, L. D., Virji, H., Kaneko, S., Tandog, T. K., Tandog, L., & Islam, M. (2021). Climate-induced stressors to peace: A review of recent literature. *Environmental Research Letters*, 16(7), 073006. <https://doi.org/10.1088/1748-9326/abfco8>
- Sharma, S., & Soederberg, S. (2020). Redesigning the business of development: The case of the World Economic Forum and global risk management. *Review of International Political Economy*, 27(4), 828–854. <https://doi.org/10.1080/09692290.2019.1640125>
- Shue, H. (2023). Unseen urgency: Delay as the new denial. *WIREs Climate Change*, 14(1), e809. <https://doi.org/10.1002/wcc.809>
- Schlaepfer, M. A., & Lawler, J. J. (2023). Conserving biodiversity in the face of rapid climate change requires a shift in priorities. *WIREs Climate Change*, 14(1), e798. <https://doi.org/10.1002/wcc.798>
- Schmidt, C. J., Lee, B. K., & Mitchell, S. M. (2021). Climate bones of contention: How climate variability influences territorial, maritime, and river interstate conflicts. *Journal of Peace Research*, 58(1), 132–150. <https://doi.org/10.1177/0022343320973738>
- Schwarz, L. (2020). Empowered but powerless? Reassessing the citizens' power dynamics of the German energy transition. *Energy Research & Social Science*, 63, 101405. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2019.101405>
- Schweikert, A. E., & Deinert, M. R. (2021). Vulnerability and resilience of power systems infrastructure to natural hazards and climate change. *WIREs Climate Change*, 12(5), e724. <https://doi.org/10.1002/wcc.724>
- Sliwik, J. M. (2022). *Resilience during the COVID-19 pandemic: A comparative case study on how challenges were addressed and how new working models were implemented*. <http://bibliotecadigital.fgv.br:80/dspace/handle/10438/31986>
- Sovacool, B. K., & Dunlap, A. (2022). Anarchy, war, or revolt? Radical perspectives for climate protection, insurgency and civil disobedience in a low-carbon era. *Energy Research & Social Science*, 86, 102416. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2021.102416>
- Sovacool, B. K., Hess, D. J., Cantoni, R., Lee, D., Claire Brisbois, M., Jakob Walnum, H., Freng Dale, R., Johnsen Rygg, B., Korsnes, M., Goswami, A., Kedia, S., & Goel, S. (2022). Conflicted transitions: Exploring the actors, tactics, and outcomes of social opposition against energy infrastructure. *Global Environmental Change*, 73, 102473. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2022.102473>
- Stablein, M. J., Gonzalez Cruz, J., Fidan, E. N., Talbot, J., Reed, S. P., Walters, R. S., Ogunyiola, A. J., Fernández Frey, M., Ramirez, M., Rosado Casanova, B., Heemstra, J., Marshall, A., & Rodríguez, L. F. (2022). Compound[ing] disasters in Puerto Rico: Pathways for virtual transdisciplinary collaboration to enhance community resilience. *Global Environmental Change*, 76, 102558. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2022.102558>
- Stechemesser, A., Levermann, A., & Wenz, L. (2022). Temperature impacts on hate speech online: Evidence from 4 billion geolocated tweets from the USA. *The Lancet Planetary Health*, 6(9), e714–e725. [https://doi.org/10.1016/S2542-5196\(22\)00173-5](https://doi.org/10.1016/S2542-5196(22)00173-5)
- Stechemesser, A., Wenz, L., Kotz, M., & Levermann, A. (2021). Strong increase of racist tweets outside of climate comfort zone in Europe. *Environmental Research Letters*, 16(11), 114001. <https://doi.org/10.1088/1748-9326/ac28b3>

- Stejskal, L. (2010). Bezpečnost, její koncept a souvislosti. In *Kapitoly o bezpečnosti*. Karolinum.
- Stephens, J. C. (2022). Beyond Climate Isolationism: A Necessary Shift for Climate Justice. *Current Climate Change Reports*, 8(4), 83–90. <https://doi.org/10.1007/s40641-022-00186-6>
- Stricof, M. (2021). Representing Climate Change through the Lens of Environmental Security: Thirty Years of the Department of Defense Defining a Threat Multiplier and Military Resilience. *E-Rea. Revue Électronique d'études Sur Le Monde Anglophone*, 18.2, Article 18.2. <https://doi.org/10.4000/erea.11609>
- Sweijs, T., de Haan, M., & van Manen, H. (2022). *Unpacking the Climate Security Nexus*.
- Temper, L., Avila, S., Bene, D. D., Gobby, J., Kosoy, N., Billon, P. L., Martinez-Alier, J., Perkins, P., Roy, B., Scheidel, A., & Walter, M. (2020). Movements shaping climate futures: A systematic mapping of protests against fossil fuel and low-carbon energy projects. *Environmental Research Letters*, 15(12), 123004. <https://doi.org/10.1088/1748-9326/abc197>
- Turner, R. (2016). The Slow Poisoning of Black Bodies: A Lesson in Environmental Racism and Hidden Violence. *Meridians*, 15(1), 189–204. <https://doi.org/10.2979/meridians.15.1.10>
- UN. (2021). *Security Council Fails to Adopt Resolution Integrating Climate-Related Security Risk into Conflict-Prevention Strategies | UN Press*. <https://press.un.org/en/2021/sc14732.doc.htm>
- Upham, D. P., Sovacool, P. B., & Ghosh, D. B. (2022). Just transitions for industrial decarbonisation: A framework for innovation, participation, and justice. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 167, 112699. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2022.112699>
- Úřad vlády. (2017). *Strategický rámec Česká republika 2030* (s. 396). Úřad vlády. <https://www.cr2030.cz/>
- Van Lange, P. A. M., Rinderu, M. I., & Bushman, B. J. (2017). Aggression and violence around the world: A model of CLimate, Aggression, and Self-control in Humans (CLASH). *The Behavioral and Brain Sciences*, 40, e75. <https://doi.org/10.1017/S0140525X16000406>
- Van Veelen, B. (2018). Negotiating energy democracy in practice: Governance processes in community energy projects. *Environmental Politics*, 27(4), 644–665. <https://doi.org/10.1080/09644016.2018.1427824>
- Vanhala, L., & Calliari, E. (2022). Governing people on the move in a warming world: Framing climate change migration and the UNFCCC Task Force on Displacement. *Global Environmental Change*, 76, 102578. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2022.102578>
- Vinke, K., Bergmann, J., Blocher, J., Upadhyay, H., & Hoffmann, R. (2020). Migration as Adaptation? *Migration Studies*, 8. <https://doi.org/10.1093/migration/mnaa029>
- Vláda ČR. (2015). *Bezpečnostní strategie ČR* (s. 24). <https://www.vlada.cz/assets/ppov/brs/dokumenty/bezpecnostni-strategie-2015.pdf>
- von Uexkull, N., & Buhaug, H. (2021). Security implications of climate change: A decade of scientific progress. *Journal of Peace Research*, 58(1), 3–17. <https://doi.org/10.1177/0022343320984210>
- Vrij, A., van der Steen, J., & Koppelaar, L. (1994). Aggression of police officers as a function of temperature: An experiment with the Fire Arms Training System. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 4, 365–370. <https://doi.org/10.1002/casp.2450040505>
- Wang, D., Guan, D., Zhu, S., Kinnon, M. M., Geng, G., Zhang, Q., Zheng, H., Lei, T., Shao, S., Gong, P., & Davis, S. J. (2021). Economic footprint of California wildfires in 2018. *Nature Sustainability*, 4(3), 252–260. <https://doi.org/10.1038/s41893-020-00646-7>
- WEF. (2022a). *The Global Covid-19 Fintech Market Impact and Industry Resilience Study* (s. 199). World Economic Forum. <https://www.weforum.org/reports/the-global-covid-19-fintech-market-impact-and-industry-resilience-study/>

- WEF. (2022b). *Unlocking the Social Economy Towards an inclusive and resilient society* (s. 48). World Economic Forum. <https://www.weforum.org/reports/unlocking-the-social-economy-towards-an-inclusive-and-resilient-society-davos2022/>
- WEF. (2023). *The Global Risks Report 2023 18th Edition* (18. vyd.). World Economic Forum. https://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risks_Report_2023.pdf
- Weitz, N., Carlsen, H., Nilsson, M., & Skånberg, K. (2018). Towards systemic and contextual priority setting for implementing the 2030 Agenda. *Sustainability Science*, 13(2), 531–548. <https://doi.org/10.1007/s11625-017-0470-0>
- Wesselbaum, D. (2021). Revisiting the climate driver and inhibitor mechanisms of international migration. *Climate and Development*, 13(1), 10–20. <https://doi.org/10.1080/17565529.2020.1711700>
- WHO. (2015). *Strengthening health resilience to climate change*. WHO. <https://www.afro.who.int/publications/strengthening-health-resilience-climate-change>
- Zhao, Z., Cai, M., Wang, F., Winkler, J. A., Connor, T., Chung, M. G., Zhang, J., Yang, H., Xu, Z., Tang, Y., Ouyang, Z., Zhang, H., & Liu, J. (2021). Synergies and tradeoffs among Sustainable Development Goals across boundaries in a metacoupled world. *Science of The Total Environment*, 751, 141749. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2020.141749>

